ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μάρκος Π. Μαΐζης – Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου

Θέματα Χριστιανικής Ηθικής

Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μάριος Π. Μπέγζος – Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου

Θέματα Χριστιανικής Ηθικής

Γ΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ

ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΘΕΜΑΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Γ΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Συγγραφή

1. Μάριος Π. Μπέγζος, *Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*
2. Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, *Δρ Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Ζεφυρίου Αττικής*

Κριτική Επιτροπή

1. Χρήστος Βασιλόπουλος, *Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης*
2. Γεώργιος Διλμπόης, *Θεολόγος - συγγραφέας, πρ. Σχολικός Σύμβουλος*
3. Δημήτριος Κούκης, *Θεολόγος, πρ. Σχολικός Σύμβουλος*

Εποπτεία

Αθανάσιος Θ. Νίκας, *Σύμβουλος Π.Ι.* († 5 -3-1999)
Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στη μνήμη του.

Εικόνα του εξωφύλλου

Έργο του ζωγράφου π. Σταμάτη Σκλήρη (1998)

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....9
1. Ο ηθικός προβληματισμός. Η χριστιανική θεώρηση της Ηθικής.....13
2. Εντολές και δόγματα: Συνταγές σκλαβιάς ή δρόμοι ελευθερίας; 18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΖΩΗΣ.....25
3. Η ηθική συνείδηση......26
4. Τα κίνητρα των πράξεων στην ηθική ζωή......33
5. Η ελευθερία του ανθρώπου στις επιλογές και στις πράξεις του......42
6. Οι εξτρεμιστές της ελευθερίας. Η περίπτωση των «δια Χριστόν σαλών» 50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΗΘΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ 57
7. Το κοινωνικό πρόβλημα......58
8. Το όραμα της ειρήνης και η πραγματικότητα......66
9. Η βούληση του ανθρώπου για διάκριση και δύναμη. 72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. Η ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ 79
10. Το ανθρώπινο σώμα......80
11. Τα δύο φύλα......86
12. Η οικογένεια. 95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ 101
13. Ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής.....102
14. Βιοϊατρική και ηθική.....108
15. Παραβίαση και περιφρόνηση της ανθρώπινης ζωής.....114
16. Άρνηση και υποτίμηση της ανθρώπινης ζωής.....125
17. Το πρόβλημα των ναρκωτικών.....131

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ...137
18. Ορθοδοξία και τεχνολογία.....138
19. Η Εκκλησία και το οικολογικό πρόβλημα.....146
20. Η πληροφορική και τα Μέσα Ενημέρωσης των Πολιτών (Μ.Ε.Π).....156

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΥΠΑΡΞΙΑΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ 163
21. Άγχος, μοναξιά και περιθωριοποίηση 164
22. Αλλοτρίωση 171
23. Ο άνθρωπος στις χαρές και στις λύπες της ζωής.....177
24. Ο χριστιανός μπροστά στο θάνατο 185

Πρόλογος

Πολλές φορές οι καθηγητές θεολόγοι, αλλά και οι μαθητές τους, πολιορκούνται από τη σκέψη ότι ευκολότερα θα διδασκόταν ο Χριστιανισμός σε ανθρώπους που δεν τον γνώρισαν ποτέ, παρά σε εκείνους που ανήκουν σε λαό παραδοσιακά χριστιανικό. Πιθανότατα μια τέτοια σκέψη να είναι υπερβολική. Ωστόσο, αναδεικνύει ένα από τα σημαντικά προβλήματα της σύγχρονης νεοελληνικής πραγματικότητας.

Μέσα από μια πορεία αιώνων, η ζωή του λαού μας «μπολιάστηκε» από την πίστη της Εκκλησίας. Η νοοτροπία, οι ευαισθησίες, ο πολιτισμός, η παράδοσή του λαού μας μαρτυρούν για την καρποφορία αυτού του μπολιάσματος, που όμως εμείς δε συνειδητοποιούμε επειδή γεννιόμαστε μέσα σ' αυτή την παράδοση. Γι' αυτό και η σχέση μας με την Εκκλησία συχνά δεν είναι ξεκάθαρη, αλλά είναι θολή και ασυνείδητη, κάτι σαν μηχανικό, τυπικό και αυτονόητο έθιμο. Πολλοί δε γνωρίζουμε την πίστη μας ή την έχουμε νοθεύσει με στοιχεία από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις ή με δεισιδαιμονίες. Έτσι, δυσκολευόμαστε να ξεκαθαρίσουμε τι από αυτά που δεχόμαστε ως διδασκαλία της Εκκλησίας είναι πράγματι διδασκαλία της.

Ζώντας μέσα σ' αυτή τη σύγχυση, γίνεται δύσκολη και η συνεννόηση περί του τι πραγματικά λέει η Εκκλησία για το «σωστό» και το «λάθος» της καθημερινής μας ζωής, όταν, δηλαδή, η συζήτηση έρχεται στην Ηθική της. Πολύ περισσότερο που τα λόγια δύσκολα μπορούν να ψηλαφίσουν ζητήματα ζωής.

Έχοντας επίγνωση αυτών των δυσκολιών, οι συγγραφείς ανέλαβαν να συντάξουν τα μαθήματα αυτού του βιβλίου -το πρώτο μέρος (δ.ε. 1-12) ο Αθανάσιος Παπαθανασίου και το δεύτερο μέρος (δ.ε. 13-24) ο Μάριος Μπέγζος- σε συνεννόηση και συνεργασία, ώστε συνολικά το βιβλίο να αποτελεί κοινό έργο. Οι συγγραφείς δεν μπορούν να καυχηθούν ότι τελικά υπερνίκησαν τις δυσκολίες που προαναφέραμε. Προσπάθησαν, ωστόσο, να καταδείξουν, όσο γίνεται σαφέστερα, τα κριτήρια που διαθέτει η Εκκλησία για την πορεία του ανθρώπου στους σύγχρονους καιρούς. Την προσπάθεια αυτή συνεπικουρούν κείμενα που πλαισιώνουν τις διδακτικές ενότητες τα οποία προσφέρονται για συζήτηση στην αρχή του μαθήματος. Το όλο εγχείρημα θα μπορέσει τελικά να χαρακτηριστεί επιτυχές, αν οι σελίδες που ακολουθούν μπορέσουν να λειτουργήσουν ως

αφορμές για πέρασμα από τα λόγια ***για*** τη ζωή ***στην*** ίδια τη ***ζωή***, δηλαδή την Εκκλησία.

Όσοι θα εργαστούν με βάση αυτό το βιβλίο (είτε διδάσκοντες είτε διδασκόμενοι) καλούνται να έχουν κατά νου, ως ένα είδος πνευματικής πυξίδας, τα παρακάτω εμπνευσμένα λόγια, τα οποία μπορούν να δώσουν και το στίγμα της εκκλησιαστικής παρουσίας μέσα στην τρίτη χιλιετία μετά Χριστόν: *«Η Ορθοδοξία για μια ακόμη φορά αποκαλύπτεται ... ως μια νικητήρια δύναμη, ως δύναμη αναγεννητική και καταφατική της ζωής, και όχι μονάχα ως καταφύγιο για τις κουρασμένες και αποθαρρημένες υπάρξεις. Η Ορθοδοξία δεν είναι το τέλος, αλλά η αρχή, η αρχή μιας αναζήτησης και μιας δημιουργίας, είναι μια 'νέα δημιουργία'»* [π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ].

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Οι λέξεις που σημειώνονται με αστερίσκο (*) εξηγούνται στο τέλος του βιβλίου. Στο τέλος του βιβλίου, επίσης, παρατίθεται ενδεικτική βιβλιογραφία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(Δ.Ε. 1 και 2)

*Εδώ θα δούμε πώς το πρώτο ερώτημα που θέτει η Εκκλησία δεν είναι για τις **πράξεις**, αλλά για την **ύπαρξη** του ανθρώπου.*

Το «τι πρέπει να κάνω», δηλαδή, δεν είναι ένα αυτόνομο ερώτημα, αλλά εξαρτάται από το «τι ον είμαι».

Στην Ορθόδοξη λειτουργική ζωή η ηθικότητα δεν πηγάζει από μια δικανική σχέση με το Θεό, αλλά από τη **μεταμόρφωση και ανακαίνιση** της κτίσεως και του ανθρώπου **ἐν Χριστῷ**, ώστε κάθε ηθική επιταγή να γίνεται κατανοητή μόνον **ως συνέπεια** αυτής της **μυστηριακής μεταμορφώσεως** ...*

*Μ' αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία δεν προσφέρει στον κόσμο ένα σύστημα ηθικών κανόνων, αλλά μια **αγιασμένη κοινωνία**, μια ζύμη που θα ζυμώσει τη δημιουργία όχι με την επιβολή των ηθικών προσταγών της, αλλά με την αγιαστική της παρουσία. Είναι μια παρουσία μαρτυρίας, που δε σφυρηλατεί δεσμά «δυσβάστακτα τοῖς ἀνθρώποις», για να τους σύρει δέσμιους στη σωτηρία, αλλά τους καλεί στην «ελευθερία των τέκνων του Θεού», σε μια κοινωνία με το Θεό, που συνεπάγεται την ανακαίνιση του κόσμου.*

Ιωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Περγάμου), *Η Κτίση ως Ευχαριστία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1992, σελ. 31-32.

Συζήτηση για τον Άνθρωπο με αφορμή ένα κείμενο

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από έργο του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου (περ. 347-407). Χρησιμοποιώντας παραστατικές εικόνες, συμβολισμούς και τολμηρές μεταφορές, ο Ι. Χρυσόστομος επιχειρεί να αποδώσει πώς η Εκκλησία κατανοεί τη σχέση ανθρώπου και Θεού και τη σάρκωση του δευτέρου. Είναι χαρακτηριστικό ότι με «αμαρτωλή» παρομοιάζει την ανθρώπινη φύση, που έχει εκπέσει στη φθορά, στην αλλοτρίωση και στο βασίλειο του θανάτου. Καλούμαστε να προσεγγίσουμε το κείμενο νηφάλια και να επιχειρήσουμε ένα είδος διαλόγου με τις ιδέες που εκφράζει.

Αμαρτωλή επιθυμούσε ο Θεός; Ναι, αμαρτωλή· εννοώ τη δική μας φύση. Ήταν τρανός κι αυτή ταπεινή. Τρανός όχι στη θέση, αλλά στη φύση. Πεντακάθαρος ήταν, ακατάστρεφτη η ουσία του, άφθαρτη η φύση του. Αχώρητος στο νου, αόρατος, άπιαστος από τη σκέψη, υπάρχοντας παντοτινά, μένοντας απαράλλαχτος. Πάνω από τους αγγέλους, ανώτερος από τις δυνάμεις των ουρανών. Νικώντας τη λογική σκέψη, ξεπερνώντας τη δύναμη του μυαλού, είναι αδύνατο να τον δεις, μόνο να τον πιστέψεις. Τον έβλεπαν οι άγγελοι και τρέμανε. Τα χερουβείμ σκεπάζονταν με τα φτερά τους, όλα στέκονταν με φόβο. Έριχνε το βλέμμα του στη γη και την έκανε να τρέμει. Στρεφότανε στη θάλασσα και την έκανε στεριά. Ποτάμια έβγαζε στην έρημο. Στ' αναμέτρημά του έστησε βουνά και ζύγισε λαγκάδια. Πώς να το πω; Πώς να το παραστήσω; Το μεγαλείο του απέραντο· πού να πιαστεί η σοφία του με αριθμούς; Ανεξιχνίαστες οι αποφάσεις που παίρνει κι οι δρόμοι του ανεξερεύνητοι.

Κι αυτός ο τόσο μέγας και τρανός επεθύμησε την αμαρτωλή. Γιατί; Για να την αναπλάσει από αμαρτωλή σε παρθένα. Για να γίνει νυμφίος της.

Τι κάνει; Δεν της στέλνει κάποιον από τους δούλους του, δεν στέλνει άγγελο στην αμαρτωλή, δεν στέλνει αρχάγγελο, δεν στέλνει

(π. Σταμάτης Σκλήρης, "Ζευγάρι σε σοφίτες", 1994)

τα χερουβείμ, δεν στέλνει τα σεραφείμ. Αλλά καταφθάνει αυτός ο ίδιος ο ερωτευμένος.

Επεθύμησε την αμαρτωλή· και τι κάνει; Επειδή δεν μπορούσε ν' ανέβει εκείνη στα ψηλά, κατέβηκε ο ίδιος στα χαμηλά. Έρχεται στην καλύβα της. Τη βλέπει μεθυσμένη. Και με ποιο τρόπο έρχεται; Όχι μ' ολοφάνερη τη θεότητά του, αλλά γίνεται εντελώς ίδιος μαζί της, μήπως βλέποντάς τον τρομοκρατηθεί, μήπως λαχταρήσει και του φύγει. Τη βρίσκει καταπληγωμένη, εξαγριωμένη, από δαίμονες κυριευμένη. Και τι κάνει; Την παίρνει και την κάνει γυναίκα του. Και τι δώρα της χαρίζει; Δαχτυλίδι. Ποιο δαχτυλίδι; Το Άγιο Πνεύμα. Έπειτα λέγει:

- *Δεν σε φύτεψα στον παράδεισο;*

- Του λέει, *ναι.*

- *Και πώς ξέπεσες από κει;*

- *Ήλθε και με πήρε ο διάβολος από τον παράδεισο.*

- *Φυτεύτηκες στον παράδεισο και σε έβγαλε έξω. Να. Σε φυτεύω μέσα μου. Δεν τολμά να με πλησιάσει εμένα. Ο ποιμένας σε κρατάει κι ο λύκος δεν έρχεται πια.*

- *Αλλά είμαι, λέει, αμαρτωλή και βρόμικη.*

- *Μη μου σκοτίζεσαι, είμαι γιατρός.*

Δώσε μεγάλη προσοχή. Κοίταξε τι κάνει. Ήλθε να πάρει την αμαρτωλή, όπως αυτή - το τονίζω - ήταν βουτηγμένη στη βρομιά. Για να μάθεις τον έρωτα του Νυμφίου. Αυτό χαρακτηρίζει τον ερωτευμένο: το να μη ζητάει ευθύνες για αμαρτήματα, αλλά να συγχωρεί λάθη και παραπτώματα.

Πιο πριν ήταν κόρη των δαιμόνων, κόρη της γης, ανάξια για τη γη. Και τώρα έγινε κόρη του βασιλιά. Κι αυτό γιατί έτσι θέλησε ο ερωτευμένος μαζί της. Γιατί ο ερωτευμένος δεν πολυνοιάζεται για τη συμπεριφορά του. Ο έρωτας δε βλέπει ασχήμια. Γι' αυτό και ονομάζεται έρωτας, επειδή πολλές φορές αγαπά και την άσχημη. Έτσι έκανε και ο Χριστός. Άσχημη είδε και την ερωτεύτηκε και την ανακαινίζει.

... Ως μέλος του σώματός του την περιποιείται. Τη φροντίζει, ως κεφαλή της που είναι, τη φυτεύει ως ρίζα, την ποιμαίνει ως ποιμένας. Ως νυμφίος την παίρνει γυναίκα του, και ως εξιλαστήριο θύμα τη συγχωρεί, ως πρόβατο θυσιάζεται, ως νυμφίος τη διατηρεί μέσ' στην ομορφιά, ως σύζυγος φροντίζει να μη της λείψει τίποτα.

Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 52, 404A-411B (μτφρ. Ελ. Μάινα), στο περιοδικό «Σύναξη» 2 (1982), σελ. 4-7.

Σχόλια και αφορμές για συζήτηση

α. Ο Θεός τον οποίο έχουν πολλοί άνθρωποι στο νου τους είναι ένας θεός δικαστής, τιμωρός. Πώς σκιαγραφεί όμως τον Θεό ο Χρυσόστομος εδώ;

β. Τι είδους είναι η σχέση Θεού και ανθρώπου, κατά τον Χρυσόστομο; Προσέξτε ότι γίνεται λόγος για διάλογο, έρωτα, γιατρειά. Εντοπίστε ποια σημεία μιλούν για ένωση Θεού και ανθρώπου και για μετοχή του δευτέρου στη ζωή του πρώτου.

γ. Πώς κατανοείται ο άνθρωπος μέσα σ' αυτήν τη σχέση; Τι του προσφέρει αυτή η σχέση;

1. Ο ΗΘΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ
και
Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ο ηθικός προβληματισμός

Καθημερινά και αδιάκοπα συμβαίνουν γύρω μας απειράριθμα γεγονότα που αποτελούν εκδηλώσεις φυσικών νόμων και ενστίκτων. Τέτοια μπορεί να είναι π.χ. ότι πέφτει βροχή, ότι τα μαλλιά μας μεγαλώνουν, ότι ένα ζώο τρώει, κτλ.. Αυτά τα γεγονότα πραγματοποιούνται μηχανικά και αναπόφευκτα, όταν συντρέξουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Πέρα όμως από τέτοια γεγονότα, έχουμε και τις πράξεις και ενέργειες του ανθρώπου. Αυτές δε συμβαίνουν αυτόματα και αναπόφευκτα, αλλά εξαρτώνται από τη *θέληση*, την *πρόθεση* και την *απόφαση* του ανθρώπου. Ο άνθρωπος, δηλαδή, διαμορφώνει απόψεις και μπορεί να αποφασίσει την πραγματοποίηση ή τη μη πραγματοποίηση μιας πράξης. Εδώ, στις συνειδητές επιλογές και πράξεις, ανακύπτει ζήτημα "σωστού" και "λάθους", "καλού" και "κακού", ζήτημα που δεν μπορεί να τεθεί για τα μηχανικά γεγονότα που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο. Ο προβληματισμός, λοιπόν, σχετικά με το τι είναι "σωστό" και τι "λάθος", τι είναι "καλό" και τι "κακό" στις απόψεις, στις ενέργειες, στη στάση και στη συμπεριφορά του ανθρώπου είναι ο ***ηθικός προβληματισμός***.

Ο πόνος στην καθημερινή ζωή, η συνύπαρξη των ανθρώπων, η αποζήτηση της αγάπης, η κυριαρχία της αδικίας, το ερώτημα αν ο άνθρωπος είναι σκλάβος στα χέρια ενός θεού - δικτάτορα, όλα αυτά είναι μερικά από τα ζητήματα με τα οποία ασχολείται ο ηθικός προβληματισμός. Κανένας άνθρωπος και καμία κοινωνία σε καμία εποχή δεν είναι δίχως ηθικό προβληματισμό. Οι απαντήσεις, βέβαια, που δόθηκαν και δίνονται (δηλαδή η *ηθική* την οποία διαμορφώνουν λαοί και άτομα), είναι ποικίλες. Π.χ. για το ζήτημα των σχέσεων των δύο φύλων, άλλοι υποστηρίζουν την ισότητα, άλλοι την ανωτερότητα του άντρα, άλλοι την πολυγαμία κτλ. Όλη αυτή η ποικιλία απαντήσεων, όμως, δείχνει τούτο ακριβώς: ο ηθικός προβληματισμός και η ανάγκη απάντησης σ' αυτόν υπάρχει σε όλους.

Ηθική και ανθρωπολογία

Ανθρωπολογία (όπως δείχνει ετυμολογικά η ίδια η λέξη, *ανθρωπο-λογία*) σημαίνει: λόγος περί ανθρώπου, δηλαδή άποψη για το τι είδους ον είναι ο άνθρωπος. Κάθε ηθική βασίζεται σε (απορρέει από) κάποια ανθρωπολογία. Π.χ. αν κάποιος πιστεύει ότι οι μαύροι δεν είναι πραγματικά άνθρωποι (αυτή η αντίληψη δηλαδή είναι η ανθρωπολογία του), τότε δεν τους αναγνωρίζει ίσα δικαιώματα με τους λευκούς (αυτή είναι η ηθική του). Στην περίπτωση αυτή βλέπουμε ότι ρατσιστική ανθρωπολογία γεννά ρατσιστική ηθική.

Πριν αναφερθούμε ειδικότερα στον Χριστιανισμό, χρειάζεται να επιχειρήσουμε ένα ξεκαθάρισμα. Πολύς κόσμος νομίζει ότι, για το Χριστιανισμό, ηθική είναι η υπακοή σε ορισμένους κανόνες (κυρίως απαγορεύσεις) που επιβάλλονται στον άνθρωπο ως προσταγές ενός θεού - δικαστή. Γι αυτό, για πολλούς ανθρώπους είναι ακατανόητοι αυτοί οι κανόνες, αφού φαίνεται σαν να μην έχουν άλλο λόγο ύπαρξης, παρά μόνο να αποτρέψουν τη θεία οργή! Στην ουσία τους όμως τα πράγματα δεν είναι έτσι. Το πώς είναι, θα το δούμε αμέσως στη συνέχεια.

Ζωή χωρίς λήξη κι όχι απλώς αναβολή της λήξης

Η στάση του Χριστιανισμού απέναντι στον ηθικό προβληματισμό προσδιορίζεται από την ανθρωπολογία του. Ας το δούμε αυτό μέσα από μερικά παραδείγματα.

Οι πράξεις του ανθρώπου έχουν νόημα, στο μέτρο που υπάρχει μέλλον. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο με τα όνειρα που κάνει κάποιος για τα χρόνια που περιμένει ότι θα έρθουν, αλλά, κατά βάθος, ακόμα και με τις καθημερινές, "πεζές" πράξεις μας· π.χ. το πρωί, πριν βγούμε από το σπίτι μας, έχει νόημα να χτενιστούμε, ακριβώς επειδή προσδοκούμε ότι τις επόμενες στιγμές αφενός θα υπάρχουμε και αφετέρου κάποιοι θα μας δουν. Η ύπαρξη του ανθρώπου διψά να συνεχιστεί. Μέχρι πού μπορεί όμως να φτάσει η συνέχισή της;

Την ανθρώπινη ύπαρξη θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με μια συσκευή μπαταρίας. Χαρακτηριστικό της, δηλαδή, είναι ότι έχει μεν ζωή (το ηλεκτρικό φορτίο της μπαταρίας), αλλά πρόκειται για ζωή με ημερομηνία λήξης· κάποια στιγμή θα τελειώσει, δίχως να μπορεί από μόνη της

Μάχη μεταξύ αετού και φιδιού (Βυζαντινό μωσαϊκό δάπεδο του Μεγάλου Παλατίου στην Κωσταντινούπολη)
("Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", Εκδοτική Αθηνών, τ.Ζ', σ. 115)

να ανανεωθεί - να επαναφορτιστεί. Τα πράγματα θα αλλάξουν όμως ριζικά αν η συσκευή αυτή συνδεθεί με παροχή ηλεκτρικού ρεύματος. Τότε θα αντλεί ανεξάντλητη ζωή από μιαν άλλη οντότητα (την ηλεκτρική γεννήτρια), η οποία δεν *έχει* απλώς ζωή, αλλά *γεννά* ζωή (ηλεκτρισμό)[1].

Αν ως συσκευή μπαταρίας παρομοιάσουμε τον άνθρωπο, τότε ως γεννήτρια θα παρομοιάσουμε το Θεό. Η θεολογική γλώσσα χρησιμοποιεί δύο πολύ εύστοχους όρους. Αποκαλεί τον άνθρωπο *κτιστό* (δηλαδή ον δημιουργημένο, του οποίου η ύπαρξη οφείλεται σε κάποιον άλλον), και τον Θεό *άκτιστο* (δηλαδή ον που υπάρχει δίχως να οφείλει τον λόγο ύπαρξής του σε κανέναν και σε τίποτα). Αυτό που πρέπει να προσέξουμε, είναι ότι η σύνδεση - η *σχέση* με το Θεό - δεν είναι ζήτημα νομικό, δεν είναι ζήτημα πειθαρχίας ή απειθαρχίας σε κάποιες προσταγές, αλλά - πάνω απ' όλα - ζήτημα ζωής. Για την Εκκλησία, η δημιουργία σχέσης με το Θεό σημαίνει για τον άνθρωπο δυνατότητα να γίνει μέτοχος μιας ζωής δίχως λήξη. Γι' αυτό, άλλωστε, όπως έχουμε δει σε μαθήματα των προηγούμενων ετών, αυτό που οραματίζεται η Εκκλησία δεν είναι απλώς η αιώνια ύπαρξη του μισού ανθρώπου (δηλαδή της ψυχής) μετά τον ατομικό

[1] Όπως, βεβαίως, είπαμε και στην αρχή του μαθήματος, και όπως θαυμάσια δείχνει το κείμενο του Χρυσοστόμου που βρίσκεται στην αρχή του μαθήματος, ο άνθρωπος είναι πρόσωπο κι όχι μηχάνημα ή άβουλο ον. Στη θέση του παρόντος παραδείγματος θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το πως ο άνθρωπος χάνει βαθμιαία τη θερμότητά του και χρειάζεται να πάρει καινούργια από τον ήλιο, ή πως χάνει τον αέρα των πνευμόνων του και χρειάζεται να τροφοδοτηθεί από την ατμόσφαιρα.

του θάνατο, αλλά η τελική και κυριολεκτική κατάργηση της φθοράς και του θανάτου στον άνθρωπο και σ' ολόκληρο το σύμπαν, μετά τα Έσχάτα και την ψυχοσωματική ανάσταση του ανθρώπου.

Ούτε ο Θεός ούτε ο άνθρωπος είναι παθητικά όντα, αφηρημένες δυνάμεις ή αδρανείς υπάρξεις. Αντιθέτως, έχουν προσωπικότητα, επιθυμούν, ενεργούν κ.λπ. Η μεταξύ τους σχέση, λοιπόν, δεν επιτυγχάνεται αυτόματα, αλλά μπορεί να περάσει τις περιπέτειες που διέρχεται κάθε σχέση μεταξύ ζωντανών προσώπων: Ο Θεός αδιάκοπα ανοίγεται πρός τον άνθρωπο, τον πλησιάζει, τον προσκαλεί. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να δεχτεί τον Θεό στη ζωή του ή να τον απορρίψει, να ανοιχτεί σ' αυτόν με εμπιστοσύνη ή να μείνει κλεισμένος στα ανθρώπινα δεδομένα. Καθένα από αυτά τα ενδεχόμενα έχει αντίστοιχα τις συνέπειες που προσπαθήσαμε να δείξουμε με το παράδειγμα της μπαταρίας.

Η ζωή χωρίς λήξη, λοιπόν, για την οποία μιλά η Εκκλησία, δεν σημαίνει απλώς μια αιώνια παράταση της ανθρώπινης ζωής όπως αυτή υπάρχει σήμερα (μαζί, δηλαδή, με τον πόνο, το κακό, τον εγωισμό, την αδικία, τη φθορά), αλλά ριζική αναμόρφωσή της, ποιοτική αναβάθμισή της. Η σχέση με τον Θεό είναι η πραγματική ζωή, διότι είναι άνοιγμα προς τον άλλον, αγάπη, ξεπέρασμα του εγωκεντρισμού*. Και είναι χωρίς λήξη, διότι στα έσχατα θα καταργηθεί το κακό σε κάθε του μορφή· είτε ως βιολογικός θάνατος που θέτει ημερομηνία λήξης στην ανθρώπινη ύπαρξη είτε ως εγωισμός που θέτει ημερομηνία λήξης στις ανθρώπινες σχέσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι το Ευαγγέλιο παριστάνει τα Έσχατα και τη Βασιλεία του Θεού σαν γλέντι γάμων, σαν μια γιορτινή συνάντηση, δίχως λήξη και δίχως πλήξη! (Αποκάλ. 19: 6-9, 21: 21-3).

Επιγραμματικά, το όραμα της Εκκλησίας μπορούμε να το διατυπώσουμε ως εξής:

- *Με τη σάρκωσή Του ο Χριστός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, για να κάνει τον άνθρωπο κοινωνό της θείας ζωής.*

* Στο επόμενο μάθημα θα δούμε ειδικότερα τί σημαίνει για τον άνθρωπο το γεγονός ότι ο Θεός είναι Αγία Τριάδα.

- *Με την Ανάστασή Του νίκησε το θάνατο. Το ανθρώπινο σώμα Του εγέρθηκε υλικό, αλλά "αναβαθμισμένο": είναι πλέον άφθαρτο. Για το σώμα αυτό, ο θάνατος έχει καταργηθεί*
- *Η αναστημένη ανθρώπινη φύση Του λειτουργεί στη συνέχεια, μέσα στην ιστορία, σαν "μαγιά". Γίνεται τροφή και φάρμακο (θεία ευχαριστία), για να μπολιάσει και να ανακαινίσει σιγά σιγά την δημιουργία.*
- *Αυτή η πορεία (η οποία ούτε ατρικύμιαστη είναι, ούτε αυτόματα μπορεί να γίνει, αφού χρειάζεται την ελεύθερη συνέργεια του ανθρώπου) θα ολοκληρωθεί στα Έσχατα, για τα οποία το μέλος της Εκκλησίας δηλώνει: "προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωήν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος".*

Ζωή κι όχι φτιασίδωμα

Ας επανέλθουμε στο παράδειγμά μας, για να θέσουμε ένα τελευταίο ερώτημα. Με την ύπαρξη μιας συσκευής σχετίζονται διάφορα "πρέπει" (π.χ. ότι η συσκευή πρέπει να είναι καθαρή, να είναι καλοβαμμένη κ.ο.κ.). Τι νόημα έχουν όμως αυτά τα "πρέπει", αν η μπαταρία της συσκευής πρόκειται να νεκρωθεί οριστικά και αμετάκλητα σε δύο λεπτά; Νόημα μπορεί να έχουν μόνο αν αντιμετωπιστεί το θεμελιώδες θέμα της ύπαρξης που προαναφέραμε. Δεν είναι δηλαδή απόλυτα, αλλά σχετικά, αφού τελούν σε σχέση, σε συνάρτηση με το μείζον αυτό θέμα. Αν, αντιθέτως, αυτά τα "πρέπει" απολυτοποιηθούν και αυτονομηθούν, τότε η τήρησή τους - ακόμη κι αν γίνεται με τις αγαθότερες προθέσεις - αφήνει ανενόχλητη την κυριαρχία του θανάτου πάνω στη ζωή· δεν προσφέρουν καμιά δυνατότητα αλλαγής της ίδιας της ύπαρξης, παρά μόνο φτιασιδώνουν την επιφάνειά της. Με μια τέτοια στάση η Εκκλησία διαφωνεί. Ο Χριστός δεν ήρθε στο θνητό ανθρώπινο γένος απλώς για να το καλλωπίσει πριν τη λήξη του (κάτι αντίστοιχο κάνουν όσοι αυτονομούν τα επιμέρους "πρέπει"), αλλά για να καταργήσει τη λήξη του!

Κείμενα

1. *Αυτός που φοβάται τον θάνατο, είναι δούλος και υφίσταται τα πάντα προκειμένου να μην πεθάνει... Εκείνος όμως που δε φοβάται το θάνατο, δεν φοβάται κανέναν, δεν τρέμει κανέναν. Είναι ανώτερος απ' όλους και πιο ελεύθερος απ' όλους.*

Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 63, 41

2. *Η θεότητα δεν είναι απλώς μια πραγματικότητα ή μια δύναμη από την οποία εξαρτάται το παν, μήτε είναι πολύ περισσότερο μια δύναμη που καταδυναστεύει τον κόσμο και τη ζωή - πράγμα που επισημαίνεται σε πάμπολλες θρησκευτικές και φιλοσοφικές δοξασίες -, αλλά η πηγή τού είναι, της ζωής και κάθε εξέλιξης, όπου μετέχει η κτίση. Με τη μετοχή τούτη η κτίση γίνεται πραγματικότητα. Εδώ λοιπόν δεν πρόκειται απλώς για εξάρτηση, αλλά για μια σχέση, όπου το κυρίαρχο στοιχείο είναι η μετοχή και ο πλουτισμός της κτίσης από την αδαπάνητη θεότητα.*

Νίκος Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, εκδ. Πουρναρά, τ.Β΄, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 47.

Θέματα για συζήτηση

1. Φέρτε συγκεκριμένα παραδείγματα για το ότι κάθε ανθρωπολογία "γεννά" αντίστοιχη ηθική.
2. Πού στηρίζεται η αφοβία θανάτου, για την οποία κάνει λόγο ο Ι. Χρυσόστομος στο κείμενο που παρατίθεται στο τέλος του μαθήματος; Λάβετε υπόψη σας και το δεύτερο κείμενο.

2. ΕΝΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΔΟΓΜΑΤΑ. ΣΥΝΤΑΓΕΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ Ή ΔΡΟΜΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ;

Δόγματα, φόρμουλες ζωής

Αντίθετα προς τις κοινωνίες που οργανώνουν τα διάφορα "πρέπει" σε κώδικα, σε σύστημα ηθικής, σκοπός της Εκκλησίας δεν είναι να προσφέρει ένα σύστημα ηθικής, δηλαδή λεπτομερείς καταλόγους καλών και κακών πράξεων ή κανόνες καλής συμπεριφοράς. Αυτό που προσφέρει είναι η δυνατότητα μιας νέας ζωής, που προκύπτει, όπως είπαμε παραπάνω, από τη δημιουργία σχέσης με το Θεό. Όπως θα δούμε ειδικότερα σε επόμενα μαθήματα, η Εκκλησία προτείνει στον άνθρωπο τον τρόπο ζωής της, για να αποφασίσει ο ίδιος ελεύθερα αν θα τον επιλέξει. Τον τρόπο ζωής της η Εκκλησία τον έχει καταγράψει σε σύντομες διατυπώσεις που ονομάζονται δόγματα. Ο πολύς κόσμος έχει την εντύπωση πως δόγμα είναι ένα αφηρημένο, εγκεφαλικό κι άσχετο προς την καθημερινή ζωή αξίωμα, που ο άνθρωπος πρέπει να το δεχτεί σαν ιδεολογία. Στην παράδοση της Εκκλησίας, όμως, δόγμα είναι η καταγραφή αληθειών που της έχουν αποκαλυφθεί και, ταυτόχρονα, η συμπύκνωση ενός τρόπου ζωής. Οι δογματικοί ορισμοί, δηλαδή, είναι καταγραφή της αποκεκαλυμμένης αλήθειας, την οποία η Εκκλησία ήδη τη ζει και προ της καταγραφής της. Όταν η Εκκλησία αποφαίνεται δογματικώς, μαρτυρεί γι' αυτό που τη δομεί και τη ζωοποιεί.

Τι σημαίνει π.χ. για τον άνθρωπο το Τριαδικό δόγμα; Αν είναι κάτι που ο πιστός καλείται να το δεχτεί απλώς λεκτικά ή εγκεφαλικά, τότε δεν φαίνεται ότι θα άλλαζε κάτι στη ζωή του ανθρώπου, αν τη θέση αυτού του δόγματος την έπαιρνε λ.χ. η αποδοχή ενός μονοπρόσωπου θεού. Αν δούμε, όμως, το δόγμα ως διατύπωση της εκκλησιαστικής εμπειρίας και ως μοντέλο τρόπου ζωής, θα βλέπαμε το εξής: Ο Θεός του Χριστιανισμού είναι Τριάδα, τρία Πρόσωπα ισότιμα μεταξύ τους, και το καθένα μοναδικό κι ανεπανάληπτο. Ο Θεός του Χριστιανισμού δεν είναι μια μοναχική ύπαρξη· είναι μια αγαπητική συντροφιά αδιάκοπη και άφθαρτη. Καλώντας, λοιπόν, η Εκκλησία τον άνθρωπο να δημιουργήσει σχέση με το Θεό, τον καλεί να γίνει κοινωνός του τρόπου ζωής του Θεού. Να βιώ-

Στην Ορθόδοξη παράδοση, την Αγία Τριάδα την εικονίζει η σκηνή της φιλοξενίας που πρόσφερε ο Αβραάμ σε τρεις ξένους, τρεις αγγέλους (Γεν 18: 1-15). Η ομοιότητα των τριών αγγέλων δηλώνει την κοινή ουσία, ενώ η διαφορά στην ένδυση και τη στάση του σώματος δηλώνει τη διάκριση των Υποστάσεων.
(Εικόνα του 15ου αιώνα).

σει, δηλαδή, ως καθημερινό τρόπο ζωής την αγάπη, την ισότητα, τη μοναδικότητα του καθενός και τη συνύπαρξη όλων. Ο Χριστιανός που σοβαρολογεί για την πίστη του σε Θεό Τριαδικό, δεν μπορεί να εγκολπωθεί ούτε τον ατομικισμό, ούτε και τη μαζοποίηση του ανθρώπου, των κοινωνιών και των πολιτευμάτων του.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να κατανοούνται και οι εντολές του Θεού που βρίσκονται στην Αγία Γραφή, καθώς και οι διάφοροι κανόνες της Εκκλησίας. Για να προσεγγίσουμε τη φυσιογνωμία και τη λειτουργία τους δε θα πρέπει να χρησιμοποιούμε **δικανική*** ορολογία, αλλά μάλλον **ιατρική**. Οι εντολές, δηλαδή, δεν είναι ποινικοί νόμοι που αν παραβιαστούν θα επιβληθεί κάποια ποινή από κάποιον θεό δικαστή, αλλά μάλλον ιατρικές οδηγίες, όπως π.χ. η οδηγία ότι ο οργανισμός του ανθρώπου χρειάζεται νερό. Από κει και πέρα αρχίζει η προσωπική ευθύνη του καθενός. Αν κάποιος δεν προστρέξει στην πηγή, τα αποθέματα νερού στο σώμα του θα εξαντληθούν και θα πάθει αφυδάτωση. Η παραμέληση, δη-

λαδή, της ιατρικής αυτής οδηγίας οδηγεί σε κάποιο κακό, το κακό αυτό όμως είναι η συνέπεια μιας προσωπικής επιλογής - όχι ποινή την οποία επιβάλλει ο γιατρός ούτε, βεβαίως, η ίδια η πηγή! Όλες οι εντολές, δηλαδή, αφορούν την ύπαρξη του ανθρώπου και τους τρόπους σύνδεσής της με την πηγή της ζωής, δηλαδή το Θεό. Όσον αφορά τους περιορισμούς που φαίνεται να εμπεριέχουν, θα μπορούσαν να παρομοιαστούν και με τους περιορισμούς που οι αθλητές θέτουν στη ζωή τους προκειμένου να διατηρήσουν και να βελτιώσουν τη φυσική τους κατάσταση. Στην ουσία, δηλαδή, πρόκειται για ασφαλιστικές δικλείδες, που εξασφαλίζουν στον άνθρωπο την ελευθερία από τις δυνάμεις της φθοράς, του ατομικισμού και του θανάτου που καραδοκούν να τον δουλώσουν.

Πνευματικός άνθρωπος

Στην παράδοση της Εκκλησίας, εκείνος που αγωνίζεται σ' αυτήν την κατεύθυνση ονομάζεται Πνευματικός άνθρωπος. Ο όρος αυτός έχει παρεξηγηθεί. Συνήθως νομίζεται ότι πνευματικός είναι εκείνος που ασχολείται με μη υλικά ζητήματα ή που έχει κατορθώσει να ζει σαν να μην έχει σώμα. Εδώ όμως υποκρύπτεται μια πολύ επικίνδυνη άποψη, ότι το σώμα είναι κάτι κακό κι αμαρτωλό, φυλακή του πνεύματος. Το ότι η άποψη αυτή δεν είναι αληθινά χριστιανική, θα φανεί σε ένα από τα επόμενα μαθήματα. Εδώ θα επισημάνουμε μόνο το εκκλησιαστικό νόημα του όρου Πνευματικός. Ο όρος, λοιπόν, αυτός, στο εκκλησιαστικό λεξιλόγιο, δεν προέρχεται από το *ανθρώπινο πνεύμα*, αλλά από το *Άγιο Πνεύμα*, το τρίτο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδας. Πνευματικός, δηλαδή, δεν είναι εκείνος που δίνει έμφαση μόνο στο "μισό" εαυτό του (το πνεύμα) και καταφρονεί τον άλλο "μισό" (το σώμα), αλλά εκείνος του οποίου ολόκληρη η ύπαρξη (ψυχή και σώμα, σκέψη και βούληση, επιθυμία και πράξη) διαποτίζεται από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος και απ' αυτό ενισχύεται στον αγώνα του. Όπως σε κάθε τι στην Εκκλησία, έτσι κι εδώ ο Θεός δε δρα αυθαίρετα, ερήμην του ανθρώπου: από τον άνθρωπο εξαρτάται το άνοιγμα της ύπαρξής του στη δράση του Αγίου Πνεύματος, όπως το άνοιγμα των ρουθουνιών μας στον ατμοσφαιρικό αέρα, προκειμένου αυτός να μπει και να δράσει στα πνευμόνια μας. Αυτό επιτυγχάνεται με τα Μυστήρια.

Τα Μυστήρια της Εκκλησίας είναι δρόμοι βίωσης της παρουσίας του Θεού εδώ και τώρα, και πρόγευση της οριστικής παρουσίας του και της

Χριστουγεννιάτικη σύναξη Ορθόδοξων Εσκιμώων στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Κουέθλουκ της Αλάσκας. Οι Εσκιμώοι γνώρισαν την Ορθοδοξία από τους Ρώσους τον 18ο αι. και μπόλιασαν μ' αυτήν τις δικές τους παραδόσεις.

ανακαίνισης του σύμπαντος που θα πραγματοποιηθεί στα Έσχατα. Με τη συμμετοχή στα Μυστήρια η συνάντηση του ανθρώπου και της κτίσης με τον Θεό είναι πραγματική κι όχι συμβολική ή συναισθηματική. Π.χ. στη θεία Ευχαριστία ο άνθρωπος έχει αληθινά τη δυνατότητα να φάει και να πιει την αναστημένη σάρκα και το αίμα του Χριστού. Κάθε άνθρωπος ενώνεται με τον Χριστό, αλλά και με όλους τους ανθρώπους που τρέφονται μ' αυτό το κοινό φάρμακο, τη θεία Κοινωνία, που είναι φάρμακο αθανασίας. Έτσι, ο άνθρωπος

αφενός εμβολιάζεται με το φάρμακο που θα νικήσει τη φθορά και δε θα επιτρέψει στον θάνατο να είναι αυτός η τελική κατάληξη του ανθρώπου, και

αφετέρου βιώνει ένα νέο τρόπο ζωής, *κοινωνικό* με την ουσιαστική έννοια της λέξης. Το κορυφαίο αυτό μυστήριο αποτελεί ένα κοινό τραπέζι, ένα συντροφικό γεύμα. Η άλλη ονομασία του, θεία *Κοινωνία*, δείχνει πως πρόκειται για υπόδειγμα ενός ήθους *συνύπαρξης* των ανθρώπων, πέρα από φύλο, φυλή, κοινωνική τάξη, ηλικία.

Κείμενα

1. *Ψυχικός δέ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τά τοῦ Θεοῦ· μωρία γάρ αὐτῷ ἐστί, καί οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.* Παύλος (ἐπιστολή Α' Κορ. 2, 14).	Όποιος ... δεν έχει το Πνεύμα, δεν παραδέχεται τα δώρα που φανερώνει το Πνεύμα του Θεού, αφού για εκείνον όλα αυτά είναι μωρία. Και δεν μπορεί να καταλάβει, γιατί αυτά τα πράγματα κατανοούνται μόνο με τη βοήθεια του Πνεύματος.

2. *"Και οι εντολές ακόμα, δεν ξεριζώνουν την αμαρτία - αυτό έχει κατορθωθεί μόνο με τον Σταυρό - αλλά διαφυλάσσουν τους όρους της ελευθερίας που μας δόθηκε".*

Μάρκος Ερημίτης, PG 65, 992.

Θέματα για συζήτηση

1. (Απαντήστε βάσει του κειμένου του Μάρκου του ερημίτη). Αν δεν υπήρχε ο Σταυρός (δηλαδή το όλο έργο του Χριστού), τι νόημα θα είχαν οι εντολές;
2. Βρείτε το νόημα του όρου "δογματισμός", όπως τον χρησιμοποιούμε καθημερινά. Βρίσκετε να έχει σχέση με αυτό που ονομάζει "δόγματα" η Εκκλησία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

(Δ.Ε. 7-9)

Το χριστιανικό ήθος και η σύγχρονη κοινωνία

"Ο Χριστός κήρυξε την έλευση της βασιλείας του Θεού και κάλεσε τους ανθρώπους να ενταχθούν σ' αυτήν. Η αποδοχή της κλήσης αυτής συνοδεύεται με τη μεταβολή της ζωής του ανθρώπου και των σχέσεών του με τους άλλους ανθρώπους. Βασικοί ρυθμιστικοί παράγοντες της νέας ζωής είναι η αγάπη και η διακονία, που δεν είναι θεωρητικές αρχές αλλά πράξη. Η αποδοχή της κλήσης του Χριστού είναι καθοριστική για το σύνολο της ζωής του ανθρώπου. Στη νέα αυτή ζωή δεν έχουν θέση η αδικία, η πλεονεξία, η εκμετάλλευση και η εξουσία από άνθρωπο σε άνθρωπο".

Ιωάννης Σ. Πέτρου, *Κοινωνική Δικαιοσύνη*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 189.

7. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Πόσοι "κόσμοι" είναι ο σύγχρονος κόσμος;

Συχνά, για να αναφερθούμε στη σύγχρονη πραγματικότητα, χρησιμοποιούμε την έκφραση "ο κόσμος μας". Κι όμως, αν παρακολουθήσουμε δημοσιεύματα και μελέτες κοινωνιολογικές και οικονομικές, θα δούμε ότι γίνεται λόγος για "τρίτο" και για "τέταρτο κόσμο"! Οι όροι αυτοί σηματοδοτούν σε παγκόσμια κλίμακα το σημερινό κοινωνικό πρόβλημα, το ζήτημα, δηλαδή, της δίκαιης κατανομής των υλικών αγαθών και των μέσων παραγωγής, καθώς και της δυνατότητας του κάθε ανθρώπου να απολαμβάνει τα υλικά αγαθά με ασφάλεια και ειρήνη. Αν παραδοσιακά ως "πρώτος" και "δεύτερος" κόσμος υπονοούνται η Ανατολή και η Δύση, τότε "τρίτος" κόσμος είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, αυτές που, μετά από αιώνες αποικιοκρατίας, μαστίζονται από την πείνα, τη φτώχεια, τις επιδημίες, τον αναλφαβητισμό, έχοντας οικονομίες εξαρτημένες από δυτικά κεφάλαια.

(από το περιοδικό "Πάντα τα Έθνη" 46/1993, σ. 57).

Και "τέταρτος κόσμος" είναι εκείνες οι ομάδες πληθυσμού των αναπτυγμένων δυτικών κρατών, οι οποίες ωθούνται στο περιθώριο της ζωής. Είναι οι άνεργοι και οι άστεγοι, τεράστιες νησίδες εξαθλίωσης μέσα σε ωκεανούς ευμάρειας και καταναλωτισμού.

Αυτή είναι, με λίγα λόγια, η κατάσταση σήμερα. Μια ανθρωπότητα δύο ή και περισσότερων ταχυτήτων. Η ανισότητα δεσπόζει και αυτό που για τους ευημερούντες είναι περίσσευμα, για τους εξαθλιωμένους είναι έλλειψη.

Ποια θέση καλείται να πάρει η Εκκλησία απέναντι σ' αυτό το πρόβλημα; Ποιοι είναι οι βασικοί άξονες της παράδοσής της, που θα μπορούσαν να εμπνεύσουν λύσεις και να δώσουν προσανατολισμούς και διέξοδο;

Μια νέα θέαση του κόσμου

Αν σκεφτεί κανείς ότι η Σάρκωση του Χριστού σήμανε την κατάφαση του Θεού στην ύλη και στην ιστορία, ότι η Ανάστασή του σήμανε την ανακαίνιση του ανθρώπου και σύμπαντος του κόσμου, και ότι το ύψιστο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας είναι ένα είδος προτύπου για τις ανθρώπινες κοινωνίες (αγαπητική και ισότιμη συμμετοχή όλων δίχως διακρίσεις και ταξικές διαφορές), τότε μπορεί να αντιληφθεί ότι η Εκκλησία δεν μπορεί να αδιαφορεί για το κοινωνικό πρόβλημα, ούτε να διαχωρίζει τα πνευματικά από τα υλικά προβλήματα προσποιούμενη ότι είναι αρμόδια μόνο για τα πρώτα. Πολύ περισσότερο, η Εκκλησία δεν απομονώνει κάθε επιμέρους πρόβλημα από τα αίτια και τη συνάφειά του, αλλά προσφέρει δυνατότητες διεξόδου επειδή τοποθετεί το όλο ζήτημα σε νέα βάση: κομίζει μια νέα και συνολική θέαση του κόσμου, της ύλης, της κοινωνίας, των ανθρώπινων σχέσεων. Μέσα στην ιστορία οι Χριστιανοί δεν μπορεί να μένουν απαθείς ή να είναι μοιρολάτρες. Εμπνέονται από την προσδοκία έλευσης της Βασιλείας του Θεού, δηλαδή ενός νέου κόσμου αγάπης και δικαιοσύνης, και δρουν εμφορούμενοι από αυτά τα χαρακτηριστικά.

Διαχείριση - όχι ιδιοποίηση

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επισημαίνουν ότι ο θεσμός της ιδιοκτησίας είναι αποτέλεσμα της πτώσης του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι ιδιοκτήτης της κτίσης για να τη σφετερίζεται ή να την απομυζά για το

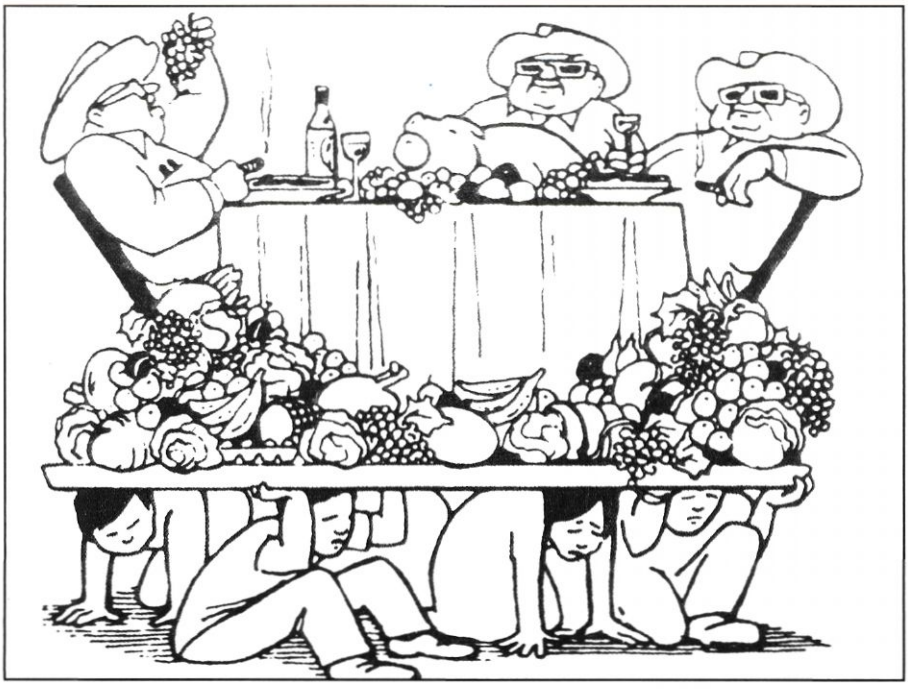

(από τη εφημερίδα "Έξοδος στην Κοινωνία και τη Ζωή" 3/1987, σ. 4)

ατομικό του συμφέρον, αλλά οφείλει να συνυπάρχει μαζί της με σεβασμό. Από αυτό το πνεύμα της κοινοτικότητας οφείλει να διαπνέεται και η απόλαυση των υλικών αγαθών. Γι' αυτό οι Πατέρες είναι πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στη συσσώρευση πλούτου. Οι πλούσιοι - λέει χαρακτηριστικά ο Μ. Βασίλειος - μοιάζουν με εκείνους που μπαίνουν πρώτοι σ' ένα θέατρο, πιάνουν όσα περισσότερα άδεια καθίσματα προλάβουν, και κατόπιν δεν αφήνουν τους άλλους να καθίσουν[1]. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να συσσωρευτεί πλούτος χωρίς να διαπραχθούν αδικίες και εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων. Αυτό μάλιστα μπορεί να συμβαίνει ακόμα κι αν η συσσώρευση γίνεται με τρόπους που θεωρούνται νόμιμοι σύμφωνα με τους κρατικούς νόμους. Το ζήτημα είναι κατά πόσο το χρήμα καθίσταται κέντρο της ανθρώπινης ζωής. Η ιδιοκτησία, λοιπόν, είναι ανεκτή μόνο υπό την έννοια ότι ο άνθρωπος είναι διαχειριστής των υλικών αγαθών, με ύψιστο κριτήριο τις ανάγκες όλων των συνανθρώπων.

[1]PG 31, 276 B.

Επίλυση κι όχι επικάλυψη των προβλημάτων

Είναι εντυπωσιακό ότι πολλοί Πατέρες επισημαίνουν ένα μεγάλο κίνδυνο σχετικά με την ελεημοσύνη. Φοβούνται μήπως γίνει άλλοθι της κοινωνικής αδικίας. "Ποιο το όφελος", λέει ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης (4ο αιώνα), *"αν δημιουργείς πολλούς φτωχούς με την εκμετάλλευση και κατόπιν ανακουφίζεις έναν με την ελεημοσύνη; Αν δεν υπήρχε το πλήθος των εκμεταλλευτών, δε θα υπήρχε ούτε το πλήθος των εξαθλιωμένων"* [1]. Γι' αυτό - για να μη χρησιμοποιείται δηλαδή η Εκκλησία ως προκάλυμμα του κατεστημένου - πολλά εκκλησιαστικά κείμενα απαγορεύουν στους ποιμένες των εκκλησιών να δέχονται δωρεές εκμεταλλευτών[2].

Αυτό που δείχνει πως η Εκκλησία προσεγγίζει την ουσία των προβλημάτων κι όχι μόνο την επιφάνειά τους, είναι και η ευαισθησία της απέναντι στο ζήτημα του εργατικού μισθού. Στην επιστολή του αποστόλου Ιακώβου (η οποία είναι μέρος της Καινής Διαθήκης) βρίσκουμε ένα δριμύ "κατηγορώ" κατά των γαιοκτημόνων που στέρησαν τους εργάτες τους από το μισθό που δικαιούνταν και ο οποίος, σαν κραυγή πόνου, ανεβαίνει μέχρι τον Θεό:

Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπί ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε καί τά ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν, ὁ χρυσός ὑμῶν καί ὁ ἄργυρος κατίωνται, καί ὁ ἰός αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται καί φάγεται τάς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ. ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. ἰδού ὁ μισθός τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησά-

Ακούστε με τώρα κι εσείς οι πλούσιοι. Κλάψτε με γοερές κραυγές για τα βάσανά σας, που όπου να 'ναι έρχονται. Ο πλούτος σας σάπισε, και τα ρούχα σας τα 'φαγε ο σκόρος. Το χρυσάφι σας και το ασήμι κατασκούριασαν, και η σκουριά τους θα είναι μαρτυρική κατάθεση εναντίον σας και θα καταφάει τις σάρκες σας σαν τη φωτιά. Κι ενώ πλησιάζει η

[1] PG 46, 445 A-B.

[2] Π.χ. Μ. Βασίλειος (PG 32, 1164 D, 1165 A), Αναστάσιος Σιναΐτης (PG 89, 452 B).

ντων τάς χώρας ὑμῶν ὁ ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν κράζει, καί αἱ βοαί τῶν θερισάντων εἰς τά ὦτα Κυρίου Σαβαώθ εἰσεληλύθασιν. ἐτρυφήσατε, ἐθρέψατε τάς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τόν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.

Ιακ. 5: 4

κρίση, εσείς μαζεύετε θησαυρούς. Να, ο μισθός των εργατών που θέρισαν τα χωράφια σας κι εσείς τους τον στερήσατε κραυγάζει. Και οι κραυγές των θεριστών έφτασαν ως τ' αυτιά του παντοδύναμου Κυρίου. Ζήσατε πάνω στη γη με απολαύσεις και σπατάλες. Παχύνατε σαν τα ζώα, που τα πάνε για σφάξιμο. Καταδικάσατε και φονεύσατε τον αθώο. Δε σας πρόβαλε αντίσταση.

Και σε πολλά σημεία της Αγίας Γραφής και στη μετέπειτα εκκλησιαστική παράδοση η αποστέρηση του εργατικού μισθού ισοδυναμεί με διάπραξη φόνου![1]

Ο Χριστιανός δεν μπορεί να είναι ο τύπος του ανθρώπου πού νοιάζεται μόνο για την "ψυχούλα" του. Ο Χριστός ταύτισε τον εαυτό του με τους πεινασμένους, τους ξένους, τους άρρωστους και τους φυλακισμένους και τόνισε πως αδιαφορία γι' αυτούς είναι αδιαφορία για τον ίδιον:

Ἐπείνασα καί ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καί ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην, καί συνηγάγετέ με, γυμνός, καί περιεβάλετέ με, ἠσθένησα, καί ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην καί ἤλθατε πρός με... ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνί

Πείνασα και μου δώσατε να φάω, δίψασα και μου δώσατε να πιω, ήμουν ξένος και με περιμαζέψατε, γυμνός και με ντύσατε, άρρωστος και με επισκεφτήκατε, φυλακισμένος κι ήρθατε να με δείτε... Σας βε-

[1] Π.χ. Δευτ. 24: 14-15, Σοφ. Σειράχ 34: 21-22, Μαλαχ. 3: 5.

τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοί ἐποιήσατε.

Ματθ. 25: 35, 40.

βαιώνω πως αφού τα κάνατε αυτά για έναν από τους άσημους αδελφούς μου, τα κάνατε για μένα.

Φταίχτης για το κακό στον κόσμο δεν είναι μόνο εκείνος που το διαπράττει άμεσα, αλλά κι εκείνος που δεν αγανακτεί, που δεν αγωνίζεται, που σιωπά.

Κείμενα

1. Η οργάνωση των πρώτων χριστιανών

Τοῦ δέ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καί ἡ ψυχή μία, καί οὐδέ εἷς τι τῶν ὑπάρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. καί μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τό μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπί πάντας αὐτούς. οὐδέ γάρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γάρ κτήτορες χωριών ἤ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τάς τιμάς τῶν πιπρασκομένων καί ἐτίθουν παρά τούς πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδίδετο δέ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρειάν εἶχεν.

Πράξ. 4: 32-35.

Όλοι όσοι πίστεψαν είχαν μία καρδιά και μία ψυχή. Κανείς δε θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Οι απόστολοι κήρυτταν και βεβαίωναν με μεγάλη πειστικότητα ότι ο Κύριος Ιησούς αναστήθηκε. Κι ο Θεός έδινε σε όλους πλούσια τη χάρη του. Δεν υπήρχε κανείς ανάμεσά τους που να στερείται τα απαραίτητα. Γιατί όσοι είχαν χωράφια ή σπίτια τα πουλούσαν, κι έφερναν το αντίτιμο αυτών που πουλούσαν, και το έθεταν στη διάθεση των αποστόλων. Απ' αυτό δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του.

2. Αγάπη κάλπικη

Χίλιες χιλιάδες καλά να κάμωμεν, αδελφοί μου, νηστείες, προσευχές, ελεημοσύνες, και το αίμα μας να χύσωμεν δια την αγάπην του Χριστού, ανίσως και δεν έχωμεν αυτές τες δύο αγάπες (προς το Θεό και προς τους αδελφούς μας), αλλά έχωμεν μίσος και έχθραν εις τους αδελφούς μας, όλα εκείνα τα καλά, οπού εκάμαμεν, του διαβόλου είναι και εις την κόλασιν πηγαίνομεν ... Έχω δύο ποτήρια κρασί να πιω, εσύ δεν έχεις. Ανίσως και σου δώσω και εσένα από αυτό να πιης, τότε φανερώνω πως σε αγαπώ, αμή ανίσως και δεν σε δώσω εσένα, είναι κάλπικη η αγάπη.

Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Βλ. Ιωάννου Μενούνου, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές*, εκδ. Τήνος, Αθήνα (1979), σελ. 123, 124.

3. *Ένας πολιτισμός αγάπης που δε θα απαιτούσε δικαιοσύνη από τους ανθρώπους, δε θα ήταν αληθινός πολιτισμός. Δε θα συγκροτούσε γνήσιες ανθρώπινες σχέσεις. Είναι μια καρικατούρα αγάπης το να προσπαθεί κανείς να καλύψει με ελεημοσύνες τη δικαιοσύνη που λείπει, το να φτιάχνει μπαλώματα χρησιμοποιώντας μια επίφαση καλοκαγαθίας όταν η κοινωνική δικαιοσύνη λείπει. Η αληθινή αγάπη αρχίζει με τη διεκδίκηση εκείνου που είναι δίκαιο στις σχέσεις εκείνων που αγαπούν.*

Όσκαρ Ρομέρο[1], *Ένας μάρτυρας αρχιεπίσκοπος* (μτφρ. Ελένης Ταμαρέση - Παπαθανασίου), στο περιοδικό "Σύναξη" 26 (1988), σελ. 66.

4. Δήλωση Γάλλου διευθυντή της αστυνομίας την εποχή των μεγάλων κοινωνικών εξεγέρσεων (τέλη 19ου αιώνα)

Στην πραγματικότητα δε φοβόμαστε όλους αυτούς τους σοσιαλιστές, τους αναρχικούς, τους άθεους και τους επαναστάτες. Τους παρακολουθούμε και ξέρουμε κάθε τους κίνηση. Όμως ανάμεσά

[1]Όσκαρ Ρομέρο, ΡΚαθολικός αρχιεπίσκοπος του Σαν Σαλβαδόρ. Δολοφονήθηκε το 1980 μέσα στο ναό του από παρακρατικούς φασίστες.

τους υπάρχουν και μερικοί, όχι πολλοί, ιδιόρρυθμοι τύποι, που πιστεύουν στο θεό. Αυτοί είναι χριστιανοί αλλά συνάμα και σοσιαλιστές. Αυτούς φοβόμαστε πιο πολύ απ' όλους. Είναι τρομεροί άνθρωποι! Ο σοσιαλιστής-χριστιανός είναι πιο τρομερός από το σοσιαλιστή-άθεο.

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμαζώφ*. Βλ. Μιχάλη Μακράκη, *Ο Ντοστογιέφσκι και η επανάσταση των νέων*, εκδ. Imago, Αθήνα 1984, σελ.97.

5. Ο Ιωάννης Χρυσόστομος για την κοινωνική αδικία

Δε φρίττεις, άνθρωπε, δεν κοκκινίζεις από ντροπή, όταν χαρακτηρίζεις επιτιθέμενον αυτόν που παλεύει για το ψωμί του; Αυτός αν και φέρεται επιθετικά, ωστόσο δικαιούται τη συμπάθειά μας, γιατί τόσο πολύ πιέζεται από την πείνα, ώστε αναγκάζεται να φορέσει το προσωπείο της επιθετικότητας... Και πρέπει να σου πω ακόμα πως αυτός που επιτίθεται στην πραγματικότητα είσαι συ, γιατί αν και έρχεσαι τακτικά στην Εκκλησία και ακούς τα κηρύγματά μου, στην αγορά εν τούτοις προτιμάς και το χρυσάφι και τις επιθυμίες και τις ανθρώπινες φιλίες σου, παρά τις δικές μου προτροπές.

(P.G. 60, 535-538).

Θέματα για συζήτηση

1. Εντοπίστε τους άξονες της στάσης της Εκκλησίας απέναντι στο κοινωνικό πρόβλημα. Ποιοι απ' αυτούς νομίζετε πως εφαρμόζονται σήμερα, και ποιοι έχουν περάσει στο περιθώριο;
2. Συζητήστε την άποψη του αστυνομικού διευθυντή, που παρατίθεται παραπάνω. Για ποιο λόγο φαίνεται να θεωρεί τρομερότερο τον επαναστάτη που πιστεύει στον Θεό;

8. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Μια θύελλα και οι αιτίες της

Ο πόλεμος είναι σαν μια θύελλα, όπου κυριαρχούν ανεξέλεγκτες οι δυνάμεις της αποσύνθεσης και της ανασφάλειας, ο τρόμος, η εξαγρίωση και η αδυναμία για ανθρώπινη συνεννόηση. Μέσα σε λίγες στιγμές μπορεί να καταστραφεί ό,τι ο άνθρωπος δημιουργεί με κόπο μακροχρόνιο. Η ποδοπάτηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οδύνη αθώων, ο ψυχικός και σωματικός βιασμός, η απώλεια αγαπημένων, το ξερίζωμα και η προσφυγιά αποτελούν τις καθημερινές ειδήσεις που έρχονται από τις εστίες πολέμου στον πλανήτη μας. Όλα αυτά κάνουν επιτακτικό το αίτημα της ειρήνης, η οποία συνιστά όρο της ανθρώπινης δημιουργικότητας και αξιοπρέπειας.

Ουσιαστικά, πόλεμος ξεσπά όταν μεταξύ δύο πλευρών είναι αδύνατη η διευθέτηση ενός ζητήματος μέσω του διαλόγου και της αμοιβαιότητας, καθώς κι όταν η ισχυρή πλευρά έχει αποφασίσει να επιβάλει τα συμφέροντά της. Είναι χαρακτηριστική η γεμάτη αγανάκτηση επισήμανση του Μ. Βασιλείου: *"Ως πότε θα είναι παντοδύναμο το χρήμα, η αγχόνη των ψυχών, το αγκίστρι του θανάτου, το δόλωμα της αμαρτίας; Ως πότε θα κυβερνά ο πλούτος, η αιτία των πολέμων, για τον οποίο κατασκευάζονται όπλα και ακονίζονται ξίφη;"*[1]. Εδώ ο Μ. Βασίλειος επισημαίνει μιαν αλήθεια που τη βιώνει πλέον οδυνηρά ο σύγχρονος άνθρωπος: Τεράστια οικονομικά συμφέροντα βρίσκονται πίσω από πολλές συρράξεις και συχνά οι πόλεμοι κρίνονται αναγκαίοι από όσους επιθυμούν να ξοδευτεί το πανάκριβο στρατιωτικό υλικό που έχει σωρευτεί σε αποθήκες και να παραγγελθεί άλλο στις πανίσχυρες κατασκευάστριες εταιρείες.

Εδώ χρειάζεται να κάνουμε μια διευκρίνιση. Ειρήνη δε σημαίνει να μην υπάρχει αντίσταση στην αδικία και στις επιθυμίες των ισχυρών. Ο ίδιος ο Χριστός, άλλωστε, κρατώντας το φραγγέλιο εκδίωξε τους εμπόρους από το ναό (Ιω. 2: 15). Η ειρήνη οφείλει να ταυτίζεται με το σεβασμό και την ισότιμη συνύπαρξη - όχι με την αποδοχή της αδικίας και τη

[1]PG 31, 297.

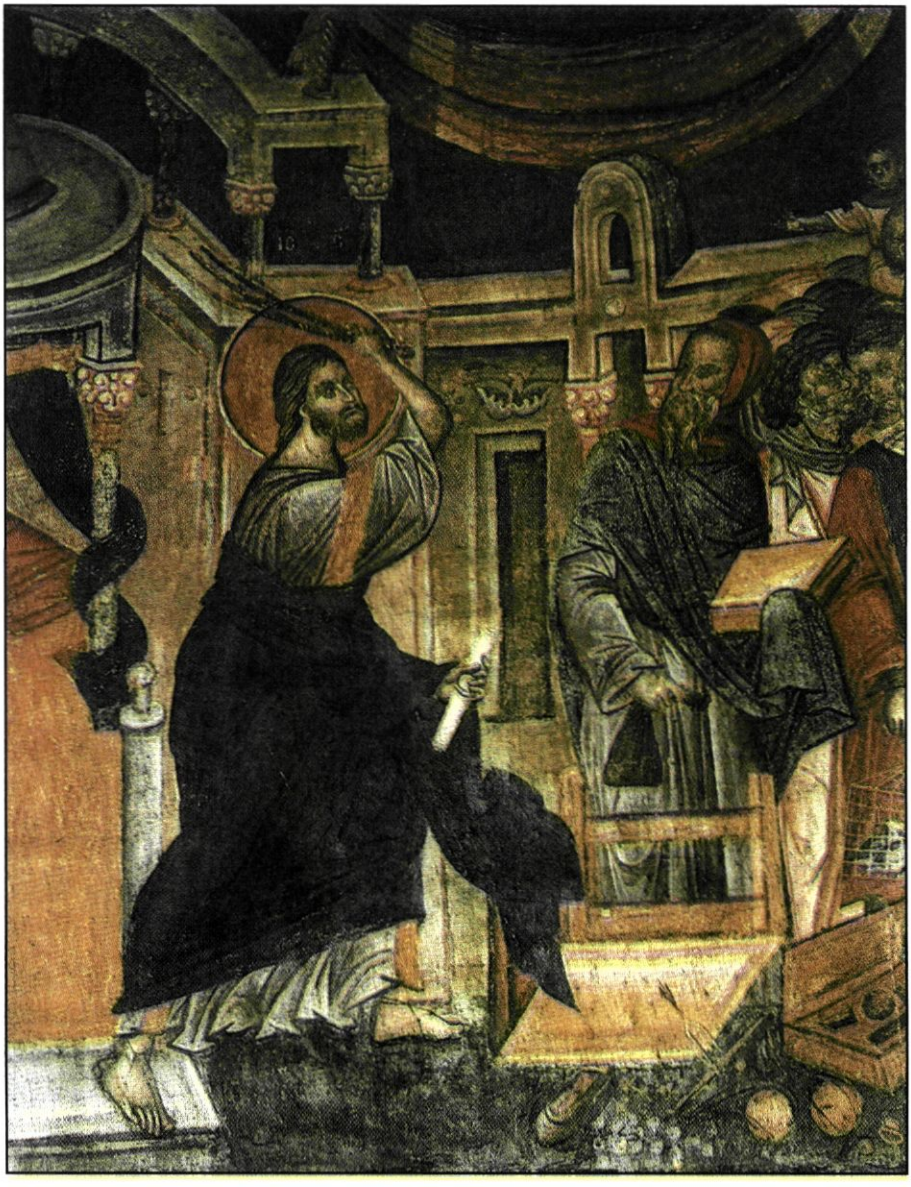

Ο Χριστός εκδιώκει τους εμπόρους από το ναό
(Εικόνα της αγιορείτικης Μονής Χελανδαρίου).

νομιμοποίηση της σκλαβιάς. Έτσι, λοιπόν, δεν είναι σωστό να εξισώνονται οι θύτες με τα θύματα, ούτε κι ένας ιμπεριαλιστικός πόλεμος με έναν αμυντικό.

Αγωνιστές της ειρήνης

Ο Χριστιανός δεν είναι μοιρολάτρης, ούτε ζει παθητικά πάνω στη γη. Όχι απλώς προτιμά την ειρήνη, αλλά αγωνίζεται ενεργά για την εδραίωσή της. Με τη γέννηση του Χριστού το ανθρώπινο γένος απόκτησε μια νέα προοπτική, την προσδοκία της Βασιλείας του Θεού. *"Τότε"*, λέει ο προφήτης Ησαΐας, *"τα ξίφη τους θα τα σφυρηλατήσουν σε άροτρα και τις λόγχες τους σε δρεπάνια. Ξίφος δε θα σηκώνει το ένα έθνος ενάντια στο άλλο και πια δε θα μαθαίνουν να πολεμούν"* (Ησ. 2: 4). Ο Χριστιανός εμπνέεται από αυτήν την προσδοκία και παλεύει να φέρει το φως της στο σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι στην *"επί του όρους ομιλία"* ο Χριστός ανήγγειλε ότι είναι *"μακάριοι όσοι φέρνουν την ειρήνη στους ανθρώπους, γιατί αυτοί θα ονομαστούν παιδιά του Θεού"* (Ματθ. 5: 9). Και η Εκκλησία αδιάκοπα μέσα στους αιώνες εύχεται *"ὑπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου"* (θεία Λειτουργία). Επί πλέον, στις μέρες μας οι εκπρόσωποι των Ορθόδοξων εκκλησιών συμμετέχουν σε διεθνείς συνάξεις για την ειρήνη και καταδικάζουν τον πόλεμο ως τρόπο επίλυσης των διαφορών.

Βασικός άξονας αυτής της στάσης είναι η πεποίθηση της Εκκλησίας ότι όλοι οι άνθρωποι είναι αδέρφια και ότι το φυλετικό (και κάθε άλλο) μίσος είναι απαράδεκτο. Οι λαοί οφείλουν να μάθουν να συνυπάρχουν δίχως να χάνουν την πολιτιστική και θρησκευτική τους ταυτότητα, αλλά και δίχως να επιθυμούν την εξόντωση όποιου διαφέρει από αυτούς. Ακόμα κι όταν ο πόλεμος εμφανίζεται ανθρωπίνως αναπόφευκτος, για τον Χριστιανό είναι πάντα γεγονός οδύνης και παραχώρησης - όχι λύση. Η συμμετοχή του Χριστιανού αφορά αμυντικό πόλεμο και αποτελεί ένα είδος γενναιόψυχης διακινδύνευσης. Ο Χριστιανός, δηλαδή, αποδέχεται το ενδεχόμενο να κάνει κάτι που θεωρείται επιζήμιο για τη δική του ψυχή (φόνο), προκειμένου να υπερασπιστεί άλλους (τον λαό, τα ιερά του και την ελευθερία του). Και σε τέτοια περίπτωση όμως δεν αυταπατάται: **για τον Χριστιανό κάθε πόλεμος είναι εμφύλιος πόλεμος.**

«Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν»

Αν δει κανείς τα πράγματα φιλοσοφημένα και όχι επιφανειακά, θα διαπιστώσει ότι, ακόμα κι αν βρισκόμαστε σε περίοδο διακρατικής ειρήνης, και πάλι ο άνθρωπος είναι έρμαιο ενός

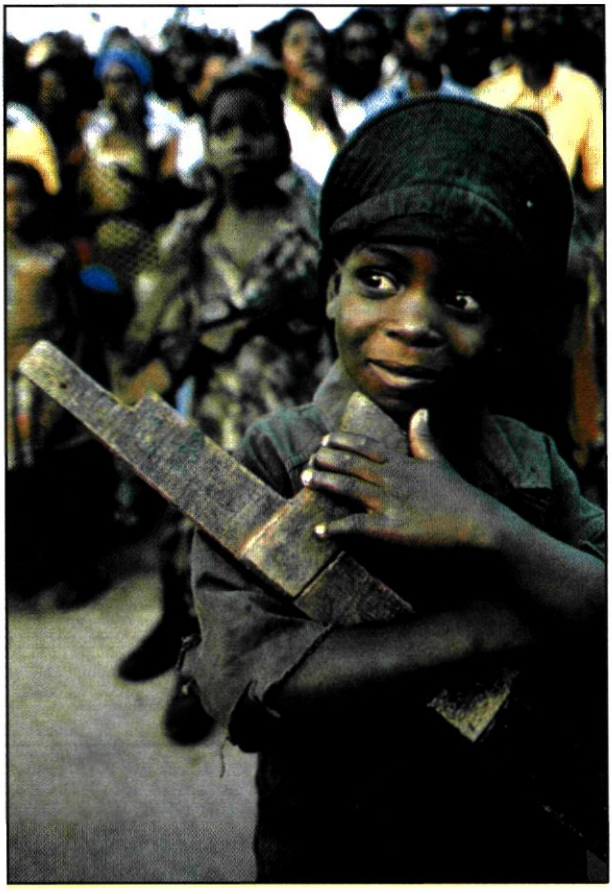

Εκεί που η πείνα σαρώνει, ο πόλεμος ακμάζει. Και τα παιδιά μυούνται στα όπλα υπό το πρόσχημα του παιχνιδιού. (από το περιοδικό "Πάντα τα Έθνη" 50/1994, σ. 57)

ανειρήνευτου πολέμου: του αδιάκοπου πολέμου μεταξύ φθοράς και ζωής. Πρόκειται για κάτι τραγικό, αφού το τέλος αυτού του πολέμου φαίνεται προδικασμένο. Η ανθρώπινη ύπαρξη ηττάται και ανδραποδίζεται από τον θάνατο.

Ο Χριστός αντιμετώπισε αυτόν τον πόλεμο όχι απλώς με αυτά που είπε, αλλά με αυτό που ο ίδιος είναι. Όντας Θε-άνθρωπος, ένωσε την ανθρώπινη φύση με τη θεία, κι έτσι η πρώτη έγινε κοινωνός της ζωής και της αφθαρσίας της δεύτερης. Αυτό, όπως έχουμε δει σε προηγούμενα μαθήματα (1 και 2), αποτελεί μια δυνατότητα για κάθε άνθρωπο και για την κτίση ολόκληρη. Μ' αυτήν την έννοια, ο Χριστός όχι απλώς "φέρνει την ειρήνη", αλλά ***είναι*** (*ἐστίν*) η Ειρήνη μας (Εφεσ. 2: 14-15).

Κείμενα

1. *Ο Χριστός είναι για μας η ειρήνη, αυτός που συνένωσε τα δύο μέρη και γκρέμισε το μεσότοιχο του φραγμού, δηλαδή την έχθρα, που την κατάργησε με τη σάρκα του... Έτσι ποιο πράγμα θα μπορούσε να είναι ανώτερο από την ειρήνη για όσους έκαναν τις εντολές του μελέτη της ψυχής και σπουδή του νου; Και αυτοί βέβαια θα επιδιώξουν την ειρήνη όσο τίποτε άλλο, όπως ο Παύλος προτρέπει, και θα γίνουν μεταξύ των ανθρώπων πρωτοπόροι ειρήνης και θα καταργήσουν το ανώφελο μίσος και θα πάψουν να πολεμούν μάταια, γιατί γνωρίζουν πόσο πολύτιμο πράγμα είναι η ειρήνη. Είναι τόσο πολύτιμο πράγμα, ώστε χρειάστηκε να κατεβεί στη γη ο ίδιος ο Θεός, προκειμένου να την προσφέρει στους ανθρώπους. Και ενώ ο Θεός είναι πλούσιος και Κύριος των πάντων, δε βρήκε κανένα αντάξιο τίμημά της, και γι' αυτό πρόσφερε το ίδιο του το αίμα.*

Άγιος Νικόλαος Καβάσιλας (14ος αιώνας), PG 150, 676.

2. *Τώρα συλλογιστείτε για μια στιγμή το νόημα της λέξης 'ειρήνη'. Δε σας φαίνεται παράξενο που οι άγγελοι προμηνούσαν την Ειρήνη, όταν λυμαίνεται αδιάκοπα τον κόσμο ο Πόλεμος και ο φόβος του Πολέμου; Δε σας φαίνεται πως οι αγγελικές φωνές λαθεύτηκαν; Πως η υπόσχεσή τους σήμαινε απογοήτευση και απάτη; Σκεφτείτε τώρα, με ποιο τρόπο μίλησε ο ίδιος ο Κύριός μας για την Ειρήνη. Είπε στους μαθητές Του: "Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τήν ἐμήν δίδωμι ὑμῖν". Ήθελε άραγε να πει την ειρήνη όπως την αντιλαμβανόμαστε; ειρήνη του βασιλείου της Αγγλίας με τους γείτονές του, ειρήνη των βαρόνων με τον Βασιλέα, τον οικογενειάρχη που λογαριάζει τα ειρηνικά κέρδη του, το σκουπισμένο τζάκι, το καλύτερο κρασί του στο τραπέζι για ένα φίλο, τη γυναίκα του τραγουδώντας στα παιδιά του; Αυτοί οι άνθρωποι, οι μαθητές Του, δεν ήξεραν τέτοια πράγματα. Φεύγανε για να ταξιδέψουν μακριά, για να δοκιμαστούν σε στεριές και θάλασσες, για να γνωρίσουν τα βασανιστήρια, τα δεσμωτήρια, την αποκαρδίωση, για να υποστούν το μαρτυρικό θάνατο. Ποιο ήταν λοιπόν το νόημά*

Του; Αν το αναρωτηθείτε, θυμηθείτε ότι έλεγε ακόμη: "οὐ καθώς ὁ κόσμος δίδωσι, ἐγώ δίδωμι ὑμῖν". Μ' αυτόν τον τρόπο έδωσε την ειρήνη στους μαθητές Του. Όχι όπως τη δίνει ο κόσμος".

Θ. Σ. Έλιοτ, *Φονικό στην Εκκλησία* (μτφρ. Γιώργου Σεφέρη), σελ. 62.

3. ... *Καί ἀκόμη, ὑπάρχουν ἀκαταστασίαι καί ἑστίαι πολέμων, διότι ζητοῦμεν τήν εἰρήνην ἀνεξαρτήτως τῶν προϋποθέσεων αὐτῆς, τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς δικαιοσύνης, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον ἀ~παραίτητοι διά τήν εἰρήνην, ὥστε ὅπου αὗται ὑπάρχουν νά ὑπάρχη αὐτομάτως καί εἰρήνη πραγματική. Διά νά ἔλθη ἐπί γῆς εἰρήνη, πρέπει νά μάθωμεν δικαιοσύνην οἱ ἐνοικοῦντες ἐπί τῆς γῆς. Ὅμως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι πολλάκις, εἰσερχόμενοι εἰς ἕνα φαῦλον κύκλον, προσπαθοῦμεν νά ἐπιβάλωμεν εἰρήνην, δικαιοσύνην καί ἐλευθερίαν ὄχι κατά τήν ἀλήθειαν τῶν μεγάλων καί ἱερῶν αὐτῶν ἀξιῶν, ἀλλά κατά τήν ἀντίληψιν ὑλιστικῶν κοσμοθεωριῶν, διά νά κατεξουσιάσωμεν. Ἀλλά τοῦτο, ἀντιθέτως πρός ὅ,τι ἐπιδιώκομεν, δημιουργεῖ περισσοτέρους ἀνταγωνισμούς καί ἐκδικήσεις, περισσοτέραν ἀδικίαν, περισσοτέραν δουλείαν, περισσοτέραν δυστυχίαν εἰς τόν κόσμον.*

Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος, Μήνυμα Χριστουγέννων 1982.

Θέματα για συζήτηση

1. Βάσει των παραπάνω κειμένων, σε τι μοιάζει η "ειρήνη του Χριστού" με τις ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ και, γενικότερα, με ό,τι ο κόσμος σήμερα αποκαλεί "ειρήνη", και σε τι διαφέρει;
2. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για την αληθινή ειρήνη, σύμφωνα με το Μήνυμα του Οικουμενικού Πατριάρχη;
3. Συχνά λέγεται "Αν θέλεις ειρήνη, προετοίμαζε πόλεμο". Πώς κρίνετε αυτή την άποψη; Πιστεύετε ότι, από χριστιανικής σκοπιάς, μπορεί να εφαρμοστεί το "Αν θέλεις ειρήνη, προετοίμαζε ειρήνη";

9. Η ΒΟΥΛΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΓΙΑ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΗ

Βούληση και ιδιαιτερότητα του ανθρώπου

Η βούληση είναι μια φυσική δύναμη του ανθρώπου, στην οποία ο καθένας δίνει συγκεκριμένο προσανατολισμό και περιεχόμενο ανάλογα με την προσωπικότητά του. Η βούληση σημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν είναι ένα ον που επιβιώνει παθητικά, μηχανιστικά, ενστικτωδώς και μοιρολατρικά, μόνο με τα ένστικτα, όπως τα άλογα ζώα. Είναι μια ύπαρξη που δε δέχεται τον γύρω κόσμο όπως ακριβώς είναι, αλλά ενοχλείται με τα δυσάρεστα και ικανοποιείται με τα ευχάριστα, οραματίζεται, επιθυμεί. Οι επιθυμίες του γίνονται βασικός άξονας της ύπαρξής του, διότι - είτε πραγματοποιούνται είτε όχι, είτε είναι εφικτές είτε όχι, είτε είναι ηθικές είτε όχι - αυτές εμπνέουν τις επιμέρους πράξεις και συμπεριφορές του. Μια από τις διαφορές του από τα ζώα είναι και το ότι ο άνθρωπος δεν υπάρχει απλώς μέσα στην ιστορία, αλλά κάνει ιστορία, σχεδιάζει, επιθυμεί, επιδιώκει, δημιουργεί.

Αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα της βούλησης για την ανθρώπινη ύπαρξη, η Εκκλησία απέρριψε ως αίρεση τον *Μονοθελητισμό*[1] , δηλαδή την άποψη ότι ο Θεάνθρωπος Χριστός διέθετε μόνο μία θέληση, τη θεϊκή, η οποία είχε απορροφήσει την ανθρώπινη. Η Εκκλησία υποστήριξε ότι στο Θεάνθρωπο υπήρχαν δύο θελήσεις, και η θεϊκή και η ανθρώπινη. Έτσι υπερασπίστηκε την ανθρώπινη ιδιαιτερότητα και την ελευθερία, αφού επέμεινε ότι η σχέση με τον Θεό δεν επιβάλλεται, αλλά είναι κάτι που πρέπει να θελήσει ολόψυχα ο άνθρωπος.

Ο άνθρωπος αποζητάει να μην είναι ένα απρόσωπο μόριο χαμένο ανάμεσα στα ομοιόμορφα μόρια μιας άμορφης μάζας. Κι ούτε δέχεται να είναι ένα ον ανήμπορο, έρμαιο της ζωής. Με δυο λόγια, επιθυμεί αφενός να διακρίνεται και αφετέρου να διαθέτει δύναμη. Αυτό δεν είναι κατ' αρχήν κακό. Ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί *"κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ"*, δηλαδή ως ιδιαίτερο κι ελεύθερο πρόσωπο, όπως ιδιαίτερα κι ελεύθερα είναι τα Πρόσωπα της Αγίας Τριάδας. Το ζήτημα όμως είναι ποια κατεύθυνση θα πάρει η βούλησή του αυτή: προς την κοινωνία με τους άλλους, ή προς την καθυπόταξη των άλλων;

[1] Αυτό έγινε τον 7ο αιώνα. Κύριος εκπρόσωπος των Ορθοδόξων απόψεων υπήρξε ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής (περ. 580 - 662).

Άνθρωπος ή Υπεράνθρωπος;

Τι είναι αγαθό; Αυτό που ανυψώνει στον άνθρωπο τη δίψα της δύναμης και τον κάνει ισχυρό στη θέληση για να αποκτήσει τη δική του δύναμη. Τι είναι κακό; Αυτό που προέρχεται από την αδυναμία. Γι' αυτό οι αδύνατοι και οι δυστυχισμένοι πρέπει να εξαφανίζονται. Αυτό πρέπει να είναι το πρώτο αξίωμα για την αγάπη του ανθρώπου προς τους ομοίους του. Μονάχα έτσι ανυψώνεται ο άνθρωπος σε υπεράνθρωπο, που έχει προορισμό να εξαφανίσει όλους τους αδύνατους και μάλιστα χωρίς οίκτο και έλεος.

Τις απόψεις αυτές διατύπωσε ο Γερμανός φιλόσοφος Φρειδερίκος Νίτσε (1844-1900) στο έργο του "Τάδε έφη Ζαρατούστρα". Ο Νίτσε, γιος λουθηρανού πάστορα, στράφηκε κατά του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού επειδή έχουν κριτική στάση απέναντι στην εξουσία, τον πλούτο και την κοινωνική ισχύ και επειδή πρόβαλαν, κατά τη γνώμη του, ως ιδεώδες την αδυναμία. Η ηθική, λέει ο Νίτσε, είναι εφεύρημα των αδυνάτων για να περιορίζουν το μεγαλείο των δυνατών. Οι αρετές τού φαίνονται άξιες περιφρόνησης γιατί και από μόνο του το γεγονός ότι οι ονομασίες τους είναι θηλυκού γένους, φανερώνει ότι είναι χαρακτηριστικά αδυναμίας.

Το ιδεώδες του Υπερανθρώπου έχει διαποτίσει - με ποικίλες μορφές - το σύγχρονο πολιτισμό. Ο ατομικισμός, η μοναξιά, η θυσία των πάντων στον βωμό του ατομικού κέρδους, η εκμετάλλευση της εργασίας ανηλίκων, ο αφάνταστος πλουτισμός ορισμένων από τη διάδοση των ναρκωτικών στους πολλούς, η απομύζηση του περιβάλλοντος και η οικολογική καταστροφή, οι γενοκτονίες ασθενέστερων λαών από ισχυρότερους και τεχνολογικά προηγμένους (βλ. π.χ. την περίπτωση των ινδιάνων) είναι πλευρές και συνέπειες αυτού του εωσφορικού εγωισμού. Έκφανσή του είναι και τα σύγχρονα φαινόμενα του ρατσισμού και του νεοναζισμού, οι οποίοι αναγορεύουν μια φυλή ως την κατ' εξοχήν ανθρώπινη φυλή, και χαρακτηρίζουν τους άλλους ως υπανθρώπους που πρέπει να αφανιστούν. Δεν είναι τυχαίο ότι, συχνά, τέτοια κινήματα εγκολπώνονται, φανερά ή ανομολόγητα, παλιές ευρωπαϊκές παγανιστικές θρησκείες που

Ποιος διαθέτει, άραγε, τη μεγαλύτερη δύναμη;
(Χαρακτικό του Τάσσου, Από τους αγώνες του ελληνικού λαού, 1943)

υπόσχονταν στο άτομο ισχύ (ο ίδιος ο ναζισμός της Χιτλερικής περιόδου, άλλωστε, είχε στραφεί προς χθόνιες* δυνάμεις της θρησκείας των αρχαίων γερμανικών λαών, προς τις πολεμικές Βαλκυρίες κτλ.). Το μαύρο δερμάτινο μπουφάν παύει να είναι ζήτημα αισθητικής και γίνεται σύμβολο της ζωώδους ισχύος που συντρίβει τα θηράματα. Ο *άλλος* κατανοείται ως *εχθρός*. Το τραγικό όμως είναι ότι αυτός που βασίζεται στη δική του δύναμη και υπεροχή, μοιραία θα αποδειχθεί κάποτε πιο αδύναμος από κάποιους άλλους, που θα είναι είτε νεότεροι είτε ισχυρότεροί του.

Η μωρία του σταυρού

Έτσι φαίνεται στα μάτια του εγωκεντρικού το κήρυγμα για τη σταυρική θυσία του Χριστού: ως μωρία, ως ανοησία και παράλογο. Αυτό το γνωρίζει και το επισημαίνει ο απόστολος Παύλος (Α' Κορ. 1: 18-25). Στην ουσία της όμως πρόκειται για εξαιρετική δύναμη.

Για το Χριστιανισμό ο άνθρωπος λειτουργεί αυθεντικά όταν κοινωνεί με τους άλλους. Η απόρριψη των άλλων δεν κάνει απλώς μοναχική την προσωπικότητα του απορρίπτοντος, αλλά - πολύ περισσότερο - την καθιστά λειψή. Η αγάπη δεν είναι κακομοιριά και έλλειψη ψυχικού σθένους. Είναι ενεργητική, συνειδητή και ηθελημένη στάση ζωής, η μόνη δύναμη που μπορεί όχι απλώς να εξωραΐσει την επιφάνεια του κόσμου, αλλά να μεταμορφώσει τον ίδιο τον κόσμο. Ιδίως μέσα στη σημερινή πραγματικότητα, ο άνθρωπος καλείται να αναδείξει ως βασικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών τη βασισμένη στην αγάπη *αλληλεγγύη* προς τους μικρούς και τους αδύναμους. Είναι πολύ χαρακτηριστικά αυτά που σημειώνει ο κοινωνικός ψυχολόγος Έριχ Φρομ:

> *Με την άνοδο του φασισμού ο πόθος εξουσίας και η πεποίθηση πως αποτελεί δικαίωμα έφτασαν σε νέα ύψη. Εκατομμύρια εντυπωσιάζονται από τις νίκες της εξουσίας και εκλαμβάνουν αυτό σαν ένδειξη δύναμης. Ασφαλώς η εξουσία πάνω σ' ένα λαό είναι έκφραση ανώτερης δύναμης από καθαρά υλική άποψη. Αν έχω τη δύναμη πάνω σ' ένα άλλο πρόσωπο να το σκοτώσω, τότε είμαι "ισχυρότερος" απ' αυτό. Όμως από ψυχολογική άποψη, ο πόθος της εξουσίας δεν πηγάζει από δύναμη αλλά από αδυναμία. Είναι η έκφραση της ανικανότητας του ατομικού εγώ να σταθεί μόνο του και να ζήσει. Είναι η απεγνωσμένη προσπάθεια για την απόκτηση δευτερογενούς δύναμης εκεί που λείπει η αυθεντική δύναμη.*
>
> Έριχ Φρομ, *Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία*, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1971 σελ. 184-185.

Ότι η Εκκλησία καλεί τα μέλη της σε διαρκή μετάνοια, έχει ιδιαίτερη σημασία για την πορεία και τον δυναμισμό του ανθρώπου. Μετάνοια εί-

ναι (όπως έχουμε πει και στο τρίτο μάθημα) η μεταβολή του νοός, του τρόπου ζωής και άρα σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι ρυθμιστής της ζωής του, κι όχι έρμαιο. Καθορίζει και επανακαθορίζει την πορεία του.

Ο αετός, ρωμαλέος και υψιπετής, έχει χρησιμοποιηθεί ως σύμβολο του τέταρτου ευαγγελίου, για να δηλώσει την πνευματική δύναμη που δεν εξουθενώνει τον άνθρωπο, αλλά τον εξυψώνει. (Λεπτομέρεια από το χειρόγραφο εικονογραφημένο ευαγγέλιο του Kells στην Ιρλανδία, μέσα 6ου - 8ο αι., δείγμα της χριστιανικής κέλτικης τέχνης).

Κείμενα

1. *Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τήν ἔρημον ὑπό τοῦ Πνεύματος πειρασθῆναι ὑπό τοῦ διαβόλου, καί νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα ὕστερον ἐπείνασε. καί προσελθών αὐτῳ ὁ*

1. Τότε ο Ιησούς οδηγήθηκε από το Πνεύμα στην έρημο για να αντιμετωπίσει τους πειρασμούς του διαβόλου. Σαράντα μέρες και σαράντα νύχτες δεν έφαγε τίποτε ο Ιη-

πειράζων... Παραλαμβάνει αὐτόν... εἰς ὄρος ὑψηλόν λίαν, καί δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τάς βασιλείας τοῦ κόσμου καί τήν δόξαν αὐτῶν καί λέγει αὐτῷ· ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐάν πεσών προσκυνήσης μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται γάρ, Κύριον τόν Θεόν σου προσκυνήσεις, καί αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

Ματθ. 4: 1-10.

σούς, ύστερα όμως πείνασε. Τότε εμφανίστηκε αυτός που βάζει σε πειρασμό τους ανθρώπους... Τον οδήγησε... σ' ένα πολύ ψηλό βουνό και του έδειξε όλα του κόσμου τα βασίλεια και τη λαμπρότητά τους. Ύστερα του είπε: 'Όλα αυτά θα σου τα δώσω, αν πέσεις και με προσκυνήσεις'. Ο Ιησούς όμως του απάντησε: 'Φύγε από μπροστά μου, σατανά! Η Γραφή το λέει καθαρά: μόνο τον Κύριο τον Θεό σου θα προσκυνάς και μόνο αυτόν θα λατρεύσεις'.

2. Ο Ισπανός Φερνάντο Κορτές, κατακτητής του Μεξικού (1519-1521), σε επιστολή του προς τον βασιλιά της Ισπανίας, περιγράφει πώς παρακινούσε τους στρατιώτες του να υποτάξουν τους ντόπιους Ινδιάνους:

Κόπιασα πολύ να τους πείσω - τους έλεγα ότι σας οφείλουν το αίμα τους και τη ζωή τους - ότι το ζήτημα ήταν για σας να κατακτηθούν οι πιο μεγάλες κτήσεις της οικουμένης. Ότι ποτέ ένας Ισπανός δε σκεπάστηκε από μια τέτοια επονείδιστη κήλίδα, μια τόσο άνανδρη λιποταξία. Εξάλλου, εδώ ήταν να χτυπήσουμε σαν καλοί χριστιανοί τους εχθρούς της αγίας μας πίστης, και κατά συνέπεια, να αξιωθούμε, στον άλλον κόσμο, τη δόξα την πιο περιφανή, επίσης και μιαν ανταμοιβή που καμιά γενιά δεν χάρηκε μέχρι τα τώρα. Τους έκανα να δουν ότι ολοφάνερα, ο Θεός αγωνιζόταν για μας...

Φερνάντο Κορτές, *Η κατάκτηση του Μεξικού*, εκδ. Στοχαστής (μτφρ. Πηνελόπη Μαξίμου), Αθήνα 1986, σελ. 45.

Θέματα για συζήτηση

1. Μπορείτε να δείτε πώς η εξουσία λειτουργεί σαν θρησκεία γι' αυτόν που την ποθεί διακαώς; Μελετήστε το παραπάνω αγιογραφικό απόσπασμα από τους πειρασμούς του Χριστού.
2. Βάσει των παραπάνω κειμένων σχετικά με την κατάκτηση του Μεξικού, σκεφτείτε πόσο "χριστιανοί" είναι οι Χριστιανοί όταν εγκολπώνονται το Νιτσεϊκό ιδεώδες της ισχύος. Ανατρέξτε και στο απόσπασμα του Ντοστογιέφσκι για τον "Μεγάλο Ιεροεξεταστή", στο πέμπτο μάθημα.
3. Θα μπορούσαμε, ίσως, εγκλήματα που έχουν γίνει μέσα στην ιστορία στο όνομα του "Χριστιανισμού", να τα ερμηνεύσουμε ως στάση ζωής εντελώς αντίθετη απ' αυτήν του Χριστού στο χωρίο για τους πειρασμούς του στην έρημο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

(Δ.Ε. 10-12)

Η βιολογική διάσταση στη ζωή του ανθρώπου

(Σώμα, Έρωτας, Γάμος, Τεκνογονία)

Το Ευαγγέλιο και η θεολογία του γάμου δεν αρνούνται την υπευθυνότητα του ανθρώπου για τον κόσμο και για την ανθρώπινη κοινότητα και ούτε καταστρατηγούν την ιεράρχηση των αξιών της ζωής. Ο αληθινός Χριστιανισμός ποτέ δεν ήταν αρνητής του κόσμου και της χαράς των ανθρώπων, το δε μυστήριο του γάμου είναι μια απάντηση θετική στις ιστορικές και γήινες ανάγκες της υπάρξεως αλλά συγχρόνως και ένα άνοιγμα της υπάρξεως και της κοινωνίας των ανθρώπων προς την πραγματικότητα της αιωνιότητας.

Γεώργιος Πατρώνος, *Ο Γάμος στη Θεολογία και τη Ζωή*, Αθήνα 1981, σελ. 45.

10. ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ

Σώμα: τάφος, περίβλημα ή κάτι άλλο;

Από τη βιογραφία του περίφημου νεοπλατωνικού φιλοσόφου Πλωτίνου (3ος αι. μ.Χ.) πληροφορούμαστε ότι ο φιλόσοφος *"αισθανόταν ντροπή που είχε σώμα ... Απέφευγε να μιλάει για την καταγωγή του, τους προγόνους του ή την πατρίδα του. Δεν δεχόταν ούτε καν να τον πλησιάσει γλύπτης ή ζωγράφος για να φτιάξουν την προτομή ή το πορτρέτο του... Δε φτάνει που έχουμε φορτωθεί αυτή την εφήμερη μορφή (το σώμα)· γιατί να θέλει κανείς να τη διατηρήσει περισσότερο καιρό, σα να 'ναι κάτι που αξίζει;"* [1]. Η μαρτυρία αυτή έχει σημασία, διότι είναι αντιπροσωπευτική απόψεων που δέσποζαν κατά την εποχή που ο Χριστιανισμός ήρθε σε επαφή με τον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

Στον αρχαίο κόσμο διατυπώθηκαν ποικίλες απόψεις για το σώμα, από την ειδωλοποίηση της ομορφιάς του μέχρι την περιφρόνησή του λόγω της φθαρτότητάς του. Κατά την εποχή που αναφέραμε, μεγάλη ήταν η απήχηση της Πλατωνικής θέσης ότι μεγαλύτερη προτεραιότητα και αξία έχει η ψυχή και ότι το σώμα είναι "σῆμα" - τάφος της[2]. Το σώμα, δηλαδή, θεωρούνταν ως μνήμα ή περίβλημα και φυλακή[3] της ψυχής, η οποία και έπρεπε να ελευθερωθεί από αυτό. *"Είσαι μια φτωχή ψυχή που κουβαλάει ένα πτώμα"*, έγραφε ο στωικός φιλόσοφος και αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος (2ος αι. μ.Χ.)[4]. Η ασώματη ύπαρξη της ψυχής εμφανιζόταν ως ιδεώδες.

Αντίθετα προς αυτές τις απόψεις, ο Χριστιανισμός θεώρησε τον άνθρωπο ως ενιαία ψυχοσωματική οντότητα. Το σώμα δεν είναι απλώς "περιτύλιγμα", αλλά στοιχείο της ίδιας της ταυτότητας του ανθρώπου. Οι ανθρώπινες λειτουργίες είναι ψυχοσωματικές, εκδηλώσεις της ενότη-

[1] Πορφυρίου, *Περί Πλωτίνου Βίου*, α' (εδώ, ελεύθερη απόδοση). Ο βιογράφος του Πλωτίνου ήταν μαθητής και φίλος του.

[2] *Ψυχή ἐστιν ἄνθρωπος* (*Ἀλκιβιάδης* 1, 130). *Καί γάρ σῆμά τινές φασιν αὐτό εἶναι τῆς ψυχῆς ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· καί διότι αὖ τούτῳ σημαίνει ἃ ἂν σημαίνῃ ἡ ψυχή, καί ταύτῃ σῆμα ὀρθῶς καλεῖσθαι. δοκοῦσι μέντοι μοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφί Ὀρφέα τοῦτο τό ὄνομα, ὡς δίκην διδούσης τῆς ψυχῆς ὧν δή ἕνεκα δίδωσιν, τοῦτον δέ περίβολον ἔχειν, ἵνα σῴζηται, δεσμωτηρίου εἰκόνα.* (Πλάτωνος *Κρατύλος* 400 C).

[3] Πλάτωνος *Φαίδων* XXXIII, 82E.

[4] Meditationes IV, 41.

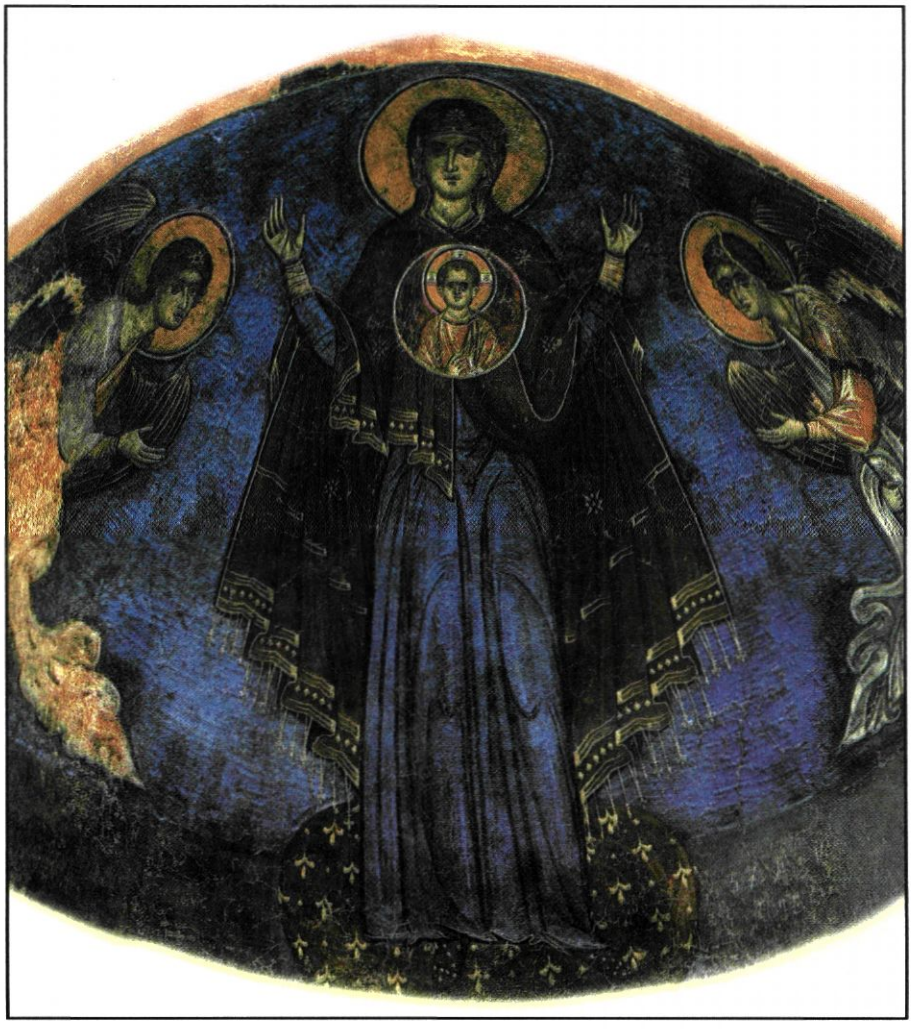

Ο Χριστιανισμός κόμισε την επαναστατική πίστη πως ο άνθρωπος είναι το ον που μπορεί να προσφέρει σάρκα στον άσαρκο Θεό. Το ρόλο τούτο εκπλήρωσε, ως εκπρόσωπος όλης της ανθρωπότητας, η Θεοτόκος.
(Τοιχογραφία του 14ου αι., από το παρεκκλήσι του Αγίου Ευφημιανού στην κατεχόμενη Λύση της Κύπρου).

τας του ανθρώπινου προσώπου. Είναι γεγονός ότι σήμερα είναι διαδεδομένη (ακόμα και ανάμεσα σε θρησκευόμενους) η άποψη πως ο Χριστιανισμός θεωρεί το σώμα ως κάτι κατώτερο ή ως έδρα της αμαρτίας και ότι, λίγο-πολύ, φρονεί ό,τι και οι φιλοσοφικές αντιλήψεις που προαναφέραμε. Αυτό όμως αποτελεί διαστρέβλωση της χριστιανικής τοποθέτησης. Πόσο επαναστατική υπήρξε η θετική στάση της Εκκλησίας απέ-

ναντι στο σώμα, φαίνεται από την κατηγορία που εκτόξευε ο φιλόσοφος Κέλσος (2ος αι.) κατά των Χριστιανών, αποκαλώντας τους χλευαστικά *"γένος φιλοσώματον"*[1] !

Μια αλλιώτικη άποψη

Στην Αγία Γραφή το σώμα, ως δημιούργημα του Θεού, είναι κι αυτό *"καλόν λίαν"*. Ο άνθρωπος πλάθεται "κατ' εἰκόνα Θεοῦ" ως ενιαία ύπαρξη κι έτσι ζούσε στην προπτωτική κατάσταση. Η αποσύνθεσή του, ο τεμαχισμός του σε σώμα και σε ψυχή πρωτοέγινε με το προπατορικό αμάρτημα, με την απομάκρυνσή του, δηλαδή, από το Θεό και την υποδούλωσή του στη φθορά και το θάνατο, σαν κάποιον που απομακρύνθηκε από τη ζεστασιά, με συνέπεια να κρυώσει και να υποκύψει σε ασθένειες. Για το Χριστιανισμό, λοιπόν, αυτό που πρέπει να καταργηθεί δεν είναι το σώμα, αλλά η φθορά του.

Με τη σάρκωσή του ο Χριστός, θέλοντας να σώσει τον πλήρη άνθρωπο, προσέλαβε ολόκληρη την ανθρώπινη φύση, και ψυχή και σώμα. Κανένα ανθρώπινο στοιχείο δεν έμεινε έξω από αυτή την πρόσληψη, πλην, βεβαίως, της αμαρτίας, αφού αυτή αποτελεί παραφθορά κι όχι δομικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης. Η Ανάσταση του Χριστού αποτελεί το υπόδειγμα και την προτύπωση της πορείας όλου του ανθρώπινου γένους. Ο σταυρικός του θάνατος και ο χωρισμός ψυχής και σώματος δεν ήταν το τέρμα. Ο Χριστός αναστήθηκε ενσώματος. Το αναστημένο του σώμα δεν έπαψε να είναι υλικό, ήταν όμως πλέον απαλλαγμένο από τη φθορά και από κάθε αναγκαιότητα (στις εμφανίσεις του αναστάντος Χριστού στους μαθητές του, π.χ., τα ευαγγέλια δείχνουν πως έφαγε μεν για να βεβαιώσει τους μαθητές για τη σωματικότητά του, δε χρειαζόταν όμως να φάει για να επιβιώσει - βλ. Λουκ. 24: 42, Ιω. 21: 12-15).

Αυτό, λοιπόν, που οραματίζεται η Εκκλησία, δεν είναι η κατάργηση του σώματος, αλλά η αφθαρτοποίησή του. Η "αιώνια ζωή", λοιπόν, δεν είναι (όπως γενικά νομίζεται) η συνέχιση της ψυχής και μόνο, μετά το θάνατο του καθενός. Η αληθινά "αιώνια" και αληθινά "ζωή" θα ανατείλει στα Έσχατα με την κατάργηση του θανάτου και αφορά σύνολο τον άνθρωπο, ψυχή και σώμα. Και μάλιστα αφορά το σύμπαν, την κτίση ολό-

[1] Ωριγένης, *Κατά Κέλσου* Ζ, 39.

κληρη, αφού αυτή είναι, κατά κάποιον τρόπο, συγγενής και συνέχεια του ανθρώπινου σώματος.

Η έκπτωση σε "σάρκα"

Στη ζωή της Εκκλησίας το σώμα γίνεται *"ναός του Αγίου Πνεύματος"* (Α' Κορ. 6: 19)[1]. Με την άσκηση ελευθερώνεται από τα πάθη - κυρίως από τον ατομοκεντρισμό - και γίνεται δεκτικό της χάριτος του Θεού. Αυτό το βλέπουμε ιδίως στους αγίους, των οποίων τα σώματα, και όταν ζούσαν και μετά την κοίμησή τους, ξεχειλίζουν από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Το αντίθετο συμβαίνει όταν το σώμα αυτονομείται, δηλαδή λειτουργεί βάσει των παθών και υποτάσσει στην εξυπηρέτησή τους όλη την ανθρώπινη ύπαρξη.

Στην Αγία Γραφή βρίσκουμε μια χρήση του όρου "σάρκα", περίεργη για τη σημερινή γλώσσα. Δε σημαίνει το σώμα, αλλά ολόκληρο τον άνθρωπο. Έτσι π.χ. χρησιμοποιεί τη λέξη ο ευαγγελιστής Ιωάννης όταν μιλά για την ενανθρώπηση του Υιού: "*ὁ Λόγος σάρξ* (δηλαδή πλήρης άνθρωπος) *ἐγένετο*" (Ιω. 1: 14). Υπάρχει, όμως, κι άλλη σημασία του όρου "σάρκα", αρνητική αυτή τη φορά. Συγκεκριμένα, σάρκα αποκαλείται η αυτονομημένη ανθρώπινη ύπαρξη (και πάλι, δηλαδή, όχι μόνο το σώμα), η αποκομμένη από τον Θεό, που λειτουργεί με τρόπο αδιέξοδο, αφού προσπαθεί να αντλήσει ζωή από τον θνητό εαυτό της και η οποία "*ἐπιθυμεῖ κατά τοῦ* (αγίου) *Πνεύματος*" (Γαλ. 5: 17).

Αν δεν κατανοηθεί αυτή η χρήση του όρου "σάρκα", υπάρχει κίνδυνος σοβαρής παρανόησης. Πράγματι, και Χριστιανοί ακόμη αντιμετωπίζουν το σώμα ως κάτι δαιμονικό ή αμαρτωλό, που πρέπει να εξοντωθεί. Έτσι εμφανίζονται συμπεριφορές και ασκητικές υπερβολές που αποκλίνουν από το αληθινό εκκλησιαστικό ήθος. Μέσα στη ζωή της Εκκλησίας όμως η άσκηση ελευθερώνει το σώμα από τα φθοροποιά πάθη - όχι τον άνθρωπο από το σώμα του. Πολύ εύστοχα επεσήμανε ένας ασκητής της ερήμου, ο Αββάς* Ποιμήν, ότι *"εμείς οι Χριστιανοί δεν διδαχτήκαμε να'μαστε σωματοκτόνοι, αλλά παθοκτόνοι"* - "Ἡμεῖς οὐκ ἐδιδάχθημεν σωματοκτόνοι, ἀλλά παθοκτόνοι"[1]

[1] Στο 2ο μάθημα είδαμε και τη σημασία της έννοιας "Πνευματικός" για την Εκκλησία.

Κείμενα

1. *Δε θέλουμε ν' απομακρύνουμε τη σάρκα, ...αλλά τη φθορά. Όχι το σώμα, αλλά το θάνατο. Άλλο πράγμα είναι το σώμα και άλλο ο θάνατος, άλλο το σώμα και άλλο η φθορά. Ούτε το σώμα είναι φθορά, ούτε η φθορά είναι σώμα. Και είναι βέβαια φθαρτό το σώμα, δεν είναι όμως φθορά το σώμα. Και το σώμα είναι θνητό, δεν είναι όμως θάνατος το σώμα. Αλλά το σώμα έγινε έργο του Θεού, η φθορά όμως και ο θάνατος εισήχθηκαν από την αμαρτία. Το ξένο λοιπόν θέλω ν' απομακρύνω, ...όχι το δικό μου. Και ξένο δεν είναι το σώμα, αλλά η φθορά... Το σώμα είναι ανάμεσα στη φθορά και αφθαρσία. Απομακρύνει λοιπόν τη φθορά και φορά την αφθαρσία. Απομακρύνει αυτό που πήρε από την αμαρτία και φορά αυτό που του έδωσε η χάρη του Θεού... Ο στεναγμός λοιπόν δεν είναι για το σώμα, αλλά για την επικείμενη φθορά. Και αληθινά το σώμα είναι βαρύ και ενοχλητικό και δυσάρεστο, όχι από τη φύση του, αλλά από τη θνητότητα που αργότερα ήρθε σ' αυτό.*

Ιωάννης Χρυσόστομος, Ε.Π.Ε., τ. 36, σελ. 127.

2. *Κάτου απ' το χώμα, μες στα σταυρωμένα χέρια τους*
κρατάνε της καμπάνας το σκοινί - προσμένουνε την ώρα,
δεν κοιμούνται, δεν πεθαίνουν,
προσμένουν να σημάνουν την ανάσταση. Τούτο το χώμα
είναι δικό τους και δικό μας - δε μπορεί κανείς να μας το πάρει ...
Ρίχνουνε αλάτι οι γριές μανάδες στη φωτιά,
ρίχνουνε χώμα στα μαλλιά τους,
ξερίζωσαν τ' αμπέλια της Μονοβασιάς μη και γλυκάνει
μαύρη ρώγα των οχτρών το στόμα,
βάλαν σ' ένα σακούλι των παππούδων τους τα κόκαλα μαζί με τα μαχαιροπίρουνα
και τριγυρνάνε έξω απ' τα τείχη της πατρίδας τους
ψάχνοντας τόπο να ριζώσουνε στη νύχτα.

Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμιοσύνη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1982[28], σελ. 17-19.

Θέματα για συζήτηση

1. Μπορείτε να ανιχνεύσετε στο παραπάνω ποίημα του Ρίτσου επιδράσεις της χριστιανικής άποψης για το σώμα, όπως αυτή έχει μπολιάσει τη ζωή του λαού μας; Εντοπίστε περιστατικά της ιστορίας μας και έθιμα, όπου, επίσης, να φαίνεται αυτό.
2. Πώς μπορεί να κριθούν - όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στο ανθρώπινο σώμα - αφενός ο *αθλητισμός* και αφετέρου ο *πρωταθλητισμός*, που επιδιώκει κατάρριψη των ρεκόρ με κάθε μέσο;

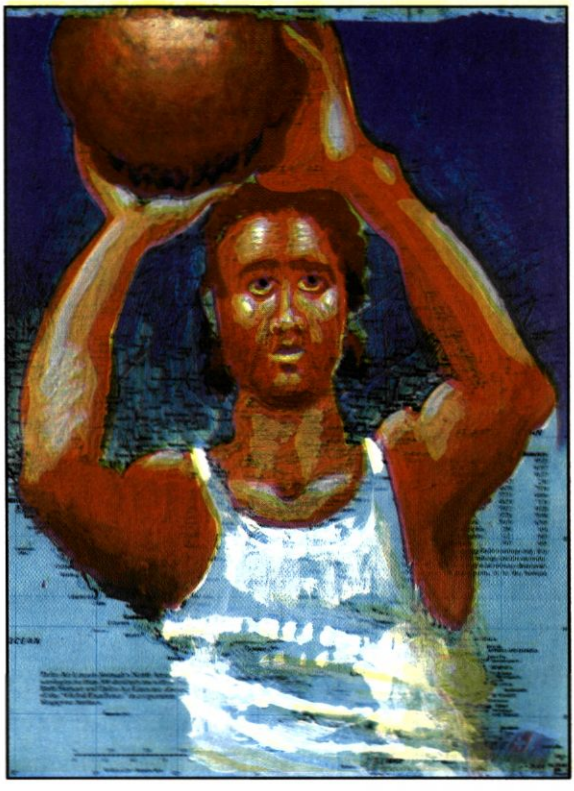

Η ματιά - όλη η ύπαρξη - του μπασκετμπολίστα, προσηλωμένη στο στόχο της (έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1999).

11. ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ

Το αποστολικό Ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου (Εφεσ. 5: 20-33)

Ἀδελφοί, εὐχαριστεῖτε πάντοτε ὑπέρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καί πατρί, ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλή τῆς γυναικός, ὡς καί ὁ Χριστός κεφαλή τῆς ἐκκλησίας, καί αὐτός ἐστι σωτήρ τοῦ σώματος. ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καί αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τάς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθώς καί ὁ Χριστός ἠγάπησε τήν ἐκκλησίαν καί ἑαυτόν παρέδωκεν ὑπέρ αὐτῆς, ἵνα αὐτήν ἁγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτήν ἑαυτῷ ἔνδοξον τήν ἐκκλησίαν, μή ἔχουσιν σπίλον ἤ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καί ἄμωμος. οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες

Αδελφοί, να ευχαριστείτε πάντοτε και για όλα το Θεό και Πατέρα στο όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Να υποτάσσεστε ο ένας στον άλλο με φόβο Χριστού. Οι γυναίκες να υποτάσσονται στους άντρες τους όπως στον Κύριο. Γιατί ο άντρας είναι ο αρχηγός της γυναίκας, όπως κι ο Χριστός είναι ο αρχηγός της εκκλησίας. Ο Χριστός είναι και ο σωτήρας του σώματός του, της εκκλησίας. Όπως όμως η εκκλησία υποτάσσεται στο Χριστό, έτσι και οι γυναίκες πρέπει σε όλα να υποτάσσονται στους άντρες τους. Οι άντρες να αγαπάτε τις γυναίκες σας, όπως ο Χριστός αγάπησε την εκκλησία και πρόσφερε τη ζωή του γι' αυτήν. Ήθελε έτσι να την εξαγιάσει καθαρίζοντάς την με το λουτρό του βαπτίσματος και με το λόγο, ώστε να την έχει ως νύφη την εκκλησία με όλη της τη

ἀγαπᾶν τάς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τά ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τήν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτόν ἀγαπᾷ· οὐδείς γάρ ποτε τήν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καί θάλπει αὐτήν, καθώς καί ὁ Κύριος τήν ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμέν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκός αὐτοῦ καί ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. ἀντί τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τόν πατέρα αὐτοῦ καί τήν μητέρα καί προσκολληθήσεται πρός τήν γυναῖκα αὐτοῦ, καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. τό μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγώ δέ λέγω εἰς Χριστόν καί εἰς τήν ἐκκλησίαν. πλήν καί ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα ἕκαστος τήν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν, ἡ δέ γυνή ἵνα φοβῆται τόν ἄνδρα.

λαμπρότητα, την καθαρότητα και αγιότητα, χωρίς ψεγάδι ή ελάττωμα ή κάτι παρόμοιο. Το ίδιο και οι άντρες οφείλουν να αγαπούν τις γυναίκες τους, όπως αγαπούν το ίδιο τους το σώμα. Όποιος αγαπάει τη γυναίκα του αγαπάει τον εαυτό του. Κανείς ποτέ δε μίσησε το ίδιο του το σώμα, αλλά αντίθετα το τρέφει και το φροντίζει· έτσι κάνει κι ο Κύριος για την εκκλησία, γιατί όλοι είμαστε μέλη του σώματός του από τη σάρκα του και τα οστά του. Γι' αυτό -λέει η Γραφή- θα εγκαταλείψει ο άντρας τον πατέρα και τη μητέρα του, για να ζήσει μαζί με τη γυναίκα του· θα γίνουν οι δυο τους ένας άνθρωπος. Σ' αυτά τα λόγια κρύβεται ένα μεγάλο μυστήριο, που εγώ σας λέω ότι αναφέρεται στη σχέση Χριστού και εκκλησίας. Αλλά κι εσείς, ο καθένας ν' αγαπάει τη γυναίκα του όπως αγαπάει τον εαυτό του, και η γυναίκα να σέβεται τον άντρα της.

Διαφορά, ισοτιμία, ολοκλήρωση.

Υπάρχει κάτι στην Αγία Γραφή που μας φαίνεται μάλλον παράδοξο. Το ρήμα που χρησιμοποιεί όταν αναφέρεται στην ψυχοσωματική ένωση του άντρα και της γυναίκας είναι το "γιγνώσκω". Η Παλαιά Διαθήκη, π.χ., μιλώντας για το ζευγάρωμα των πρωτοπλάστων, λέει "*Ἀδάμ...ἔγνω Εὔαν τήν γυναῖκα αὐτοῦ*" (Γεν. 4: 1. Βλ. και Ματθ. 1: 25).

Με αυτή τη γλωσσική επιλογή εκφράζεται μια πολύ ενδιαφέρουσα αντίληψη: ότι με τη συνάντηση των δύο φύλων ο άνθρωπος οδηγείται σε βαθιά γνώση του άλλου - μια γνώση διαφορετική από αυτό που συνήθως εννοούμε ως ατομική συσσώρευση πληροφοριών. Πρόκειται για μια "γνώση" που προκύπτει από το ξεπέρασμα της ατομικότητας και από το άνοιγμά της στον άλλον.

Ο άνθρωπος είναι ένα ον με δύο διαφορετικά φύλα, καθένα από τα οποία έχει τα δικά του χαρακτηριστικά, σωματικά και ψυχικά. Αυτό σημαίνει ότι όλα τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου γένους δε βρίσκονται στον άντρα από μόνο του, ούτε στη γυναίκα από μόνη της. Από μόνοι τους, είναι "μισά" όντα, που αποζητούν την ολοκλήρωση και την αλληλοσυμπλήρωση. Η συμπλήρωση του καθενός επιτυγχάνεται με τη συνάντηση με το αντίθετο φύλο, δηλαδή με το άνοιγμα σε έναν άλλον κόσμο, διαφορετικό, που έχει να προσφέρει διαστάσεις άγνωστες στην ατομικότητα του δικού του φύλου. Υπ' αυτή την έννοια, πλήρης άνθρωπος δεν είναι ο άντρας από μόνος του ούτε η γυναίκα από μόνη της, αλλά το ζευγάρι. "*Καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*" *(θα γίνουν οι δυο τους ένας άνθρωπος)*, λέει η Αγία Γραφή. Αυτά είναι μέρος από τα λόγια που είπε ο Αδάμ όταν πρωτοαντίκρισε την Εύα (Γεν. 2: 24). Τα επανέλαβε ο απόστολος Παύλος μιλώντας για την ένωση που επιτυγχάνεται με το γάμο (Εφεσ. 5: 31) και διαβάζονται σήμερα στην Ακολουθία του Γάμου.

Για να πραγματοποιηθεί όντως αλληλοσυμπλήρωση, πρέπει να πρόκειται για μια ένωση με αγάπη, ειλικρίνεια και αμοιβαίο σεβασμό, αλλιώς δεν έχουμε να κάνουμε με συνάντηση προσώπων, αλλά με υστερόβουλη και εγωκεντρική χρήση του άλλου ως εργαλείου.*

* Είναι ανεπίτρεπτο να πέσουμε σε περιπτωσιολογία και να προσπαθήσουμε να δικάσουμε ποιος άνθρωπος είναι ολοκληρωμένος και ποιος όχι. Αυτό που πρέπει οπωσδήποτε να κρατήσουμε κατά νου είναι ότι *ανολοκλήρωτος είναι ο άνθρωπος που απορρίπτει την αγάπη και θεμελιώνει τη ζωή του στον εγωκεντρισμό.* Ένας τέτοιος άνθρωπος μπορεί να μείνει ανολοκλήρωτος ακόμη κι αν είναι έγγαμος, αντίθετα προς κάποιον που διαπνέεται από αγάπη, αλλά για διαφόρους λόγους έμεινε άγαμος. Το ίδιο ισχύει και για τους μοναχούς, παρ' όλο που επέλεξαν έναν διαφορετικό δρόμο άσκησης, το να ζήσουν σα να μην έχουν φύλο: ο δρόμος της ολοκλήρωσης τους είναι η αγάπη προς τους άλλους.

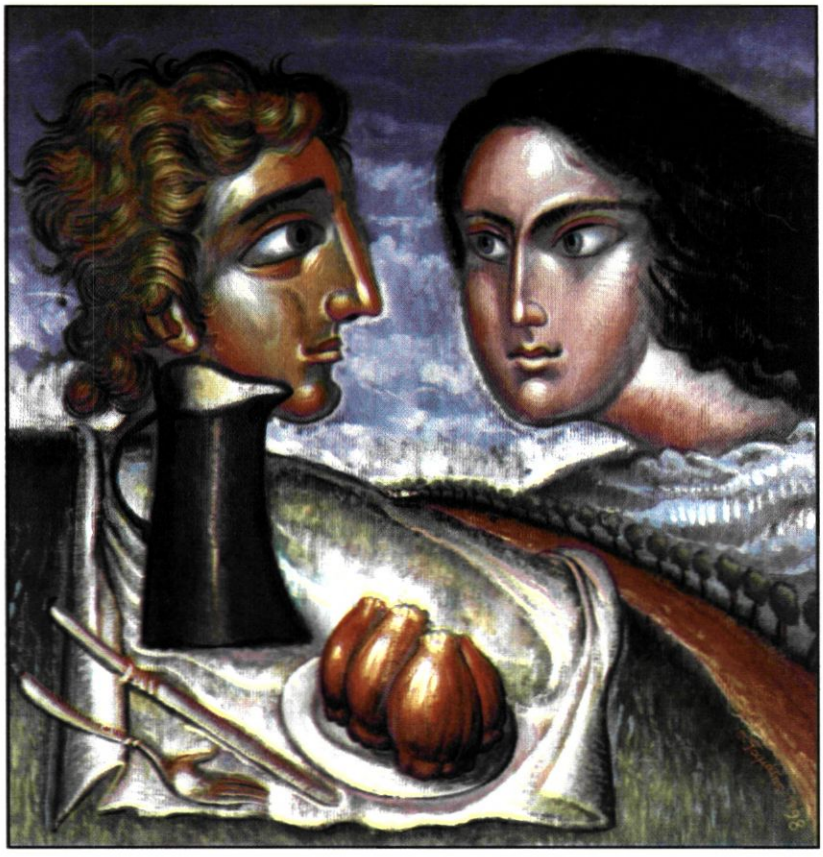

Τα ανθρώπινα κεφάλια εικονίζονται εντυπωσιακά μεγαλύτερα απ' όσο ο,τιδήποτε άλλο, ώστε έτσι να δηλώνεται η προτεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου και της σχέσης. (Έργο του π. Σταμάτη Σκλήρη, 1998).

Η Εκκλησία εξ αρχής τόνισε ότι τα δύο φύλα είναι ισότιμα. Ο Παύλος είχε επισημάνει ότι με το έργο του Χριστού που προσέφερε σωτηρία σε όλο το ανθρώπινο γένος, και με τη δυνατότητα όλων να γίνουν μέλη του Σώματος του Χριστού, καταργήθηκε η ανισότητα άντρα και γυναίκας: "*οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καί θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*" (Γαλ. 3: 28). Αυτό το κήρυγμα ισονομίας υπήρξε επαναστατικό. Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος (4ος αι.) καυτηριάζοντας αντιλήψεις που παραχωρούσαν στον άντρα το δικαίωμα να μοιχεύει, ενώ τιμωρούσαν αυστηρά τη γυναίκα για την ίδια πράξη, κάνει μια εντυπωσιακή κριτική στο κοινωνικό και νομικό κατεστημένο: "*Δεν δέχομαι αυτή τη νομοθεσία, κι ούτε επαινώ αυτή τη συνήθεια. Άντρες έφτιαξαν τους νόμους, και γι' αυτό στρέφεται εναντίον των γυναικών η νομοθεσία*"[1].

[1]PG 36, 289.

Σεξουαλικότητα και κοινωνία προσώπων

Η σεξουαλικότητα είναι μια από τις έμφυτες δυνάμεις του ανθρώπου και βεβαίως δεν είναι ούτε κακή ούτε αμαρτωλή αφ' εαυτής. Αυτό το έχουν διευκρινίσει οι Πατέρες της Εκκλησίας[1]. Ο άνθρωπος καλείται όμως να μην την αφήνει τυφλή και απρόσωπη, αλλά να την προσανατολίσει προς συγκεκριμένο πρόσωπο. Δεν είναι απλώς τρόπος ικανοποίησης μιας ατομικής βιολογικής ορμής, αλλά γίνεται οδός για την πραγμάτωση μιας προσωπικής (δηλαδή μεταξύ συγκεκριμένων προσώπων), ερωτικής κοινωνίας, όπως την σκιαγραφήσαμε παραπάνω.

Σήμερα η λέξη *έρωτας* χρησιμοποιείται συγκεχυμένα. Άλλοτε υποβαθμίζεται για να δηλώσει μόνο τη σεξουαλική, σαρκική πράξη, κι άλλοτε ευρύνεται για να σημάνει τον ψυχικό πόθο για κάποιον. Στην εκκλησιαστική παράδοση ο έρωτας κατέχει κεντρική θέση και σηματοδοτεί όχι μια επιμέρους δραστηριότητα, αλλά έναν τρόπο ζωής. Έχει την έννοια της πύρινης αγάπης, του ολόψυχου δοσίματος στον άλλον και του γεμίσματος από τον άλλον. Ο άνθρωπος όχι μόνο δεν καλείται να καταστείλει τον έρωτα, αλλά, αντίθετα, καλείται να διαποτίσει ολόκληρη τη ζωή του μ' αυτόν. Η εγωιστική ύπαρξη είναι ανέραστη ύπαρξη. Πηγή και του θείου έρωτα (του ανοίγματος προς τον Θεό) και του ανθρώπινου έρωτα (του ανοίγματος προς τον άνθρωπο) είναι ο ίδιος ο τρόπος ύπαρξης του Θεού, που είναι αγαπητική κοινωνία προσώπων και που σαρκώθηκε από τον πόθο ένωσής του με τον άνθρωπο[2].

Για την Εκκλησία, αυτή η προσωπική, ερωτική κοινωνία πραγματώνεται στο μυστήριο του γάμου. Αυτό δε γίνεται εύκολα κατανοητό, διότι σήμερα για πολλούς ανθρώπους ο γάμος είναι απλώς μια τυπική τελετή, ένας νομικός θεσμός ή μια υποχρέωση προς τους συγγενείς, που, είτε γίνει είτε δε γίνει, δεν αλλάζει σε τίποτα την ουσία των πραγμάτων, δηλαδή τον δεσμό που ήδη υπάρχει. Πρώτα απ' όλα, λοιπόν, να ξεκαθαρίσουμε ότι το μυστήριο του γάμου δεν είναι τίποτα απ' όλα αυτά, αλλά κάτι που όντως αφορά την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου και τον δεσμό του.

[1] Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (14ος αι.), π.χ., αιώνες πριν από τις διαπιστώσεις της σύγχρονης βιολογίας και ψυχολογίας, σημείωνε ότι η σεξουαλικότητα είναι φυσική και μάλιστα εκδηλώνεται ήδη από τη βρεφική ηλικία του ανθρώπου (PG 150, 1069).

[2] Χαρακτηριστικά, ένα θεολογικό έργο του 6ου αιώνα υπό το όνομα του αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου χαρακτηρίζει τον θείο έρωτα "εκ-στατικό", δηλαδή μη στατικό, αλλά κινούμενο, εξερχόμενο από τη στάση και ανοιγόμενο προς τον άλλον (PG 3, 712).

Έρωτας είναι το ξεκλείδωμα της ύπαρξης στον Άλλον.
(Σκηνή από το συναξάρι των συζύγων αγίας Ναταλίας και αγίου Αδριανού. Η Ναταλία στήριξε τον 28χρονο Αδριανό στο μαρτύριό του, το 298. Έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1996)

Ο δεσμός ενός νέου και μιας νέας που δεν έχουν τελέσει το μυστήριο του γάμου μπορεί να είναι είτε κακής είτε καλής ποιότητας. Κακής είναι όταν ο ένας αντιμετωπίζει τον άλλον ως ένα τυχαίο εργαλείο για την ατομική του ικανοποίηση, τη θέση του οποίου μπορεί να πάρει οποτεδήποτε οποιοδήποτε άλλο. Καλής ποιότητας είναι όταν ο ένας είναι για τον άλλον μια μοναδική προσωπικότητα και μεταξύ τους υπάρχει αφοσίωση και πιστότητα. Αυτός ο δεσμός, δηλαδή, ούτε ανήθικος ούτε πορνικός μπορεί να χαρακτηριστεί. Το πρόβλημά του, για την Εκκλησία, είναι άλλης τάξεως. Ό,τι μένει έξω από το Σώμα της Εκκλησίας δεν είναι κατ' ανάγκη κακό, είναι όμως φθαρτό. Πεθαίνει όταν πεθάνουν οι συντελεστές του. Η Εκκλησία επιθυμεί όχι την κατάργηση του αληθινού έρωτα, αλλά - ακριβώς επειδή δέχεται την ομορφιά και τη σπουδαιότητά του - την αφθαρτοποίησή του, το μπόλιασμά του στην πηγή της Ζωής. Αυτό απεργάζεται το μυστήριο του γάμου. Εισάγει τους δύο ανθρώπους, όχι ως μεμονωμένα άτομα αλλά ως ζευγάρι, ως σχέση μοναδικών κι ανεπανάληπτων προσώπων, στο Σώμα του Χριστού. Στο μυστήριο αυτό, δηλαδή, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συντελείται κάτι αντίστοιχο προς το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας: Η Εκκλησία αναγνωρίζει ότι το ψωμί

είναι σημαντικό για τη ζωή. Είναι όμως φθαρτό και μετά από μερικές μέρες θα σαπίσει. Η Εκκλησία δεν το καταργεί, αλλά το εισάγει στον χώρο της και το μεταβάλλει σε Σώμα Χριστού, το κάνει άφθαρτο.

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι το μυστήριο του γάμου εντάσσει το ζευγάρι μέσα σε μια κοινότητα. Όπως κάθε μυστήριο, έτσι και το μυστήριο του γάμου δεν είναι μια ατομική διαδικασία ή μια κοσμική τελετή ή (όπως δυστυχώς συχνά συμβαίνει στην πράξη) ευκαιρία για επίδειξη, αλλά κάτι πολύ ουσιαστικότερο: είναι μια γιορτή, μια χαρά στην οποία συμμετέχουν όχι μόνο οι συγγενείς και οι προσκεκλημένοι, αλλά όλο το σώμα της Εκκλησίας, και εικονίζει πώς θα είναι η Εκκλησία στη Βασιλεία. Γι' αυτό, άλλωστε, αρχικά το μυστήριο ήταν συνδεδεμένο με την τέλεση της θείας Ευχαριστίας. Το ζευγάρι, δηλαδή, καλείται από την Εκκλησία να υπερβεί κάθε μορφή ατομικισμού και συμφεροντολογίας.

Στη ζωή της Εκκλησίας δεν υπάρχουν αυτοματισμοί ούτε μαγικές τελετές. Το μυστήριο του γάμου είναι για το ζευγάρι η έναρξη μιας πορείας, ενός συνειδητού αγώνα, μιας διαρκούς άσκησης στην αγάπη. Αυτό φαίνεται έντονα και από το απόσπασμα της επιστολής του Παύλου που διαβάζεται στην ιερολογία του γάμου (Εφεσ. 5, 20-33), όπου ο γάμος παραλληλίζεται προς τη σχέση του Χριστού με την Εκκλησία και επισημαίνεται το χρέος αμοιβαίας αγάπης και φροντίδας (η περιβόητη φράση *"ἡ δέ γυνή ἵνα φοβῆται τόν ἄνδρα"* έπεται μιας ολόκληρης σειράς συστάσεων και προς τον άντρα, και βέβαια δεν μιλάει για φόβο, αλλά για σεβασμό!).

"Τίποτα ας μην είναι για τη γυναίκα πολυτιμότερο από τον άντρα της, κι ο άντρας ας μην ποθεί τίποτα περισσότερο από τη γυναίκα του... Τίποτα δεν συγκροτεί τόσο αρμονικά τη ζωή μας, όσο ο έρωτας του άντρα και της γυναίκας"[1]. Θα μπορούσαν να είναι λόγια ενός σύγχρονου ποιητή ή τραγουδοποιού. Είναι όμως λόγια του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

Κείμενα

1. *Μια από τις κύριες αιτίες της ανθρώπινης μοναξιάς είναι το φύλο. Ο άνθρωπος είναι ένα ον με φύλο, δηλαδή ένα ήμισυ όντος, ένα ον χωρισμένο, ανολοκλήρωτο, που ζητά να ακεραιωθεί. Το φύ-*

[1] PG 51, 369 και 62, 136.

λο τραυματίζει βαθιά το εγώ που είναι δίφυλο, που μέσα στην ακεραιότητά του και την πληρότητά του θα ήταν και αρσενικό και θηλυκό, ανδρόγυνο... Από μόνο το γεγονός της ύπαρξής του, το φύλο είναι διαχωρισμός, έλλειψη, νοσταλγία, πόθος να ανοιχτεί στον άλλο... Η αγάπη είναι ακριβώς αυτό που καταργεί τη μοναξιά, αυτό που φέρνει το εγώ στον άλλο... Μια απρόσωπη αγάπη που δε θα απευθυνόταν σε καμιά ατομική μορφή δε θα λεγόταν αγάπη. 'Αγάπη από γυαλί' λέει ο Rozanoff. Δεν είναι ίσως παρά μια έκπτωση του χριστιανισμού.

Nikolas Berdiaeff, *Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως* (μτφρ. Β. Τριανταφύλλου - Σ. Γουνελάς), έκδ. Κοινότητα, Αθήνα 1983, σελ. 141-142.

2. *Η γυναίκα και ο άντρας δεν είναι δύο άνθρωποι, αλλά ένας άνθρωπος.*

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62, 387).

3. *Βάλε με σφραγίδα στην καρδιά σου*
ωσάν σφραγίδα στο μπράτσο σου·
είναι δυνατή η αγάπη σαν το θάνατο
και σκληρός ο πόθος σαν τον άδη·
οι σπίθες της είναι σπίθες της φωτιάς,
φλόγα του Θεού.
Νερά ποτάμια δεν μπορούν
να σβήσουν την αγάπη.

Άσμα Ασμάτων (μεταγραφή Γιώργου Σεφέρη), εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1967, σελ. 33.

4. *Για τους ανθρώπους ο έρωτας δεν είναι παρά μια απόλαυση, τον κατάντησαν λοιπόν κάτι εύκολο και φτηνό, ακίνδυνο και σίγουρο, όμοιο με τις απολαύσεις των δρόμων. Αλήθεια, πόσοι και πόσοι νέοι στάθηκαν ανίκανοι να βρουν το σωστό δρόμο της αγάπης, για πόσους τα σύνορα του έρωτα σταματάνε στο εύκολο, βιαστικό δόσιμο του εαυτού τους! ...Στο δρόμο του έρωτα, όπως και στο δρόμο του θανάτου (που είναι δύσκολος κι αυτός), δε θα βρεις*

- άμα τον αντικρίζεις σοβαρά - κανένα φως, καμιάν απόκριση, ούτε σημάδι, ούτε χαραγμένο δρόμο, για να σε βοηθήσουν. Και για τα δύο τούτα καθήκοντα, που κρατάμε κρυμμένα μέσα μας και τα παραδίνουμε στους άλλους χωρίς να φωτίσουμε το μυστικό τους, δεν υπάρχουν γενικοί κανόνες. Όσο όμως πιο πολύ αποζητάμε τη μοναξιά στη ζωή μας, τόσο περισσότερο ζυγώνουμε το μεγάλο νόημα του έρωτα και του θανάτου. Οι απαιτήσεις που, τραχύς και δύσκολος, ο έρωτας έχει απ' τη ζωή μας σ όλη της την πορεία, είναι πάρα πολύ βαριές, κι εμείς, στα πρώτα μας βήματα, είμαστε πολύ αδύναμοι μπροστά τους. Αν όμως σταθούμε καρτερικοί και δεχτούμε τον έρωτα αυτόν σαν τραχιά μαθητεία - αντίς να χανόμαστε σ' όλα κείνα τα εύκολα και κούφια παιχνίδια, που επινόησε ο άνθρωπος για να μην αντικρίζει κατάματα τη βαθύτατη σοβαρότητα της ζωής - ίσως τότε, κείνοι που θά 'ρθουν καιρό έπειτ' από μας, να νιώσουν μια κάποια πρόοδο κι ένα ξαλάφρωμα. Και θα 'ταν σημαντικό τούτο.

R. M. Rilke, *Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή* (μτφρ. Μάριου Πλωρίτη), σελ. 79 κ.ε.

Θέματα για συζήτηση

1. Και στο *Άσμα Ασμάτων* και στο κείμενο του Rilke, έρωτας και θάνατος παραλληλίζονται. Γιατί μπορεί να γίνεται αυτό; (επιχειρηματολογήστε πάνω στην άποψή σας).
2. Στο αποστολικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου, που παρατίθεται στην αρχή του μαθήματος, εντοπίστε πώς τονίζονται οι αμοιβαίες "υποχρεώσεις", τόσο, δηλαδή, για τον άντρα, όσο και για τη γυναίκα.
3. Μέσα από το αποστολικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου επιβεβαιώνεται ή όχι η έννοια της ισότητας του άνδρα και της γυναίκας; Τεκμηριώστε την άποψή σας.
4. Νομίζετε πως η θέση της Εκκλησίας για τον έρωτα μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση του προβλήματος του AIDS;

12. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Πυρήνας των κοινωνιών

Η οικογένεια είναι η βασικότερη από τις ομάδες που συνθέτουν την ανθρώπινη κοινωνία. Αποτελεί ταυτόχρονα την αφετηρία και τον κύριο παράγοντα για τη διαμόρφωση και την κοινωνικοποίηση του ανθρώπου. Η οικογένεια υφαίνεται γύρω από το γεγονός της συνάντησης δύο προσώπων, του άντρα και της γυναίκας και μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, ανάλογα με τον συγκεκριμένο πολιτισμό. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να αποτελεί πυρηνική ή μικρή οικογένεια (αποτελούμενη από το ζευγάρι και τα παιδιά τους), ή ευρεία (η οποία συμπεριλαμβάνει και τρίτη γενιά, τους γονείς του ζευγαριού). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η οικογένεια είναι η μήτρα και το σταυροδρόμι πλήθους σχέσεων -προσωπικών, βιολογικών, κοινωνικών, νομικών κτλ.-, πράγμα το οποίο δείχνει και τη νευραλγικότητά της.

Η Εκκλησία δε βλέπει τον άνθρωπο ως μεμονωμένο άτομο, ούτε ως στατική ύπαρξη, αλλά ως πρόσωπο που διαρκώς αναπτύσσεται ως κοινωνός ενός πλέγματος σχέσεων. Γι' αυτό ενδιαφέρεται για το ποιόν και για την κατεύθυνση αυτών των σχέσεων.

Οικογένεια, ένα πείραμα

Για την Εκκλησία η οικογένεια καλείται να δομηθεί πάνω σε δυο θεμελιώδεις άξονες:

1. *Στην αγαπητική συνύπαρξη.* Η οικογένεια δεν αποτελεί συμφεροντολογικό συνεταιρισμό ούτε άθροισμα ατομικισμών. Για να μιλάμε πραγματικά για οικογένεια δεν αρκεί η συστέγαση ορισμένων ατόμων. Συστέγαση έχουμε και αλλού, π.χ. σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης, αλλά αυτό απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί οικογένεια! Η οικογένεια (οφείλει να) είναι ουσιαστική συνύπαρξη, δηλαδή αγαπητική μετοχή από κοινού σε όλα τα γεγονότα της ζωής - στη γέννηση ενός νέου μέλους της και στον θάνατο άλλου, στις χαρές του ενός και στις οδύνες του άλλου, κ.ο.κ.

2. *Στη μοναδικότητα του κάθε προσώπου.* Στη συνύπαρξη που προαναφέραμε, κανένα μέλος (είτε μεγάλο είτε μικρό σε ηλικία) δεν απορροφάται σε μια απρόσωπη μάζα, ούτε ζει στη σκιά άλλου. Η οικογένεια εί-

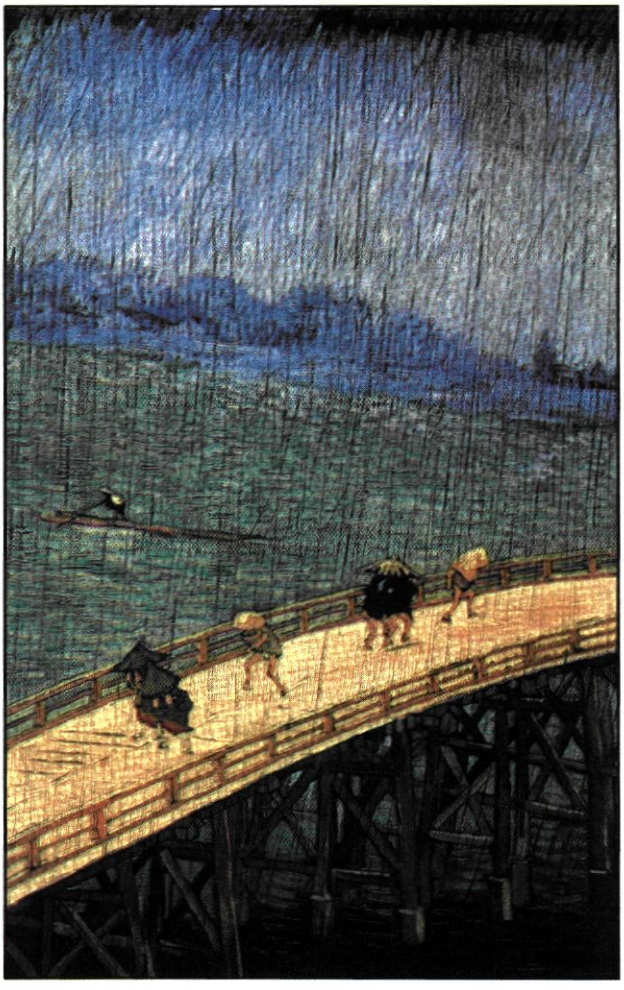

(Βαν Γκογκ, από το έργο του "Γέφυρα", ιαπωνικής τεχνοτροπίας, 1887).

ναι το εργαστήρι όπου η προσωπικότητα του καθενός, μοναδική κι ανεπανάληπτη, αναδεικνύεται και καλλιεργείται με αγάπη, σεβασμό και αμοιβαιότητα.

Για την Εκκλησία, η νομική και βιολογική συγκρότηση της οικογένειας δε σημαίνει *αυτομάτως* λειτουργία της αληθινά ως οικογένειας. Αυτή η λειτουργία είναι κάτι που πρέπει να επιτευχθεί με άσκηση και υπευθυνότητα (γι' αυτό, άλλωστε, αποκαλέσαμε την οικογένεια "πείραμα"). Η οικογένεια, με δυο λόγια, είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια υποδιαίρεση του κοινωνικού συνόλου, ή από μια μονάδα κατανάλωσης. Είναι ο

χώρος ενός θαυμαστού πειράματος: της εφαρμοσμένης αγάπης και ελευθερίας, που είναι ουσιώδη χαρακτηριστικά της ίδιας της Εκκλησίας.

Σχέσεις γονέων και παιδιών: Η "τρίτη έξοδος"

Η απόφαση ενός ζευγαριού να κάνει παιδιά είναι εξαιρετικά καίρια και πρέπει να συνοδεύεται από την επίγνωση πλήθους ευθυνών - επικοινωνιακών, παιδαγωγικών, οικονομικών, κοινωνικών κ.ο.κ.. Ο μεγάλος κίνδυνος είναι να ξεκινάει κανείς να κάνει οικογένεια επειδή "έτσι κάνει όλος ο κόσμος", δίχως δηλαδή ο ίδιος να το έχει θελήσει συνειδητά και ξεκάθαρα. Συχνά, μάλιστα, η επιδίωξη να δημιουργηθεί οικογένεια και να γεννηθούν παιδιά, ρίχνει σε δεύτερη μοίρα το πρόσωπο του/της συζύγου, σαν να μην είναι αυτός/αυτή παρά ένα έμψυχο εργαλείο για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Η μεταξύ των συζύγων αγάπη είναι το θεμέλιο των ενδοοικογενειακών σχέσεων και το καλύτερο, έμπρακτο παράδειγμα για τα παιδιά. Η γέννηση των παιδιών (οφείλει να) είναι καρπός της συζυγικής αγάπης, κι όχι κάτι άλλο, π.χ. απεγνωσμένη προσπάθεια να αποκτήσει νόημα στη ζωή του ένας άνθρωπος, που δε βρίσκει νόημα στον ίδιο του τον συζυγικό δεσμό και στο πρόσωπο του συντρόφου του. Σ' αυτή την περίπτωση δημιουργούνται προβληματικές εξαρτήσεις του γονιού από το παιδί, και αντίστροφα, που εμποδίζουν την ανάπτυξη της προσωπικότητας.

Ο κοινωνικός ψυχολόγος Έριχ Φρομ (1900-1980) επισημαίνει ότι στη ζωή του ανθρώπου πρέπει να πραγματοποιηθούν διαδοχικά τρεις έξοδοι: από τη μήτρα της μητέρας του, από το στήθος της και από την αγκαλιά της[1]. Η τρίτη έξοδος σημαίνει τη συγκρότηση του παιδιού σε ξεχωριστή προσωπικότητα που δεν θα είναι εξάρτημα της γονεϊκής ύπαρξης. Η έξοδος αυτή, μολονότι είναι εξαιρετικά σημαντική για την ψυχική υγεία, δεν επιτυγχάνεται πάντα και απ' όλους. Συχνά δυσχεραίνεται από το γεγονός ότι η εξάρτηση από τον γονιό φέρει το ευγενέστερο προσωπείο: το προσωπείο της αγάπης. Σε τέτοια περίπτωση όμως πρόκειται για μια "αγάπη" κτητική. Ο άλλος δεν αντιμετωπίζεται ως μια ξεχωριστή ύπαρξη, αλλά σαν ιδιοκτησία. Κι έτσι, αντί να είναι στόχος της διαπαιδαγώγησης η διαμόρφωση του νέου ανθρώπου σε ελεύθερη και αληθινή προσωπι-

[1] Έριχ Φρομ, *Το δόγμα του Χριστού*, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1974, σελ. 218.

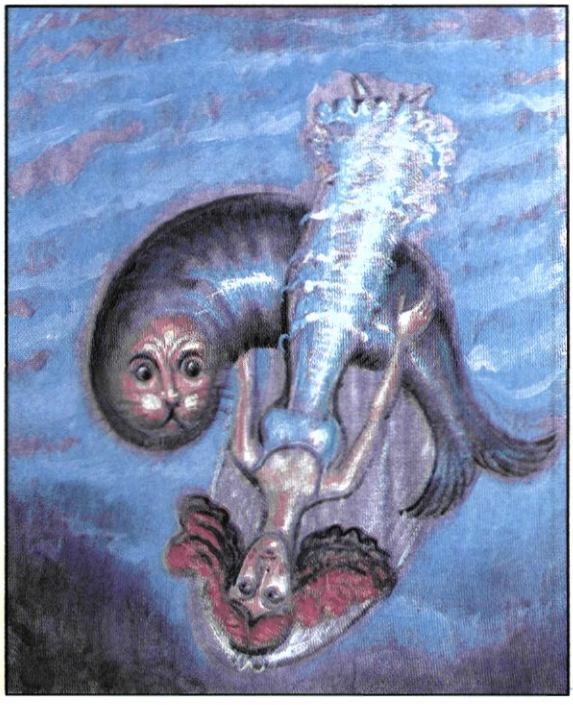

Αλληγορία πάνω στην οδυνηρή πλευρά της ζωής.
Στο ζευγάρι που δεν κατορθώνει να επικοινωνήσει,
ο μεν άντρας παίρνει μορφή φώκιας, η δε γυναίκα αναποδογυρίζει.
(Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη, 1998).

κότητα, είναι η διατήρηση αυτής της εξάρτησης. Στην παράδοση της Εκκλησίας αυτός ο κίνδυνος έχει επισημανθεί έντονα. Στο ευαγγέλιο π.χ. σημειώνεται ότι η γυναίκα ξεχνά τους πόνους του τοκετού όταν γεννηθεί το παιδί, *"από τη χαρά της που έφερε έναν άνθρωπο στον κόσμο"* (Ιω. 16: 21) -κι όχι επειδή λ.χ. "απέκτησε" παιδί. Και ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπογραμμίζει ότι το κεφαλαιώδες δεν είναι η τεκνογονία (αυτό είναι κυρίως μια βιολογική λειτουργία που μπορεί να γίνει και ανεπίγνωστα, όπως στα ζώα), αλλά η *τεκνοτροφία*, η σωστή διαπαιδαγώγηση[1]. Και στην ιερολογία του γάμου ακούμε τον Παύλο να επισημαίνει ότι, προκειμένου να κάνει κάποιος έναν υγιή γάμο, καλείται να αφήσει τους γονείς του και να ενωθεί με τον σύντροφό του (Εφεσ. 5: 31).

Από την άλλη, τα παιδιά είναι νεαρές υπάρξεις που έχουν ανάγκη την πείρα των γονιών τους, δίχως να έχουν την εγωιστική ψευδαίσθηση ότι

[1] PG 54, 636-639 και 62, 150. Βλ. και Μ. Βασίλειο, PG 31, 1209B-C.

όλα και όλοι γύρω τους υπάρχουν για να είναι δικοί τους υπηρέτες. Και η αποσύνδεση που προαναφέραμε, σε καμία περίπτωση δε σημαίνει έλλειψη σεβασμού ή έχθρα προς τους γονείς. Την αμοιβαιότητα που πρέπει να υπάρχει, την επεσήμανε ο απόστολος Παύλος που ζήτησε από τα παιδιά να τιμούν τους γονείς τους, κι από τους γονείς να μην παροργίζουν τα παιδιά τους (Εφεσ. 6: 1-4). Το ποθούμενο είναι να οικοδομηθεί μια σχέση διαλόγου.

Κείμενα

1. Συμβουλές, πώς ο σύζυγος να συμπεριφέρεται στη σύζυγό του

Λόγια αγάπης να της λες:... *Εγώ από όλα, τη δική σου αγάπη προτιμώ και τίποτε δεν μου είναι τόσο βασανιστικό ή δυσάρεστο, όσο το να βρεθώ κάποτε σε διάσταση μαζί σου. Κι αν όλα χρειασθεί να τα χάσω, ...κι αν στους έσχατους βρεθώ κινδύνους, οτιδήποτε κι αν πάθω, όλα μου είναι ανεκτά κι υποφερτά, όσο εσύ μου είσαι καλά. Και τα παιδιά, τότε μου είναι περιπόθητα, εφ' όσον εσύ μας συμπαθείς...* Ίσως κάποτε σου πει: *Ποτέ ως τώρα δεν ξόδεψα από τα δικά σου, έχω ακόμη τα δικά μου, που μου 'δωσαν οι γονείς μου.* Τότε πες της: *Τι λες καλή μου; Έχεις ακόμη τα δικά σου; Ποια λέξη μπορεί να 'ναι χειρότερη από αυτή; Σώμα δεν έχεις πια δικό σου κι έχεις χρήματα; Δεν είμαστε δύο σώματα μετά το γάμο, αλλά γίναμε ένα. Δεν έχουμε δυο περιουσίες, αλλά μία... Όλα δικά σου είναι, κι εγώ δικός σου είμαι, κορίτσι μου. Αυτό με συμβουλεύει ο Παύλος λέγοντας ότι ο άνδρας δεν εξουσιάζει το σώμα του, αλλά η γυναίκα. Κι αν δεν έχω εγώ εξουσία στο σώμα μου, αλλά εσύ, πόσο μάλλον δικά σου είναι τα χρήματα...* Ποτέ να μην της μιλάς με πεζό τρόπο, αλλά με φιλοφροσύνη, με τιμή, με αγάπη πολλή. Να την τιμάς, και δε θα βρεθεί στην ανάγκη να ζητήσει την τιμή από άλλους... Να την προτιμάς από όλους για όλα, για την ομορφιά, για τη σωφροσύνη της, και να την εγκωμιάζεις. Να κάνεις φανερό ότι σ' αρέσει η συντροφιά της κι ότι προτιμάς να μένεις στο σπίτι για να 'σαι μαζί της από το να βγαίνεις στην αγορά. Από όλους

τους φίλους να την προτιμάς, και από τα παιδιά που σου χάρισε, κι αυτά εξαιτίας της να τα αγαπάς.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62, 146-148. Μτφρ. από: Παναγιώτη Νέλλα, Ζώον Θεούμενον, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1992[3], σελ. 85).

2. *Η σχέση των γονέων με το μωρό και το μικρό παιδί συνδέεται άμεσα με την αυξανόμενη αυτονομία του παιδιού και το αίσθημά του ότι είναι ξεχωριστό πρόσωπο. Είναι μια δύσκολη περίοδος, γιατί η αμφιταλάντευση του παιδιού ανάμεσα στην αγάπη και την οργή είναι πολύ δυνατή. Επιθυμεί να μεγαλώσει και ταυτόχρονα το φοβάται. Έχει ανάγκη τους γονείς του απεγνωσμένα, αλλά έχει επίσης απεγνωσμένα ανάγκη να γίνει ένα σημαντικό πρόσωπο από μόνο του. Οι γονείς πρέπει να του επιτρέψουν την απόσταση που χρειάζεται για να γίνει ο εαυτός του, με το αναπτυσσόμενο αίσθημα ότι έχει κάποια αξία και κάποιο έλεγχο στη ζωή του. Ταυτόχρονα οι γονείς έχουν ανάγκη να αισθάνονται την ικανοποίηση από την συναισθηματική παρουσία του παιδιού στη ζωή τους, όπως έχουν επίσης την ανάγκη να αισθάνονται περήφανοι για τα επιτεύγματά του.*

Παπα Φιλόθεος Φάρος - παπα Σταύρος Κοφινάς, *Γονείς και Παιδιά*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1986, σελ. 120.

Θέματα για συζήτηση

1. Το παραπάνω κείμενο των παπα Φιλόθεου Φάρου και παπα Σταύρου Κοφινά κάνει λόγο για "αγάπη" και για "οργή" του παιδιού. Μπορείτε να αναπτύξετε περισσότερο το περιεχόμενο αυτών των όρων;
2. Αναφέρετε περιπτώσεις όπου, σε μια οικογένεια, στραγγαλίζεται η *συνύπαρξη* ή η *μοναδικότητα* του κάθε μέλους της. Τι μπορεί να γίνει αν υπάρχει μόνο το πρώτο χαρακτηριστικό δίχως το δεύτερο, και το αντίστροφο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

(Δ.Ε. 13-17)

Συνειδησιακά προβλήματα στη ζωή του χριστιανού

Η ύβρις είναι η έλλειψη του μέτρου η οποία φέρνει την αταξία. Είναι το φρενήρες πάθος που προκαλεί διαμάχες και σύγχυση. "Η ύβρις", γράφει ο Jean-Pièrre Vernant, "οδηγεί τους ανθρώπους να προκαλούν τους θεούς, να τοποθετούν τους εαυτούς τους πάνω από τους ανθρώπινους νόμους"...

Για τους Έλληνες, η ύβρις ήταν το κακό. Ένας κόσμος που είχε αφεθεί στην ύβρι ήταν ένας ανάστροφος κόσμος, παραδομένος στην αταξία. Ένας κόσμος όπου μόνο η δύναμη όριζε το δίκαιο, όπου οι άνθρωποι ήταν εγκαταλειμμένοι στον πόνο και τη δυστυχία στην πιο καθαρή τους μορφή. Η λέξη ύβρις, αυτή η πανάρχαια ελληνική λέξη, είναι ίσως, όπως έχει γράψει ο Lewis Thomas, αυτή που εκφράζει καλύτερα το φόβο και την ανησυχία που, εδώ και μερικά χρόνια, εκδηλώνονται στην κοινή γνώμη για την επιστήμη και τους επιστήμονες. Η ύβρις δεν υποδηλώνει απλά αυτό που, για πολλούς, φαίνεται ως μια ανυπόφορη πρόκληση των επιστημόνων. Περιλαμβάνει όλες τις παρεκτροπές των επιστημών και των τεχνολογιών που, στα τέλη του 20ού αιώνα, απειλούν το μέλλον του πλανήτη και των κατοίκων του: την ατομική ενέργεια, τόσο με τη μορφή των πυρηνικών όπλων όσο και με τη μορφή των πυρηνικών αντιδραστήρων· την υπερβολική εκβιομηχάνιση, τη μόλυνση, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, την αναζήτηση πετρελαίου με υποθαλάσσιες γεωτρήσεις· με λίγα λόγια, όλα όσα θεωρούνται υπεύθυνα για την αποσύνθεση του κόσμου μας.

Φρανσουά Ζακόμπ, *Το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος* (μτφρ. Α. Φιλιππάτος), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998, σελ. 103-105.

13. Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

Το νόημα και η σημασία της ζωής

Τι είναι η ζωή;

Τι είναι η ζωή; Πού βρίσκεται το νόημά της; Πώς ορίζουμε αυτό το φαινόμενο που λέγεται ζωή; Συχνά ακούμε τέτοιες απορίες ολόγυρά μας. Αλλά κι εμείς οι ίδιοι, σε κάποια κρίσιμη στιγμή του προσωπικού μας βίου, θέτουμε στον εαυτό μας το καίριο ερώτημα, όπως και κάποιος ήρωας του Σαίξπηρ ο οποίος αναρωτιόταν "to be or not to be", "να ζεις ή να μην ζεις". Ποια απάντηση έχει να δώσει η Εκκλησία σ' αυτή την ερώτησή μας;

Ας είμαστε πρώτα απ' όλα ειλικρινείς! Δεν μπορούμε εύκολα να αποκριθούμε σε τέτοιες απορίες που μόνο τα παιδιά και οι σοφοί τολμούν να διατυπώσουν. Ερωτούν για το νόημα της ζωής τα παιδιά, επειδή γνωρίζουν πολύ λίγα, και οι σοφοί, διότι γνωρίζουν πάρα πολλά πράγματα. Όσοι δεν είμαστε πια μικρά παιδιά, ούτε βέβαια γίναμε ακόμη "σοφοί", δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των μέσων ανθρώπων της καθημερινής ζωής, επιμένουμε να ρωτάμε για το νόημα της ζωής, ιδίως όταν βρεθούμε σε δύσκολες υπαρξιακές περιστάσεις, όπως είναι ο θάνατος ενός δικού μας ανθρώπου, ο πόνος, ο χωρισμός από το αγαπημένο μας πρόσωπο, κάποια αποτυχία στη σταδιοδρομία μας, μια καταστροφή ή κάποιο άλλο συγκλονιστικό βίωμα με αρνητικό περιεχόμενο.

Βέβαια, απαιτώντας απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι υπάρχει πλήθος παρόμοιων αποριών που ποτέ δεν μπορούν να βρουν απάντηση ικανοποιητική, όπως π.χ. τι είναι αυτό που το λένε αγάπη. Το ίδιο συμβαίνει με τη ζωή: ζούμε τη ζωή, μα δε γνωρίζουμε ποιο είναι το αληθινό της νόημα. Κι όμως αυτό διακρίνει τον άνθρωπο από τα ζώα. Κι όπως γράφει ο Ντοστογιέφσκι: *"Το μυστικό της ανθρώπινης ύπαρξης είναι τούτο: Δε θέλει μονάχα να ζει, μα και να ξέρει γιατί ζει"*[1].

Έτσι, λοιπόν, είναι φυσικό κι εύλογο, δηλαδή είναι λογικό, που επιμένουμε να ρωτάμε για το νόημα της ζωής, παρόλο που παραμένει πάντα

[1] Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμαζώφ*, Β,6,ΙΙ, (μετ. Άρη Αλεξάνδρου), Εκδ. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

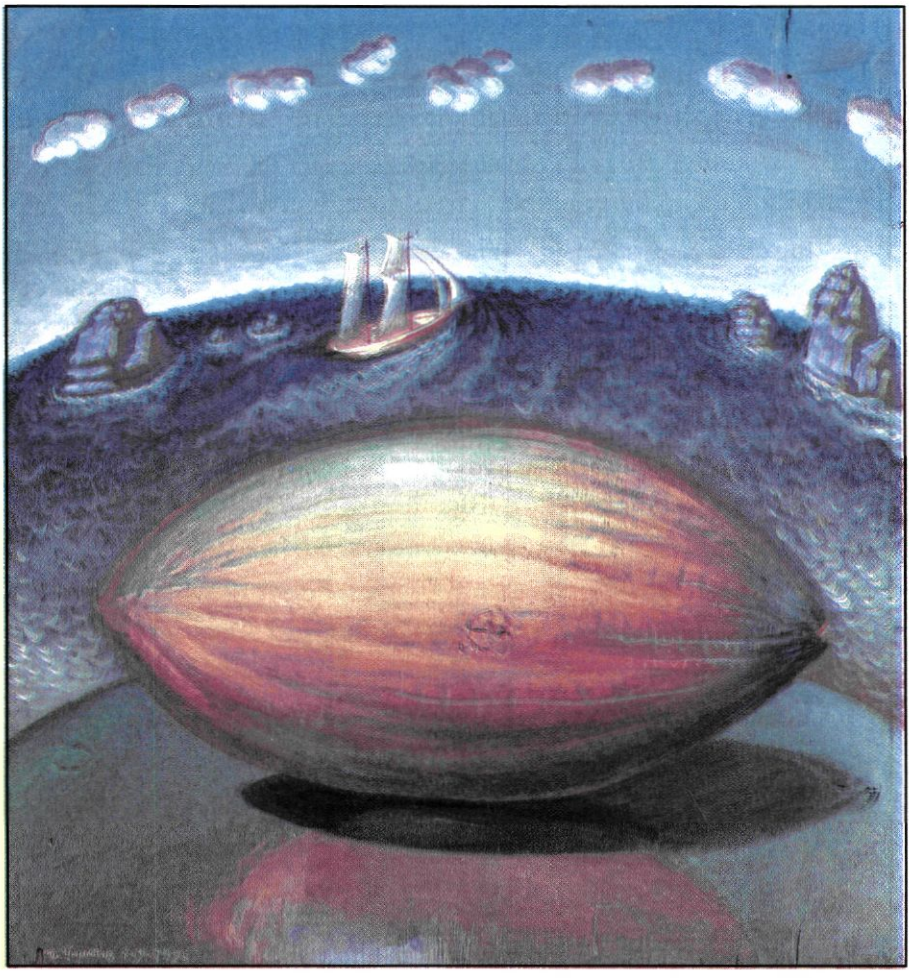

Η ζωή είναι ταυτόχρονα ταξίδι και μυστικό (έργο π. Σταμ. Σλήρη).

πάρα πολύ δύσκολο να δώσουμε μιαν απάντηση με μαθηματική ακρίβεια. Ωστόσο εμείς θα καταφύγουμε στη μακραίωνα πείρα ζωής που έχει μέσα της η Εκκλησία και θα κάνουμε μιαν απόπειρα να μιλήσουμε για το νόημα της ζωής, αφού κάτι τέτοιο μας αφορά προσωπικά κι απόλυτα, άμεσα και βιωματικά.

Ζωή είναι η σχέση

Αν ρωτήσουμε ένα βιολόγο ή κάποιον ιατρό να μας πει πότε και πώς θεωρεί ότι ζει κάθε έμβιο ον είτε πρόκειται για τον άνθρωπο είτε για οποιοδήποτε μέλος του ζωικού βασιλείου από τα μικρότερα μέχρι τα μεγαλύτερα, θα απαντήσει ότι το φαινόμενο της ζωής τεκμαίρεται, τεκμη-

ριώνεται, αποδεικνύεται με επιστημονικά τεκμήρια, δηλαδή με αδιάψευστα στοιχεία, όταν υπάρχουν δυο δεδομένα: η **σχέση** και η **ενέργεια**. Κάθε ζωντανός οργανισμός **ενεργεί** και **σχετίζεται**: ανταλλάσσει ενέργεια με το περιβάλλον του, επικοινωνεί με τον περίγυρό του, βρίσκεται σε σχέση με καθετί το διαφορετικό από αυτόν τον ίδιο, συμμετέχει, δηλαδή μετέχει μαζί του, συνευρίσκεται (βρίσκεται μαζί) το ένα με το άλλο.

Ο γιατρός, για παράδειγμα, διαπιστώνει το θάνατο ενός ανθρώπου, όταν αυτός ο τελευταίος παύει να αναπνέει, δηλαδή σταματά να ενεργεί και να σχετίζεται, να ανταλλάσσει ενέργεια με το περιβάλλον του. Άρα η ζωή είναι σχέση και ενέργεια σύμφωνα με τα δεδομένα της φυσιολογίας, της βιολογίας και της ανθρωπολογίας.

Η ζωή είναι ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Ζει μόνο ό,τι σχετίζεται κι ενεργεί. Μάλιστα ζει τόσο χρόνο όσο ακριβώς βρίσκεται σε σχέση κι ενέργεια. Κάθε έμβιο ον στερείται αυτές τις δυο θεμελιώδεις ιδιότητες της ζωής, δηλαδή τη σχέση και την ενέργεια, όταν βρίσκεται στα δυο όρια του βίου του, πριν την αρχή και μετά το τέλος της ζωής. Από τη σύλληψή του, πριν γεννηθεί κι ενόσω βρίσκεται ακόμη μέσα στην κοιλιά της μάνας του, δε σχετίζεται συνειδητά με άλλους ανθρώπους. Αλλά κι όταν πάψει πια να αντικρίζει το φως αυτού του κόσμου, δηλαδή όταν τελευτήσει κι έχει πεθάνει, τότε πάλι στερείται τη σχέση και την ενέργεια.

Πέρα όμως από αυτή τη διαπίστωση, για την Εκκλησία η ζωή αποτελεί κάτι πολύ περισσότερο. Είναι δωρεά του Θεού και χάρισμα. Η ζωή ανήκει στο δημιουργό και ο άνθρωπος έχει την υποχρέωση ως "καλός οικονόμος" να διαφυλάξει αυτό το χάρισμα, να το προστατέψει και, "ως τάλαντο", να το αξιοποιήσει μέσα στα πλαίσια του σκοπού της ζωής που έχει θέσει ο δημιουργός του, δηλαδή το "καθ' ὁμοίωσιν". Η στάση που η Εκκλησία παίρνει στις περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος της ζωής στηρίζεται σ' αυτή τη βασική ιδέα.

"Εγώ είμαι η ζωή"
(Ιωάν. 11, 25)

Η Εκκλησία μάς διδάσκει: η ζωή είναι δωρεά του Θεού και ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Ζω θα πει ενεργώ και σχετίζομαι. Ο Θεός είναι το πρότυπο της ζωής, η ίδια η ζωή, η αληθινή ζωή, η πηγή της ζωής. Όταν ο Μωυσής στο όρος Σινά συναντά τον Θεό και Του ζητά το όνομά Του, Εκείνος απαντά: *"Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν" (Εγώ*

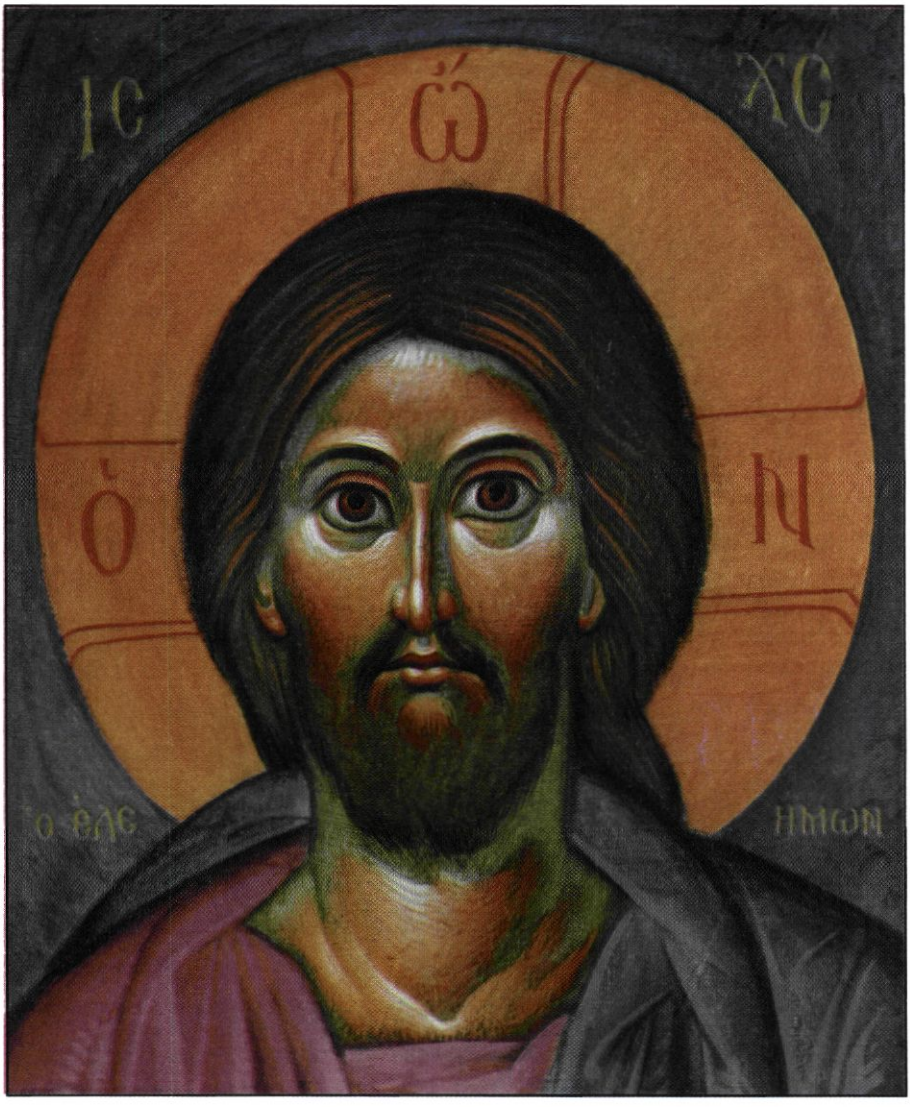

Κοίταγμα κατά πρόσωπο. Αίτημα για σχέση προσωπική με τη Ζωή.
(έργο π. Σταμ. Σκλήρη)

είμαι εκείνος που είμαι, ο υπάρχων) (Εξόδ. 3: 14). Ο Θεός ταυτίζεται με το κατεξοχήν υπαρκτό ον, το υπέρτατο "έμβιο ον", τον ύψιστο φορέα της ζωής, την πρωτογενή πηγή και την ανώτατη αρχή της αληθινής ζωής.

Στην Καινή Διαθήκη αποκαλύπτεται σαφέστερα το Δεύτερο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, ο Υιός και Λόγος του Θεού, στο πρόσωπο του Χριστού, που δηλώνει: *"Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καί ἡ ζωή· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται καί πᾶς ὁ ζῶν καί πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μή ἀπο-*

θάνη εἰς τόν αἰῶνα" (Εγώ είμαι η ανάσταση και η ζωή· εκείνος που πιστεύει σ' εμένα, και αν πεθάνει, θα ζήσει· και καθένας που ζει κι εμπιστεύεται σ' εμένα δε θα πεθάνει ποτέ) (Ιωάν. 11: 25-26). Οι Μαθητές Του που έζησαν μαζί Του πιο κοντά από οποιονδήποτε άλλον άνθρωπο, ονομάζουν τον Ιησού "ἀρχηγόν τῆς ζωῆς" (Πράξ. 3: 15) και ο Απόστολος Παύλος αποκαλεί το Χριστό "ἡ ζωή ἡμῶν" (Κολοσ. 3: 4). Επομένως η ζωή αποκτά το πλήρες νόημά της, όταν σχετίζεται με την πηγή της ζωής. Αυτό όμως προϋποθέτει την αποδοχή του ανθρώπου να βιώσει αυτή τη σχέση και να μετάσχει στην αγάπη που είναι ουσιαστικός όρος της ζωής.

Δεν είναι τυχαίο ότι σε κάθε εικόνα, όπου η Εκκλησία παριστάνει το πρόσωπο του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, υπάρχει η λέξη "Ο ΩΝ" ολόγυρα στο φωτοστέφανο, το λαμπερό, δηλαδή, χρυσόχρωμο κυκλικό πλαίσιο γύρω από την κεφαλή Του, ακριβώς για να δηλώσει αυτήν την πρωταρχική ιδιότητά Του που είναι η ζωή. Αν στην Παλαιά Διαθήκη δηλώνει ο Θεός την ύπαρξή Του κάπως αφηρημένα με τη λέξη "ΩΝ", στην Καινή Διαθήκη κάνει πολύ πιο συγκεκριμένη την ταυτότητά Του με το λόγο του Ευαγγελιστή Ιωάννη: "ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν" (Α' Ιωάν. 4: 8· 16).

Αν κάποιος ήθελε να μεταφράσει το λόγο της Εκκλησίας στα μαθηματικά, τότε θα έγραφε αυτή την εξίσωση: Θεός = αγάπη = ζωή. Η αγάπη σημαίνει πραγματική ζωή, όχι απλά επιβίωση, και ο Θεός είναι η πηγή των δυο αυτών αγαθών, της ζωής και της αγάπης. Αυτό το γνωρίζουν πολύ καλύτερα από όλους μας οι άγιοι και οι ποιητές, οι πιστοί και οι λόγιοι, οι απλοί άνθρωποι του Θεού και οι πρωτοκορυφαίοι της τέχνης. Ας ακούσουμε δυο σχετικές μαρτυρίες. Η μια προέρχεται από τα ασκητικά κείμενα ενός περίφημου βυζαντινού θεολόγου, του Ισαάκ του Σύρου: *"Η αγάπη είναι πιο γλυκιά κι απ' τη ζωή"*[1]. Κι η άλλη ανήκει στον Ντοστογιέφσκι: *"Η αγάπη είναι ανώτερη απ' τη ζωή, η αγάπη είναι το στεφάνι της ζωής και πώς είναι δυνατό να μην το προσκυνήσει η ζωή;"*[2].

Τώρα καταλαβαίνουμε κάπως καλύτερα γιατί είναι τόσο δύσκολο ν' απαντήσουμε στο ερώτημα "τι είναι ζωή", όπως επίσης δεν μπορούμε να αποκριθούμε στην απορία "τι είναι αυτό που το λένε αγάπη". Γι' αυτό, ενώ όλοι μας ζούμε τη ζωή και ζητούμε την αγάπη, δυσκολευόμαστε να ορίσουμε αυτά τα δυο πιο ζωτικά μεγέθη της ύπαρξής μας. Δεν έχει όμως τόση σημασία να ορίσουμε την ζωή και την αγάπη, αλλά να ζούμε την

[1] Ισαάκ Σύρος, *Ασκητικά, Λόγος ΛΗ'*, Θεσσαλονίκη 1977, 164.
[2] Ντοστογιέφσκι, *Δαιμονισμένοι, Γ' VIII,3* (μετ. Α. Αλεξάνδρου), Αθήνα, Εκδ. Γκοβόστη 1954.

ζωή και την αγάπη, γιατί ζω σημαίνει αγαπώ. Η θεμελιώδης εξίσωση της ζωής είναι αυτή: "αγαπώ, άρα υπάρχω"!

Κείμενα

1. Ὁ γάρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καί ζωήν διδούς τῷ κόσμῳ.

Ιωάν. 6, 33

2. Οὐδείς γάρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ καί οὐδείς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει· ἐάν τε γάρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τε ἀπποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. ἐάν τε οὖν ζῶμεν ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.

Ρωμ. 14, 7-8.

1. Γιατί το ψωμί του Θεού είναι αυτό που κατεβαίνει από τον ουρανό και χαρίζει ζωή στον κόσμο.

2. Κανένας μας άλλωστε δε ζει για τον εαυτό του και κανένας δεν πεθαίνει για τον εαυτό του. Γιατί όταν ζούμε, ζούμε για τον Κύριο, κι όταν πεθαίνουμε, πεθαίνουμε για χάρη το Κυρίου. Είτε, λοιπόν, ζούμε είτε πεθαίνουμε, ανήκουμε στον Κύριο.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια απάντηση θα δίναμε στο ερώτημα: "Σε τι διαφέρει η ζωή του ανθρώπου από των υπόλοιπων όντων του ζωικού βασιλείου";
2. Η ζωή είναι σχέση. Τι συνεπάγεται αυτή η αντίληψη;
3. Πώς κρίνετε την αντίληψη των ανθρώπων που προτιμούν το μοναχικό βίο;
4. "Η αγάπη είναι πιο γλυκιά κι απ' τη ζωή". Σχολιάστε αυτή την άποψη του Ισαάκ του Σύρου.

14. ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Οι "βιοεπιστήμες" στη ζωή μας

Η ελληνική γλώσσα έχει το χάρισμα να διαθέτει πολλές λέξεις για να ονομάσει ένα πράγμα. Για παράδειγμα, λέμε "ζωή" και "βίος" που σημαίνει ακριβώς το ίδιο. Στην καθημερινή γλώσσα μιλάμε για ζωή, ενώ στην επιστημονική ορολογία κάνουμε λόγο για το "βίο".

Βιολογία είναι η επιστήμη που μελετά το ζωικό βασίλειο. Βιοχημεία είναι ο κλάδος που συνδυάζει τη βιολογία με τη χημεία. Βιοτεχνολογία είναι η εφαρμογή της τεχνολογίας στη βιολογία. **Βιοηθική** λέγεται η έρευνα των ηθικών προβλημάτων που σχετίζονται με τις εφαρμογές της βιολογίας στην καθημερινή ζωή μας. Σήμερα πια έχουμε τις "βιοεπιστήμες", δηλαδή όλους εκείνους τους κλάδους που έχουν ως αντικείμενο έρευνας το φαινόμενο της ζωής, από τα κύτταρα και τους μικροοργανισμούς μέχρι τα ζώα και τον άνθρωπο, αυτό το υπέρτατο έμβιο ον.

Οι "βιοεπιστήμες" έχουν σημειώσει τέτοια αλματώδη εξέλιξη που κυριολεκτικά μοιάζουν σαν να γράφουν μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Τα επιτεύγματά τους κρίνονται από τους υποστηρικτές τους θετικά και είναι πάμπολλα. Θα αναφέρουμε μερικά μόνο, τα πιο εντυπωσιακά. Η τεχνητή γονιμοποίηση επιτρέπει σε άτεκνα ζευγάρια να αποκτήσουν επιτέλους απογόνους και να ζήσουν ευτυχισμένα κάνοντας πραγματικότητα το όνειρο μιας ζωής. Οι λεγόμενες "τράπεζες σπέρματος" διευκολύνουν την τεκνογονία. Η κλωνοποίηση (ή "κλωνισμός") επιτρέπει, κατά τους θιασώτες της, την παραγωγή επιθυμητών κλώνων του ζωικού βασιλείου, πιστεύεται ότι καθιστά εφικτή την τελειοποίηση του είδους και ότι διευκολύνει την παραγωγή του άριστου απογόνου. Η στείρωση και η αντισύλληψη γίνονται πια πραγματικότητα.

Ο καθορισμός του φύλου και η βελτίωση του είδους περνούν πια από τη σφαίρα του ονείρου στο χώρο της πραγματικότητας. Υποστηρίζεται από μερικούς επιστήμονες ότι ακόμη και η ανθρώπινη συμπεριφορά[1]

[1] Επειδή είναι καθοριστικός ο ρόλος του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και δεν είναι μόνο θέμα γονιδίων, πολλοί επιστήμονες διατείνονται ότι δε θα μπορέσουμε ποτέ να δημιουργήσουμε με την κλωνοποίηση απόλυτα όμοιους ανθρώπους.

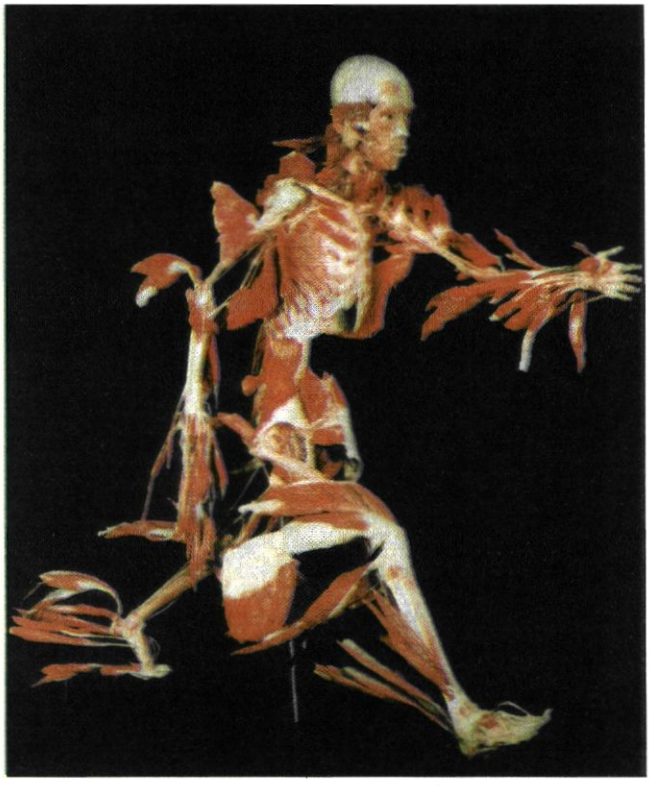

Ανατομική εικόνα του ανθρώπου.
(Έργο του Gunther von Hagens από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 1/1999, σ. 57).

μπορεί να προβλεφθεί κι έτσι να αποφευχθεί η ελαττωματική φύση, για να επιτευχθεί η ιδεώδης προσωπικότητα με τέλεια χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανάλογα με τις προδιαγραφές της κοινωνίας μας σε κάθε στιγμή. Τέλος, η αφαίρεση οργάνων και η μεταμόσχευσή τους σώζουν ζωές και χαρίζουν την επιβίωση σε συνανθρώπους μας που αντιμετωπίζουν πρόβλημα με ζωτικά όργανά τους. Όλα αυτά είναι μερικά από τα μέχρι τώρα πιο γνωστά και εντυπωσιακά επιτεύγματα της βιοϊατρικής, στα οποία μπορούμε να συμπεριλάβουμε κι άλλα ακόμη σημαντικότερα, που σήμερα μπορούμε μόνο να τα φανταζόμαστε.

Βίος αβίωτος;

Ας θυμηθούμε ότι το φάρμακο γίνεται φαρμάκι: μεγάλη δόση γιατρικού δηλητηριάζει, μόνο η κατάλληλη ποσότητα θεραπεύει. Σε κάθε τι χρειάζεται μέτρο και διάκριση, κρίση και κριτήρια για το τι είναι καλό και τι είναι κακό, πού τελειώνει

το ένα και πού αρχίζει το άλλο. Η βιοηθική καλείται να προσδιορίσει τις ενέργειες και τις παρενέργειες της βιοϊατρικής, δηλαδή να θέσει τα όρια ανάμεσα στις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες της επιστήμης στη ζωή μας. Τα βιοϊατρικά επιτεύγματα οφείλουμε να τα μελετήσουμε και να τα αντιμετωπίσουμε με βάση τη χριστιανική πίστη και παράδοση. Η χριστιανική ηθική μπορεί, και πρέπει, να συμβάλει πάρα πολύ θετικά και δημιουργικά με το δικό της τρόπο σ' αυτό ειδικά το κρίσιμο σημείο. Όλα αυτά είναι θέματα τα οποία η κοινωνία δεν είναι ακόμη έτοιμη να αντιμετωπίσει και οι νομικές ρυθμίσεις για την αποφυγή παρανομιών και λαθών ή ενεργειών που αντίκεινται στην ηθική έρχονται, συνήθως, καθυστερημένα.

Χρειάζεται ιδιαίτερα να προσέξουμε τις υπερβολές και τις καταχρήσεις της βιοτεχνολογίας. Οι κίνδυνοι από τέτοια παράχρηση ή κατάχρηση των νέων επιτευγμάτων είναι ορατοί και επισημαίνονται από επιστήμονες και θεολόγους. Σύμφωνα με τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τον Θεολόγο (329-390): *"τό καλόν οὐ καλόν, ὅταν μή καλῶς γένηται"*[1], δηλαδή: *"το καλό δεν είναι καλό, όταν δεν γίνεται με καλό τρόπο"*.

Με τρία κριτήρια της χριστιανικής ηθικής, μετρούμε το καλό και το κακό. Αυτά είναι: η αλήθεια, η αγάπη και η ελευθερία. *"Γνώσεσθε τήν ἀλήθειαν καί ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς" (θα γνωρίσετε την αλήθεια, και η αλήθεια θα σας ελευθερώσει)* (Ιωάν: 8, 32). Ο Θεός δηλώνει απερίφραστα ότι Εκείνος είναι η αγάπη, η αλήθεια και η ελευθερία: *"ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν"* (1 Ιωάν. 4: 8), *"Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή"* (Ιωάν. 14, 6), *"ὁ δέ Κύριος τό Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δέ τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία" (η λέξη "Κύριος" εδώ σημαίνει το Πνεύμα· και όπου υπάρχει το Πνεύμα του Κυρίου εκεί υπάρχει και ελευθερία)* (2 Κορινθ. 3:17). Ο Απόστολος Παύλος συσχετίζει την αγάπη με την ελευθερία ως εξής: *«ὑμεῖς γάρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μή τήν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμήν τῇ σαρκί, ἀλλά διά τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γάρ πᾶς νόμος ἐν ἑνί λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν'» (Ο Θεός, λοιπόν, αδερφοί μου, σας κάλεσε για να ζήσετε ελεύθεροι. Μόνο να μη γίνει η ελευθερία αφορμή για αμαρτωλή διαγωγή, αλλά με αγάπη να υπηρετείτε ο ένας τον άλλο. Άλλωστε όλος ο νόμος συνοψίζεται σε μια φράση: Στο ν' αγαπήσεις τον πλησίον σου σαν τον εαυτό σου)* (Γαλ. 5: 13-14).

[1] Γρηγόριος Θεολόγος, PG 36, 16.

Με αυτά υπόψη μας προχωρούμε στη βιοηθική. Σκοπός μας είναι μόνον ένας: να μη γίνει ο βίος αβίωτος, δηλαδή να μην επιτρέψουμε να υφίστανται συνθήκες που καταντούν αδύνατη την ευτυχία στη ζωή μας. Με άλλα λόγια, θέλουμε κυρίως ένα πράγμα: να ζήσουμε τη ζωή. Αλλιώτικα δε θα μπορέσουμε να ευτυχήσουμε.

Μαζική και ατομική κατάχρηση της βιοτεχνολογίας

Η χρήση της βιοτεχνολογίας είναι επιθυμητή και επιτρεπτή. Η κατάχρησή της όμως κρίνεται ανεπιθύμητη και απαράδεκτη, επειδή γίνεται απάνθρωπη και στρέφεται εναντίον του ανθρώπου παραβιάζοντας την ελευθερία του και στερώντας την ανθρωπιά του. Συγκεκριμένα κάτι τέτοιο συμβαίνει σε δυο περιπτώσεις.

Πρώτον, η μαζική χρήση της βιοτεχνολογίας από την κρατική εξουσία σε βάρος κάποιας μειοψηφίας του πληθυσμού είναι η χειρότερη μορφή ολοκληρωτισμού. Κάτι τέτοιο συνέβη στον 20ό αιώνα από τη ναζιστική δικτατορία στη χιτλερική Γερμανία, όπου κυρίαρχος ήταν ο ρατσισμός. Οι Εβραίοι θεωρήθηκαν δήθεν "κατώτεροι", γιατί ανήκαν στη σημιτική φυλή, με ανατομικά χαρακτηριστικά πού διέφεραν από εκείνα της τάχα "ανώτερης" αρίας φυλής των Ινδοευρωπαίων. Με τέτοια βιολογική πρόφαση εξοντώθηκαν εκατομμύρια αθώων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αφού προηγουμένως χρησιμοποιήθηκαν ως πειραματόζωα στα εργαστήρια ευγονικής και υποβλήθηκαν σε αφάνταστα βασανιστήρια. Τα ανθρωποκτόνα αυτά πειράματα εφαρμόστηκαν βέβαια και σε πολλούς άλλους ανθρώπους, παρά την ινδοευρωευρωπαϊκή καταγωγή τους. Ένας παρόμοιος κίνδυνος επισημαίνεται από πολλούς σήμερα με την ανάπτυξη των νέων τεχνικών. Ο κίνδυνος να δημιουργηθούν ανθρώπινα όντα με επιλογή γενετική, για να δημιουργηθεί η ανώτερη "ράτσα" (κάτι αντίστοιχο με την "αρία" φυλή). Αυτό μπορεί να αποβεί καταστρεπτικό για το ανθρώπινο γένος, καθώς δεν είναι γνωστό αν μια τέτοια στην ουσία τεχνική μετάλλαξη θα κάνει πιο ευάλωτο το ανθρώπινο είδος στις αρρώστιες.

Δεύτερον, η ατομική εφαρμογή της βιοτεχνολογίας σε ειδικές περιπτώσεις (π.χ. τεχνητή γονιμοποίηση) δεν επιτρέπεται, όταν δε γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη και την απολύτως ελεύθερη συγκατάθεση του προσώπου που θίγεται από αυτήν τη βιολογική παρέμβαση στην ιδιωτική του ζωή. Η

δυνατότητα του ανθρώπινου προσώπου να επιλέγει **εκούσια**, **συνειδητά** και **ελεύθερα**, είναι ο απαράβατος όρος που η χριστιανική ηθική απαιτεί να τηρείται σε περιπτώσεις πρόληψης ή θεραπείας ανίατων νοσημάτων και ανατομικών δυσπλασιών, καθώς επίσης αδυναμίας τεκνογονίας. Παράλληλα, όμως, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και τρίτα πρόσωπα που εμπλέκονται σε μια βιοϊατρική διαδικασία, όπως τα παιδιά που πρόκειται να γεννηθούν. Ένα καίριο ερώτημα π.χ. είναι: κατά πόσον η απόφαση ενός υπερήλικου ζευγαριού να φέρει στον κόσμο ένα παιδί με τεχνητή γονιμοποίηση αποτελεί αθώο δικαίωμά τους ή -αντίθετα- εκδήλωση εγωισμού. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να τεθεί το ερώτημα: Είναι λιγότερο σημαντικό να προχωρήσει ένα άτεκνο ζευγάρι στην υιοθεσία ενός δυστυχισμένου παιδιού, που για ποικίλους λόγους είναι ορφανό, από το να προχωρήσει με κάθε μέσο στην απόκτηση απογόνων "εξ αίματος"; Γενική αρχή, πάντως, πρέπει να είναι ότι η ιατρική εφαρμογή της βιολογίας δεν μπορεί να πλήττει την αλήθεια, την ελευθερία και την ανθρωπιά του ανθρώπου, δηλαδή την επίγεια εικόνα του Θεού.

Κείμενα

Στη Βρετανία μαίνεται η διαμάχη για το κατά πόσο είναι ηθικό να χρησιμοποιηθεί η κλωνοποίηση για θεραπευτικούς σκοπούς. Ειδικότερα πολλοί βρετανοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι το να απορρίπτεται παντελώς η ιδέα της κλωνοποίησης μπορεί να στερήσει την ανθρωπότητα από ένα μεγάλο θεραπευτικό όπλο και επιμένουν να γίνει διάκριση ανάμεσα στην αναπαραγωγική και στη θεραπευτική κλωνοποίηση. Και εξηγούν ότι η αναπαραγωγική κλωνοποίηση, η κλωνοποίηση που θα οδηγήσει σε παιδιά ταυτόσημα γενετικά με ήδη υπάρχοντες ενηλίκους, δεν είναι αποδεκτή ηθικά. Αλλά η θεραπευτική κλωνοποίηση, η οποία θα συνίσταται στη δημιουργία σε δοκιμαστικό σωλήνα ενός εμβρύου στο οποίο δεν θα επιτρέπεται να μεγαλώσει παρά μέχρι του σταδίου της βλαστοκύστεως, μπορεί να είναι λύση σε πολλά ιατρικά προβλήματα και για τον λόγο αυτό να είναι ηθικά αποδεκτή. Στο στάδιο της βλαστοκύστεως (το οποίο υφίσταται πέντε-έξι ημέρες μετά τη γονιμο-

ποίηση) εμφανίζονται τα εμβρυϊκά βλαστικά κύτταρα, τα κύτταρα από τα οποία προέρχονται όλοι οι ανθρώπινοι ιστοί και τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως "πρώτη ύλη" για τη δημιουργία τεχνητών ιστών και οργάνων για μεταμοσχεύσεις.

Επισήμως την απόφαση για τη χρήση της θεραπευτικής κλωνοποίησης καλείται να λάβει το βρετανικό κοινοβούλιο. Ωστόσο, είναι διάχυτη η αίσθηση ότι είναι καλύτερο να επιτραπεί η θεραπευτική κλωνοποίηση και να ελέγχεται κρατικά παρά να απαγορευθεί και να γίνει κρυφά και ανεξέλεγκτα. Γιατί τα τεχνικά προβλήματα φαίνεται ότι έχουν λυθεί.

Ι. ΣΟΥΦΛΕΡΗ στην Εφημερίδα "Το ΒΗΜΑ" 20-12-1998, σ. Α61.

Θέματα για συζήτηση

1. Να επισημάνετε τα θετικά στοιχεία της κλωνοποίησης και τα αρνητικά.
2. Ποιοι κίνδυνοι προκύπτουν από την εφαρμογή της ευγονικής;
3. Να μελετήσετε το κείμενο από το "ΒΗΜΑ", να επισημάνετε τα ηθικά προβλήματα που ανακύπτουν και να εκφράσετε τις απόψεις σας με επιχειρήματα.

15. ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

(Φόνος - Θανατική Ποινή - Βασανιστήρια)

Ο βιασμός της ζωής

Υπάρχουν τρία είδη θανάτου: ο φυσικός, ο αιφνίδιος και ο βίαιος. Φυσικός θάνατος λέγεται το τέλος της ζωής που οφείλεται στα γηρατειά ή σε ανίατη (αθεράπευτη) ασθένεια, συνήθως σε υπερήλικα άτομα. Αιφνίδιος είναι ο θάνατος που έρχεται ξαφνικά κι απρόσμενα, με κάποιο ατύχημα (π.χ. αυτοκινητικό), ή από ξαφνική οργανική επιπλοκή (καρδιακό ή εγκεφαλικό επεισόδιο) πλήττοντας νέους και υγιείς ανθρώπους. Βίαιος θάνατος ονομάζεται η τελευτή του ανθρώπου που συμβαίνει με υπαιτιότητα κάποιου άλλου και γίνεται ενάντια στην επιθυμία του θανόντος.

Δυο μορφές βίαιου θανάτου είναι ο φόνος και η θανατική ποινή. Στο φόνο, τη δολοφονία και το έγκλημα, ο εκτελεστής είναι άτομο που ενεργεί με ιδιοτέλεια και δολιότητα. Στη θανατική καταδίκη, υπαίτιος είναι το κράτος που λειτουργεί με ανιδιοτέλεια και ενεργεί για την προστασία του κοινωνικού συνόλου από έναν ειδεχθή εγκληματία (αμετανόητο και επικίνδυνο κακοποιό), με σκοπό την παραδειγματική τιμωρία του, το σωφρονισμό των ομοίων του και την προστασία της κοινωνίας από την επανάληψη της πράξης του.

Τα βασανιστήρια είναι μέθοδοι βιασμού της ανθρώπινης βούλησης με την άσκηση σωματικής βίας ή ψυχολογικής πίεσης, είτε για να ανακριθεί κάποιος μάρτυρας είτε για να τιμωρηθεί ο αντίπαλος. Σε τέτοιες απάνθρωπες μεθόδους, καταφεύγουν ολοκληρωτικά καθεστώτα (δικτατορίες, φασιστικές, ναζιστικές, σταλινικές κ.ά.), εγκληματικές οργανώσεις ("μαφία"), εξτρεμιστικές πολιτικές οργανώσεις με ακραίες ιδεολογικές πεποιθήσεις, τρομοκρατικές ομάδες κ.ά..

Τόσο ο βίαιος θάνατος όσο και τα βασανιστήρια, που συνήθως οδηγούν σε θανάσιμο τραυματισμό, αποτελούν τρόπους περιφρόνησης και παραβίασης της ανθρώπινης ζωής. Σε όλη την ιστορία του πολιτισμού μας, έχουν καταδικαστεί τέτοια φαινόμενα από όλους, γι' αυτό ίσως δεν θα χρειαζόταν εδώ να γίνει λόγος. Όμως η Εκκλησία έχει το δικό της

σκεπτικό με το οποίο όχι μόνο απορρίπτει τέτοιες απάνθρωπες συμπεριφορές, αλλά προλαμβάνει παρόμοιες καταστάσεις διαμορφώνοντας το ανθρώπινο ήθος θετικά.

Φόνος, νόμιμη άμυνα, δίκαιος πόλεμος

Ρητά και κατηγορηματικά καταδικάζεται ο φόνος στην Αγία Γραφή. Η Παλαιά Διαθήκη με το Δεκάλογο του Μωυσή ορίζει: "οὐ φονεύσεις" (Εξόδ. 20: 15). Στην Καινή Διαθήκη ο Ιησούς Χριστός με την επί του Όρους Ομιλία είναι ακόμα πιο απαιτητικός: *"Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐ φονεύσεις· ὅς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγώ δε λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει" (Έχετε ακούσει την εντολή που δόθηκε παλιά στους προγόνους μας: 'να μην κάνεις φόνο, κι όποιος κάνει φόνο πρέπει να καταδικαστεί από το τοπικό δικαστήριο'. Εγώ όμως σας λέω πως ακόμα κι όποιος οργίζεται εναντίον του αδερφού του χωρίς λόγο, πρέπει να καταδικαστεί από το τοπικό δικαστήριο)* (Ματθ. 5: 21-22).

Μια μοναδική εξαίρεση υπάρχει, όπου ο φόνος γίνεται ανεκτός από την Εκκλησία, χωρίς όμως ποτέ να θεωρείται αποδεκτός: πρόκειται για τη νόμιμη άμυνα και τη συμμετοχή σε δίκαιο πόλεμο. Περίπτωση νόμιμης άμυνας υπάρχει όταν συντρέχουν οι παρακάτω προϋποθέσεις: η ζωή μας απειλείται σοβαρά από την άδικη επιβουλή ενός κατά πολύ ισχυρότερου από εμάς αντιπάλου για την αντιμετώπιση του οποίου δεν διαθέτουμε πια κανένα άλλο αποτελεσματικό μέσο παρά μόνο τη θανάτωσή του. Πρόκειται για το δικαίωμα αυτοπροστασίας του αθώου θύματος απέναντι στον άδικο θύτη.

Ο αμυντικός πόλεμος θεωρείται δίκαιος γιατί είναι η νόμιμη άμυνα ενός έθνους απέναντι στο βάρβαρο εχθρό. Ό,τι λέγεται νόμιμη άμυνα για το άτομο, είναι δίκαιος πόλεμος για το κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται για τον αμυντικό, πατριωτικό πόλεμο που διεξάγεται για την προστασία των "ιερών και των οσίων", του λαού και της χώρας από τον άδικο εισβολέα. Συνήθως ο αμυνόμενος τυχαίνει να είναι ανίσχυρος, ενώ ο επιτιθέμενος συμβαίνει να 'ναι πανίσχυρος. Για να προστατευτεί το δίκαιο του ανίσχυρου απέναντι στην ισχύ του άδικου εισβολέα, η Εκκλησία ευλογεί τα όπλα, εύχεται στη λατρεία της υπέρ της πολιτικής ηγεσίας, των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας κάθε χώρας και συμμετέχει ενεργά στους εθνικούς, απελευθερωτικούς αγώνες.

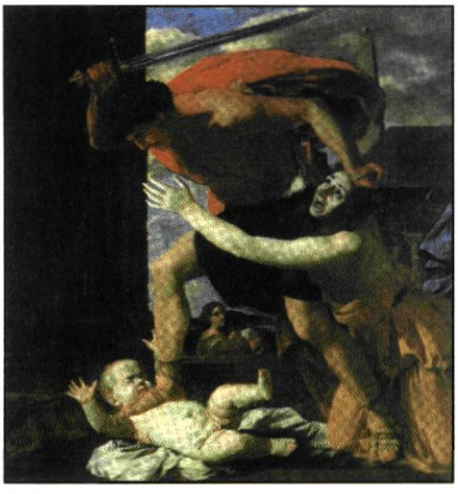

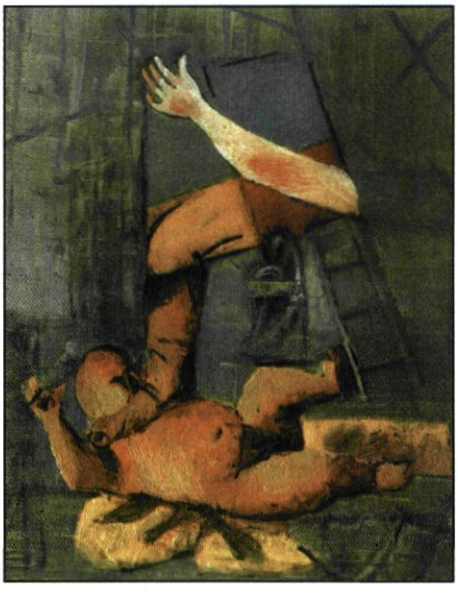

Η σφαγή των νηπίων από τον Ηρώδη - διαχρονικό σύμβολο της σφαγής αθώων. (Η πρώτη παράσταση είναι ψηφιδωτό των αρχών του 14ου αιώνα, από τη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη. Ο πίνακας που ακολουθεί είναι του Nicolas Poussins, π. 1626, και ο τελευταίος είναι του Markus Lüpertz, 1989, από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 8/1993, σ. 96).

Παρόλα αυτά, επειδή η Εκκλησία θεωρεί τη ζωή ως το πολυτιμότερο δώρο του Θεού στον άνθρωπο, που κατά κανένα τρόπο δεν επιτρέπεται να αφαιρείται, ακόμη και στη νόμιμη άμυνα ή το δίκαιο πόλεμο ο φόνος θεωρείται κακό. Είναι μια αναγκαία επιλογή, "αναγκαίο κακό". Έτσι απαγορεύεται να χειροτονούνται κληρικοί όσοι αφαίρεσαν ανθρώπινη ζωή είτε σε καιρό ειρήνης είτε κατά τη διάρκεια της θητείας τους σε εμπόλεμη κατάσταση. Για να αποφευχθεί μάλιστα αυτό το κώλυμα ιεροσύνης (λόγος απαγόρευσης χειροτονίας) εξαιρούνται εντελώς από την υποχρεωτική στράτευση όσοι δηλώσουν ότι σκοπεύουν να ιερωθούν μελλοντικά.

Θανατική ποινή και βασανιστήρια

Η Εκκλησία εναντιώνεται στη θανατική ποινή, επειδή στερεί από τον άνθρωπο τη δυνατότητα να μετανοήσει και να σωθεί. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Χριστός σταυρώθηκε ανάμεσα σε δύο ληστές και τους έδωσε τη δυνατότητα της μετάνοιας την τελευταία στιγμή. Ο ένας δήλωσε μετανιωμένος και σώθηκε, ο άλλος πέθανε αμετανόητος.

Η Εκκλησία δε διακρίνει τους ανθρώπους σε αμαρτωλούς και αναμάρτητους, διότι απλούστατα δεν υπάρχουν αναμάρτητοι· υπάρχουν μετανοημένοι και αμετανόητοι άνθρωποι. Τελικά, η μόνη πραγματικά θανάσιμη αμαρτία είναι η αμετανοησία, δηλαδή η άρνηση να μετανοήσουμε. Το μόνο που ζητά και περιμένει η Εκκλησία από όλους τους ανθρώπους είναι η μετάνοια, που θα πει αλλαγή νοοτροπίας (μετάνοια = μετά+νους: μεταστροφή του νου). Γι' αυτό στη θεία λειτουργία η Εκκλησία εύχεται να ζήσουμε *"τόν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνη καί μετανοίᾳ"* και να έχουμε *"χριστιανά τά τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά καί καλήν ἀπολογίαν τήν ἐπί τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ"*. Η μετάνοια προϋποθέτει τη συνέχιση της ζωής. Με τη θανατική καταδίκη αφαιρείται η ανθρώπινη ζωή κι έτσι η μετάνοια καθίσταται ανέφικτη.

Άλλος λόγος για τον οποίο η Εκκλησία εναντιώνεται στη θανατική ποινή είναι ότι υπάρχει το ενδεχόμενο, ενώ έχει επιβληθεί και εκτελεστεί η θανατική ποινή, εκ των υστέρων να αποδειχθεί ότι επρόκειτο για "δικαστική πλάνη", οπότε δεν υπάρχει περιθώριο επανόρθωσης. Επίσης δεν είναι δυνατόν η κρατική εξουσία να χρησιμοποιεί μέσα που η ίδια κατα-

δικάζει, το φόνο, έστω και αν υποστηρίζεται ότι γίνεται για σωφρονισμό. Για την Ορθόδοξη Εκκλησία ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα.

Τα βασανιστήρια παραβιάζουν την ελευθερία του ανθρώπου, καταπιέζουν τη βούλησή του και αμαυρώνουν την αξιοπρέπειά του. Δούλοι, αιχμάλωτοι πολέμου, κατάδικοι και άλλοι δυστυχείς επί αιώνες υποβάλλονταν σε εξευτελιστικά βασανιστήρια, κακοποιούνταν και θανατώνονταν από τις κακουχίες. Γι' αυτό η Εκκλησία με τη διδασκαλία και κυρίως με το καθημερινό παράδειγμά της συνέβαλε αποφασιστικά στην έμπρακτη κατάργηση της δουλείας για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, κάνοντας έτσι δυνατή την οριστική εξαφάνιση ενός πανάρχαιου και παγκόσμιου θεσμού. Παρόλ' αυτά ακόμη και σήμερα επιβιώνει το δουλεμπόριο σε επικράτειες που δεν άκουσαν το λόγο του Ευαγγελίου, αλλά και σε πολιτισμένες χώρες (εμπόριο "λευκής σαρκός", σεξουαλική εκμετάλλευση μικρών παιδιών και φτωχών κοριτσιών που μεταναστεύουν για καλύτερες (!) συνθήκες ζωής, εξουθένωση των οικονομικών μεταναστών κ.ά.).

Η στέρηση της ελευθερίας είναι αφαίρεση της ανθρωπιάς, δηλαδή σημαίνει την άρνηση της επίγειας εικόνας του Θεού, που είναι ο άνθρωπος. Ο ασεβής στην εικόνα του Θεού είναι βλάσφημος μπροστά στο πρωτότυπό της: κάθε βασανιστής είναι βλάσφημος άνθρωπος. Η απανθρωπιά και η βλασφημία (ύβρις κατά την αρχαία αντίληψη) είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος που λέγεται παραβίαση και περιφρόνηση της ανθρώπινης ζωής.

Κείμενα

1. *Οὐ φονεύσεις, ἵνα μή τῆς υἱοθεσίας ἐκπέσης τοῦ καί τούς νεκρούς ζωοποιοῦντος, καί υἱοποιηθῆς δι' ἔργων τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνῳ. Ἐπεί δέ ὁ φόνος ἐκ πληγῆς προβαίνει, ἡ δέ ἐξ ὕβρεως, αὕτη δέ ἐξ ὀργῆς, ἡ δέ ὀργή ὑμῖν προσγίνεται ἐκ τῆς παρ' ἑτέρων ἐπιφερομένης ἡμῖν ζημίας ἤ πληγῆς ἤ ὕβρεως, διά τοῦτο ἀπό τοῦ αἴροντός σου τό ἱμάτιον καί τόν χιτῶνα μή κωλύσης, εἶπεν ὁ Χριστός. Καί τόν πλήττοντα μη ἀντιπλήξης, καί μή ἀνθυβρίσης τόν ὑβρίζοντα· οὕτω γάρ καί σαυτόν καί τόν κακοῦντα σε τοῦ φονικοῦ πτώματος ἐλευθερώσεις.*

Γρηγόριος Παλαμάς, P.G. 150, 1100.

1. Δε θα σκοτώσεις, για να μην εκπέσεις από την υιοθεσία αυτού που ζωοποιεί και τους νεκρούς και γίνεις υιός εκείνου (του διαβόλου) που από την αρχή ήταν ανθρωποκτόνος. Επειδή δε ο φόνος προέρχεται από χτύπημα (με όπλο) το δε χτύπημα από την υβριστική συμπεριφορά και αυτή από την οργή, η δε οργή μάς δημιουργείται από την ζημιά που επέρχεται εναντίον μας ή από χτύπημα ή από υβριστική συμπεριφορά, γι' αυτό είπε ο Χριστός "απ' αυτόν που σου παίρνει το ιμάτιο μη τον εμποδίσεις (να σου πάρει) και το χιτώνα. Και αυτόν που σε χτυπάει μην τον αντιχτυπήσεις και μην ανταποδώσεις τη βρισιά σ' αυτόν που σε βρίζει. Διότι έτσι θα ελευθερώσεις και τον εαυτό σου και αυτόν που σου κάνει το κακό από το φονικό παράπτωμα.

2. Ερώτηση: *Τι σημαίνει το "ὅστις σε ραπίσει ἐπί τήν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καί τήν ἄλλην· καί τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καί τόν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καί τό ἱμάτιον" (Ματθ. 5, 39); Οποιοσδήποτε τυχοδιώκτης θα μπορούσε να παίξει μ' αυτές τις έννοιες.*

Απάντηση: *Οι τυχοδιώκτες παίζουν με τα πάντα, αλλά οι χριστιανικές αξίες δε μειώνονται τόσο εύκολα. Στρέψον αὐτῷ καί τήν ἀριστεράν σημαίνει: κάνε το καλό οτιδήποτε κι αν σου κάνουν. Ας πάρουμε για παράδειγμα από τη ζωή μας. Ας υποθέσουμε ότι απαντάτε στο κακό με το κακό. Ποιο θα είναι το αποτέλεσμα; Η διαιώνιση του κακού. Αν, αντίθετα, απαντήσετε με το καλό, το κακό παίρνει τέλος. Φυσικά δεν πρέπει να εξωθούμε στα άκρα αυτές τις αλήθειες και να δίνουμε στον πρώτο τυχόντα το δικαίωμα να παίζει μ' αυτές. Μπορούμε να καταφεύγουμε στη δύναμη, αλλά, επαναλαμβάνω και πάλι, όχι για να εκδικηθούμε, αλλά για να βάλουμε τέλος στο κακό.*

π. Dimitri Doudko, *Η ελπίδα μας*, (μτφρ. Μ. Παπαζάχου) εκδ. Έλαφος, Αθήναι 1979, σ. 132-133.

3. *Τούς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοί δοκεῖ, συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπέρ σωφροσύνης καί εὐσεβείας ἀμυνομένοις. Τάχα δέ καλῶς ἔχει συμβουλεύειν, ὡς τάς χεῖρας μή καθαρούς, τριῶν ἐτῶν τῆς κοινωνίας μόνης ἀπέχεσθαι.*

Μ. Βασιλείου, *Επιστολή* 188

3. Νομίζω ότι οι πατέρες μας δεν υπολόγισαν τους φόνους που γίνονται στον πόλεμο ως φόνους, δίνοντας συγγνώμη σ' αυτούς που αμύνονται υπέρ της σωφροσύνης και της ευσέβειας. Ίσως όμως είναι καλό να συμβουλεύουμε τους δράστες, μιας και δεν έχουν καθαρά χέρια, να απέχουν μόνο από τη θεία κοινωνία για τρία χρόνια.

4. *Ἐάν οὖν προσφέρης τό δῶρόν σου ἐπί τό θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατά σοῦ, ἄφες ἐκεῖ το δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου,*

4. Γι' αυτό όταν προσφέρεις το δώρο σου στο ναό κι εκεί θυμηθείς πως ο αδελφός έχει κάτι εναντίον σου, άφησε εκεί, μπροστά στο θυσιαστήριο του ναού, το δώρο, και πήγαινε να

καί ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καί τότε ἐλθών πρόσφερε τό δῶρόν σου. ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ καί ὁ κριτής τῷ ὑπηρέτῃ, καί εἰς φυλακήν βληθήσῃ· ἀμήν λέγω σοι, οὐ μή ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἄν ἀποδῷς τόν ἔσχατον κοδράντην.

Ματθ. 5, 23-26

συμφιλιωθείς πρώτα με τον αδερφό σου, και ύστερα έλα να προσφέρεις το δώρο σου. Κοίταξε να συμβιβαστείς γρήγορα με τον αντίδικό σου, όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο· γιατί ύστερα ο αντίδικος θα σε παραδώσει στο δικαστή, κι ο δικαστής θα σε παραδώσει στο δεσμοφύλακα, κι αυτός θα σε κλείσει στη φυλακή. Σε διαβεβαιώνω πως δε θα μπορέσεις να βγεις από κει, πριν ξεπληρώσεις και το τελευταίο δίλεπτο.

5. *Ὀργίζεσθε καί μή ἁμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μή ἐπιδυέτω ἐπί τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μηδέ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.*

Εφεσ. 4, 26-27

5. Όταν οργίζεστε, μη φτάνετε ως την αμαρτία· η δύση του ήλιου ας μη σας βρίσκει ακόμα οργισμένους. Μη δίνετε με τη συμπεριφορά σας χώρο να δρα ο διάβολος.

6. *Διά δή τοῦτο νῦν μέν τήν ῥίζαν, νῦν δέ τόν καρπόν ἰᾶται· κωλύων μέν καί φῦναι τήν ἀρχήν τό κακόν ἄν δ' ἄρα βλαστήσῃ καί καρπόν ἐνέγκῃ τόν πονηρότατον, πάντοθεν αὐτόν κατακαίων μειζόνως. Διά τοι τοῦτο καί κρίσιν εἰπών, καί συνέδριον, καί γέενναν, καί περί τῆς αὐτοῦ θυσίας διαλεχθείς, καί ὅτου εἶ ἐν*

6. Γι' αυτό λοιπόν, από τη μια μεν θεραπεύει τη ρίζα, από την άλλη τον καρπό. Εμποδίζοντας μεν κατ' αρχήν να φυτρώσει το κακό, αλλά αν βλαστήσει και φέρει τον πιο κακό καρπό, κατακαίοντάς τον ισχυρά από παντού. Γι' αυτό και όταν είπε για κρίση και συνέδριο και γέενα και μιλώντας για τη δική του θυσία

τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Ἵνα γάρ μή λέγῃς· Τί οὖν, ἄν ἁρπάζωμαι, καί εἰς δικαστήριον ἕλκωμαι; καί ταύτην ἀνεῖλε τήν ἀφορμήν καί τήν πρόφασιν· κελεύει γάρ μηδέ οὕτως ἐχθραίνειν. Εἶτα, ἐπειδή τοῦτο μέγα ἦν τό ἐπίταγμα, ἀπό τῶν παρόντων ποιεῖται τήν συμβουλήν, ἅ τούς παχυτέρους μᾶλλον τῶν μελλόντων κατέχειν εἴωθε. Τί γάρ λέγεις φησίν· ὅτι δυνατώτερός ἐστι, καί ἀδικεῖ; Οὐκοῦν μᾶλλόν σε ἀδικήσει, ἐάν μή καταλύσῃς, ἀλλά ἀναγκασθῆς εἰς δικαστήριον ἐλθεῖν. Τότε μέν γάρ χρημάτων ἀποστάς, τό σῶμα ἕξῃς ἐλεύθερον· ὑπό δέ τῇ ψήφῳ γενόμενος τοῦ δικαστοῦ, καί δεσμευθήσῃ, καί τήν ἐσχάτην δώσεις δίκην. Ἄν δέ φύγῃς τήν ἐκεῖ μάχην, δύο καρπώσῃ καλά· καί τό μηδέν παθεῖν ἀηδές, καί τό σόν γενέσθαι τό κατόρθωμα λοιπόν, καί μηκέτι τῆς ἐκείνου βίας. Εἰ δέ οὐ βούλει πεισθῆναι τοῖς λεγομένοις, οὐκ ἐκεῖνον ἀδικεῖς τοσοῦτον, ὅσον σαυτόν. Ὅρα δέ καί ἐνταῦθα πῶς αὐτόν ἐπείγει· εἰπών γάρ, Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ

προσθέτει και άλλα λέγοντας τα εξής: Κοίταξε να συμβιβαστείς με τον αντίδικό σου, όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο. Για να μη λες: τι λοιπόν θα κάνω αν αδικούμαι; τι λοιπόν θα κάνω αν μου αρπάζουν (την περιουσία μου) και τραβιέμαι στο δικαστήριο; και αυτήν την αφορμή την αναίρεσε και την πρόφαση. Διότι δίνει εντολή να μην έχουμε καμιά έχθρα. Έπειτα, επειδή αυτό ήταν μεγάλη εντολή, δίνει τη συμβουλή παίρνοντας παράδειγμα από τα της ζωής αυτής, τα οποία συνήθως περισσότερο από τα μέλλοντα κυριαρχούν σ' όσους είναι πνευματικά δυσκίνητοι. Διότι λέει: τι λες; ότι είναι δυνατότερος και αδικεί; Λοιπόν θα σε αδικήσει περισσότερο αν δε συμβιβαστείς, αλλά αναγκαστείς να έλθεις στο δικαστήριο. Διότι τότε αφού εγκαταλείψεις τα χρήματα, θα είσαι ελεύθερος σωματικά. Όταν όμως βρεθείς κάτω από την απόφαση του δικαστή και φυλακιστείς, τότε θα υποστείς και τη χειρότερη τιμωρία. Αν όμως αποφύγεις

σου, ἐπήγαγε, ταχύ· καί οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλά καί ταύτης τῆς ταχύτητος ἑτέραν ἐζήτησεν ἐπίτασιν, εἰπών· Ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ· διά τούτων ὠθῶν αὐτόν καί κατεπείγων μετά πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Οὐδέν γάρ οὕτω τόν βίον ἀνατρέπει τόν ἡμέτερον, ὡς τό μέλλειν καί ἀναβάλλεσθαι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ. Πολλάκις γοῦν τοῦτο καί ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παντός ἐποίησεν. Ὥσπερ οὖν καί ὁ Παῦλος φησιν· Πρίν ἤ τόν ἥλιον δῦναι, λῦσον τήν ἔχθραν.

Χρυσόστομος, PG 57, 252

τη μάχη εκεί, θα ωφεληθείς δύο καλά. Και το να μην πάθεις τίποτε άσχημο και στη συνέχεια να επιτελεστεί το κατόρθωμά σου και όχι η βία εκείνου (του αντιδίκου). Αν όμως θέλεις να πειστείς σ' αυτά που λέγονται, δεν αδικείς τόσο εκείνον όσο τον εαυτό σου. Δες και εδώ πώς αυτός (ο Χριστός) μιλάει για άμεση εφαρμογή. Διότι όταν είπε "κοίταξε να συμβιβαστείς με τον αντίδικό σου" συμπλήρωσε "γρήγορα". Και δεν αρκέστηκε σ' αυτό, αλλά και ζήτησε και σ' αυτήν την ταχύτητα επίταση λέγοντας: "όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο"· ωθώντας τον μ' αυτά και προτρέποντας σε γρήγορη δράση με πολλή σφοδρότητα. Διότι τίποτε δεν ανατρέπει τη ζωή μας τόσο όσο το να αφήνουμε για το μέλλον και να αναβάλλουμε τη διάπραξη των καλών. Πολλές φορές, λοιπόν, αυτό μας οδήγησε στο να τα χάσουμε όλα. Όπως, λοιπόν, και ο Παύλος λέγει: Πριν να δύσει ο ήλιος, διάλυσε την έχθρα.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες βασικές χριστιανικές αρχές καταρρακώνονται με τα βασανιστήρια;
2. Σε ποιες περιπτώσεις επιτρέπεται η χρήση βίας και αφαίρεση της ζωής; Εκφράστε τις απόψεις σας.
3. Γιατί η Εκκλησία καταδικάζει τη θανατική ποινή; Ποιους λόγους επικαλούνται οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής;
4. Ο Χριστός είπε: *"ὅστις σε ῥαπίσει ἐπί τήν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καί τήν ἄλλην"*. Πώς συμβιβάζονται αυτά με τον αμυντικό πόλεμο; Συμφωνείτε με την άποψη που εκφράζει ο π. Dimitri Doudko στο παραπάνω κείμενο;

16. ΑΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

(Αυτοκτονία - Αυτοθυσία - Ευθανασία - Άμβλωση)

Η ζωή ως δώρο Θεού

Η ζωή, όπως είπαμε σε προηγούμενο μάθημα, είναι δώρο του Θεού στον άνθρωπο. Δεν υπάρχει μόνη της, αλλά προέρχεται από το Θεό, που ο Ίδιος είναι η ζωή: *"ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καί ἡ ζωή"* (Ιωάν. 11: 25). Μια ζωή με προοπτική, χωρίς τέλος, δηλαδή αιώνια, δίχως πόνο και θάνατο, τέλεια, ακέραιη.

Ο θάνατος και η φθορά είναι οι τραγικές συνέπειες της πτώσης του ανθρώπου, της απομάκρυνσής του από το Θεό. Ο Απόστολος Παύλος διδάσκει ότι *"έγινε κι ο Ιησούς άνθρωπος, για να καταργήσει με το θάνατό Του αυτόν που εξουσίαζε το θάνατο, δηλαδή το διάβολο"* (Εβρ. 2: 14), διακηρύσσει *"ἔσχατος ἐχθρός καταργεῖται ὁ θάνατος"* (Α' Κορ. 15: 26) και διαβεβαιώνει ότι με την Ανάσταση του Χριστού *"κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. Ποῦ σου, θάνατε, τό νῖκος, ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον; τό δέ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία" (ο θάνατος αφανίστηκε· η νίκη είναι πλήρης! Θάνατε, πού είναι το κεντρί της δύναμής σου; Άδη, πού είναι η νίκη σου; Τη δύναμη να πληγώνει θανάσιμα την παίρνει ο θάνατος από την αμαρτία)* (1 Κορ. 15: 54-56).

Όταν στην καθημερινή μας ζωή δεν θα αρνούμεθα κάποιο δώρο που μας προσφέρεται, πώς να αρνηθούμε στο Θεό το δώρο της ζωής που μας το χαρίζει τόσο γενναιόψυχα και πλουσιοπάροχα; Κάθε παρέμβαση στο φαινόμενο της ζωής εκ μέρους του ανθρώπου μοιάζει με κλοπή του δώρου του Θεού προς τον άνθρωπο. Η ζωή δεν είναι δική μας, έγινε δική μας. Δεν μας ανήκει, αλλά μας χαρίστηκε. Δεν είναι ιδιοκτησία μας, είναι δώρο Θεού και χάρισμά Του. Μια παροιμία λέει "το δώρο δε δωρίζεται": δεν επιτρέπεται να σπαταλάς ή να καταστρέφεις ό,τι δε σου ανήκει, αλλά σου χαρίστηκε. Αν κάτι τέτοιο ισχύει στα απλά, καθημερινά, ανθρώπινα δώρα, πόσο μάλλον ισχύει για το δώρο του Θεού!

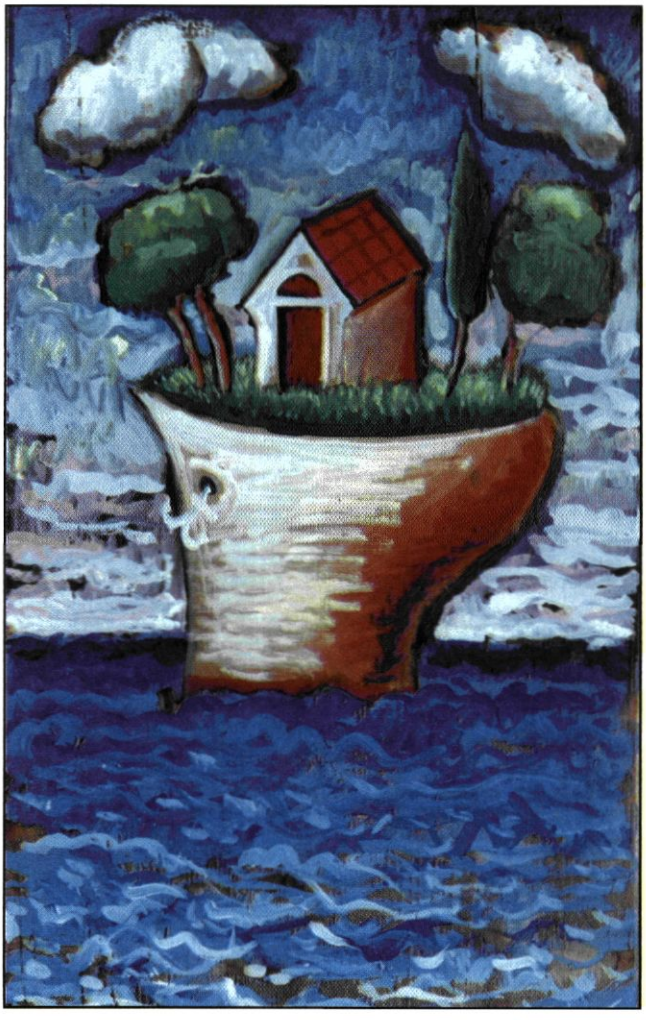

Καράβι με σπίτι. Αλληγορία για την ανθρώπινη συνύπαρξη και αλληλεγγύη στο ταξίδι (: ζωή) στη θάλασσα (: χρόνος). (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1999)

Αυτοκτονία - Αυτοθυσία

Μια μορφή άρνησης της ζωής είναι η αυτοκτονία. Τα αίτιά της μπορεί να είναι: απογοήτευση, αδυναμία χαρακτήρα, λιποταξία μπροστά στις άσχημες περιστάσεις, κακή ψυχολογική κατάσταση, νοσηρή ιδιοσυγκρασία. Θύματά της είναι συνήθως νέοι άνθρωποι και ευαίσθητοι χαρακτήρες. Τα δελτία ειδήσεων αναφέρονται σε αυτοκτονίες στρατευμένων παιδιών, που δεν είναι προετοιμασμένα να αντέξουν έκτακτες συνθήκες ζωής, και ευαίσθητων ανθρώπων που τερματίζουν το βίο τους, επειδή δοκί-

μασαν μια συναισθηματική απογοήτευση ή επαγγελματική αποτυχία.

Η Εκκλησία μας καταδικάζει την αυτοκτονία, επειδή είναι η αυτοκαταστροφή του ανθρώπου, απιστία στο Θεό και την πρόνοιά του, απουσία της χριστιανικής ελπίδας. Ο αυτόχειρας, εκείνος δηλαδή που αυτοκτονεί, αρνείται το δώρο της ζωής. Επιπλέον με την αυτοκτονία, αποχωρίζεται από την πηγή της ζωής, το Θεό, χωρίς να έχει τη δυνατότητα μετάνοιας. Για να μας διαπαιδαγωγήσει η Εκκλησία σ' αυτό το τόσο κρίσιμο θέμα ζωής και θανάτου, προκειμένου μάλιστα να προφυλάξει κάθε αδύναμο χαρακτήρα από τέτοιο απονενοημένο διάβημα, δηλαδή μια πράξη δίχως νόημα, παίρνει πάρα πολύ αυστηρά μέτρα: απαγορεύει να ψαλεί η νεκρώσιμη ακολουθία και να παραστεί ιερέας στην ταφή του αυτόχειρα, εκτός αν προσκομιστεί ιατρική βεβαίωση που πιστοποιεί ότι ο δράστης έπασχε από ψυχικό νόσημα.

Ένα τόσο σκληρό μέτρο κατανοείται από τη βαρύτητα που έχει η αφαίρεση της ζωής και δικαιολογείται από την παιδαγωγική και ποιμαντική μέριμνα της Εκκλησίας για τη λήψη προληπτικών μέτρων. Πώς αλλιώς θα μπορούσε να αποτραπεί η αυτοκαταστροφή μας; Άλλωστε ο αυτόχειρας με την τελευταία του πράξη αποφασίζει να αποκόψει τον εαυτό του από το σώμα της Εκκλησίας και αρνείται τη διδασκαλία της και τον τρόπο ζωής της.

Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες προσφέρει κάποιος τη ζωή για σκοπούς ιερούς, όπως στις περιπτώσεις του Ζαλόγγου και του Αρκαδίου, όπως και σε περιπτώσεις που προσφέρει κάποιος τη ζωή από αγάπη προς τον πλησίον στην προσπάθειά του να τον σώσει από έναν κίνδυνο. Στις περιπτώσεις αυτές έχουμε αυτοθυσία και αποτελεί πράξη ύψιστης αγάπης και προσφοράς προς τον πλησίον, σύμφωνα με το παράδειγμα του Χριστού, ο οποίος πρόσφερε την ύψιστη θυσία για τους ανθρώπους.

Η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και την αυτοθυσία βρίσκεται στα κίνητρα. Όταν τα κίνητρα είναι ιδιοτελή, έχουμε αυτοκτονία, ενώ όταν τα κίνητρα είναι ανιδιοτελή και η πράξη προκαλείται από αγάπη προς το συνάνθρωπο ή για να αποφευχθούν καταστάσεις βιασμού της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας έχουμε αυτοθυσία.

Ευθανασία

Όταν κάποιος πάσχει από ανίατο βαρύ νόσημα, π.χ. καρκίνο στο τελικό στάδιο, ταλαιπωρούμε-

νος από αφόρητους πόνους, χωρίς κάποια ελπίδα θεραπείας ή έστω βελτίωσης, όπως επίσης όταν βρίσκεται κατάκοιτος για πάρα πολύ χρόνο, είτε από εγκεφαλικό επεισόδιο είτε από τραυματισμό του νευρικού συστήματος σε σοβαρό αυτοκινητικό ατύχημα συνήθως, τότε σκέπτονται οι συγγενείς του και οι ιατροί να επιφέρουν το θάνατό του άλλοτε με τη χορήγηση θανατηφόρου φαρμάκου κι άλλοτε με τη διακοπή λειτουργίας των ιατρικών μηχανημάτων που κρατούν τον ασθενή στη ζωή. Αυτή η πράξη διακοπής της ζωής λέγεται ευθανασία, δηλαδή "καλός θάνατος" (ευ + θάνατος= ευθανασία). Πράξη ευθανασίας μπορεί να χαρακτηριστεί και η περίπτωση κατά την οποία, ενώ μπορεί να παρασχεθεί βοήθεια (διασωλήνωση, οξυγόνο κτλ.) σε ασθενή, δεν του παρέχεται (παθητική ευθανασία).

Τα ελατήρια μπορεί να είναι αγνά: να μην τυραννιέται άσκοπα ο άνθρωπος. Σ' αυτές τις περιπτώσεις αυτός που καλείται να πάρει την απόφαση, αντιμετωπίζει ένα φοβερό συνειδησιακό δίλημμα, σηκώνει ένα σταυρό. Κάποτε όμως τα κίνητρα είναι υστερόβουλα: να μην ξοδεύονται οι συγγενείς σε πανάκριβες και μακροχρόνιες θεραπείες ή να επισπεύσουν το θάνατό του για να τον κληρονομήσουν συντομότερα!... Σε πολλές περιπτώσεις πάντως ο ασθενής δεν ερωτάται κι έτσι άλλοι αποφασίζουν για τη ζωή του. Με αυτόν τον τρόπο όμως η ευθανασία δε διαφέρει από δολοφονία. Σε μερικές περιπτώσεις ο κατάκοιτος ασθενής έχοντας συναίσθηση της κατάστασής του ζητά να επέλθει ο θάνατός του, για να απαλλαγεί από την τυραννία του πόνου. Εδώ η ευθανασία μοιάζει με αυτοκτονία.

Σε κάθε περίπτωση, σαν "δολοφονία" ή σαν "αυτοκτονία", η ευθανασία σημαίνει την αφαίρεση ανθρώπινης ζωής. Η ευθανασία επομένως είναι πράξη που είναι αντίθετη με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, γι' αυτό η Εκκλησία είναι αντίθετη τόσο στην **ενεργητική ευθανασία** (χορήγηση θανατηφόρου μέσου, διακοπή μηχανημάτων υποστήριξης) όσο και στην **παθητική ευθανασία** (μη παροχή μηχανικής υποστήριξης).

Άμβλωση

Μερικές φορές η γέννηση ενός παιδιού είναι ανεπιθύμητη. Μπορεί το ζευγάρι να είναι ανύπαντρο ή να μην είναι ακόμα έτοιμο να αποκτήσει παιδί (για λόγους οικονομικούς, ψυχολογικούς ή περιστασιακούς). Ακόμη, ενδέχεται να συντρέχουν κωλύματα υγείας (π.χ. κληρονομική ασθένεια ή προσωρινό νόσημα της

μητέρας) ή η εγκυμοσύνη να είναι αποτέλεσμα βιασμού. Τότε το ζευγάρι καταφεύγει σε ιατρικές ή πρακτικές μεθόδους για τη διακοπή της κύησης (χειρουργική επέμβαση κ.ά.). Η πρόωρη εκβολή του εμβρύου με τεχνητή διακοπή της κύησης λέγεται άμβλωση ή έκτρωση.

Η Εκκλησία απαγορεύει την άμβλωση (91ος κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, 692) ταυτίζοντάς την με το φόνο. Ο λόγος είναι ότι αφαιρείται μια ανθρώπινη ζωή, ματαιώνεται ένα δώρο του Θεού και εκδηλώνεται περιφρόνηση του υποψήφιου γονέα προς ένα άλλο πρόσωπο, δηλαδή το κυοφορούμενο παιδί. Είναι διαπιστωμένο ότι η άμβλωση δημιουργεί τεράστια ηθικά προβλήματα, προβλήματα ενοχής, που είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε άσχημες ψυχολογικές καταστάσεις και να δημιουργήσουν ψυχικά τραύματα. Σήμερα έχει γίνει πια συνείδηση ότι το έμβρυο είναι μια ζωή, μια ύπαρξη που έχει δικαίωμα να ζήσει, δεν είναι κτήμα που το διαχειρίζεται κάποιος και δεν είναι τόσο απλή υπόθεση η διακοπή της κύησης. Σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις για λόγους ιατρικούς (κίνδυνος ζωής της μητέρας) και περιστασιακούς (περιπτώσεις βιασμού) γίνεται δεκτή η διακοπή της κύησης.

Στην πράξη, πάντως, η Εκκλησία ποτέ δεν αντιμετωπίζει αυτά τα προβλήματα απρόσωπα. Δεν αρκείται, δηλαδή, στη γενική απαγόρευση που προαναφέραμε, αλλά πλησιάζει κάθε περίπτωση ως ξεχωριστό και ιδιαίτερο περιστατικό, που χρειάζεται ξεχωριστό και ιδιαίτερο χειρισμό. Αυτή είναι η "ποιμαντική" της Εκκλησίας, η οποία φροντίζει, με σεβασμό στην προσωπικότητα και τις συνθήκες της ζωής του κάθε ανθρώπου, να καταδεικνύει το πνεύμα της εκκλησιαστικής διδασκαλίας και να ενισχύει τον άνθρωπο, ώστε να το ακολουθήσει ελεύθερα.

Με την πίστη, δηλαδή την εμπιστοσύνη, προς το δωρεοδότη Θεό, με αίσθημα προσωπικής ευθύνης, με την κατάλληλη και έγκαιρη προετοιμασία του ζευγαριού για την τεκνογονία και με την επίκληση της βοήθειάς Του για να διευθετηθούν τα προβλήματα μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, καλείται ο χριστιανός να δώσει τη μάχη της ζωής ενάντια στο θάνατο παίρνοντας το μέρος του **"αρχηγού της ζωής"** (Πράξ. 3: 15), όπως λέγεται ο Χριστός στην Καινή Διαθήκη.

Κείμενα

... Καί αἱ τοίνυν τά ἀμβλωθρίδια διδοῦσαι φάρμακα φονεύτριαί εἰσι καί αὐταί, καί αἱ δεχόμεναι τά ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια... ἐνταῦθα γάρ ἐκδικεῖται οὐ μόνον τό γενησόμενον, ἀλλά καί αὐτός ὁ ἑαυτῷ ἐπιβουλεύσας, διότι ὡς ἐπί τό πολύ ἐναποθνήσκουσι ταῖς τοιαύταις ἐπιχειρήσεσιν αἱ γυναῖκες. Πρόσεστι δέ τούτῳ καί ἡ φθορά τοῦ ἐμβρύου, ἕτερος φόνος, κατά γε την ἐπίνοιαν τῶν ταῦτα τολμώντων.

Μ. Βασίλειος, *Επιστολή 188*

...και αυτές λοιπόν που δίνουν φάρμακα για τα αμβλωμένα έμβρυα είναι και οι ίδιες φονεύτριες και αυτές που δέχονται τα δηλητήρια που σκοτώνουν τα έμβρυα... εδώ εκδικείται όχι μόνο το παιδί που θα γεννιόταν αλλά και ο ίδιος που σκέφτεται να κάνει κακό στον εαυτό του, διότι συνήθως πεθαίνουν οι γυναίκες σ' αυτές τις ενέργειες. Σ' αυτό προστίθεται και η καταστροφή του εμβρύου, άλλος φόνος, κατά το επινόημα αυτών που τα τολμούν αυτά.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και την αυτοθυσία;
2. Πώς αξιολογούνται η καθεμιά;
3. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η αυτοκτονία προϋποθέτει ψυχική δύναμη και επομένως είναι ηρωική πράξη. Συμφωνείτε μ' αυτήν την άποψη;
4. Για ποιους λόγους η Εκκλησία είναι αντίθετη προς την ευθανασία; Πώς τοποθετείστε στο θέμα αυτό και γιατί;
5. Ποια ηθικά προβλήματα δημιουργεί η άμβλωση και ποια ψυχολογικά;

17. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ

(Η αναζήτηση του νοήματος της ζωής)

Αναζητώντας τον παράδεισο: αληθινό ή "τεχνητό";

Στο πρώτο βιβλίο της Βίβλου, στη Γένεση, περιγράφεται ο παράδεισος, όπου ζούσε το πρωτόπλαστο ζευγάρι, όχι μόνο σαν τόπος ιδανικής διαβίωσης μέσα στον κήπο της Εδέμ, αλλά κυρίως ως ένας τρόπος ζωής με τρία γνωρίσματα: την αλήθεια, την αγάπη και την ελευθερία. Αλήθεια στο νόημα της ζωής είναι η σχέση, όπως δείξαμε στο 13ο μάθημα. Αγάπη ανάμεσα στους ανθρώπους, στο Θεό και στη φύση που τους περιέβαλλε. Ελευθερία στις επιλογές, χωρίς αυθαιρεσία και δίχως ασυδοσία, αλλά με ευθύνη και αμοιβαιότητα. Όταν ο άνθρωπος θέλησε να γίνει σαν θεός χωρίς Θεό αληθινό, τότε έχασε τον παράδεισο και ρίχτηκε στον ιδρώτα της βιοπάλης και στον πόνο της φθοράς.

Από τότε μέχρι τώρα δεν έπαψε ποτέ ο άνθρωπος και μάλιστα ο ευαίσθητος νέος να αναζητά τον παράδεισο, δηλαδή το νόημα της ζωής κι έναν κάποιο τρόπο βίωσής του. Αφού όμως ο πραγματικός παράδεισος είναι μακρινός και δύσκολος, απόμεινε ο ψεύτικος παράδεισος, ο "τεχνητός παράδεισος" των ναρκωτικών, που προκαλούν παραισθήσεις ευφορίας, διευρύνουν δήθεν τη συνείδηση, και γεννούν προσωρινές ψευδαισθήσεις ευτυχίας. Τα ναρκωτικά προσφέρουν ψεύτικη λύση σε ένα αληθινό πρόβλημα, που είναι η ζήτηση και η βίωση του νοήματος της ζωής.

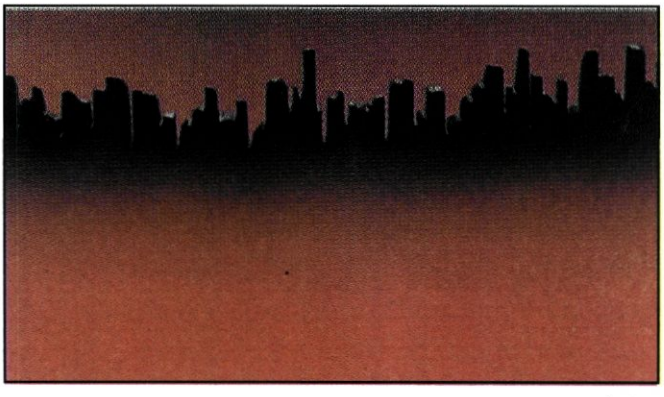

Ανακαλύπτοντας την κόλαση των ναρκωτικών

Τι συμβαίνει με τα ναρκωτικά στ' αλήθεια; Ακούμε μαρτυρίες ατόμων που έπεσαν στην παγίδα των εμπόρων λευκού θανάτου, όπως αποκαλούνται οι ναρκωτικές ουσίες. Όσοι ατύχησαν και μπλέχτηκαν στο θανατηφόρο αυτό κύκλωμα της εξάρτησης καταθέτουν τις προσωπικές οδυνηρές μαρτυρίες τους που συνοψίζονται στις παρακάτω θλιβερές διαπιστώσεις:

1. Προσωρινά ικανοποιημένοι και μόνιμα ανικανοποίητοι έμειναν όλοι οι χρήστες ναρκωτικών. Δοκίμασαν από "περιέργεια", για δήθεν επίδειξη εύκολης τόλμης ή παρασύρθηκαν από επιτήδειους. Σε μια στιγμή αδυναμίας μπλέχτηκαν στον ιστό της θανατηφόρας αράχνης των παραισθησιογόνων ουσιών. Όλοι τους, χωρίς καμιά απολύτως εξαίρεση, μετάνιωσαν φρικτά. Κανείς ποτέ δεν έμεινε ικανοποιημένος από τα ναρκωτικά, γιατί η ευχαρίστηση ήταν παροδική, στιγμιαία, σχεδόν ακαριαία.

2. Η πορεία από τα ελαφρότερα στα σκληρότερα είναι θέμα διαδικαστικό. Υπάρχουν βέβαια οι απόψεις ότι τα λεγόμενα "μαλακά" ναρκωτικά δε βλάπτουν τόσο και μπορεί κάποιος να μείνει σ' αυτά, χωρίς να περιπέσει στα σκληρά. Οι απόψεις αυτές, όμως, αμφισβητούνται έντονα, γιατί οι έρευνες που έγιναν από ειδικούς επιστήμονες δείχνουν ότι σε μεγάλο ποσοστό οι χρήστες δε μένουν μόνο στα λεγόμενα "μαλακά" αλλά πολύ εύκολα φτάνουν στα "σκληρά", που είναι και θανατηφόρα. Η εξάρτηση από τις παραισθησιογόνες ουσίες είναι η πιο οδυνηρή εμπειρία των ναρκομανών. Κανείς τοξικομανής δεν έχει την ευχέρεια της επιλογής. Όταν μπει στο θανατηφόρο κύκλωμα των ναρκωτικών, παθαίνει στερητικό σύνδρομο κάθε φορά που τολμά να πει "όχι!" στη δόση του. Το στερητικό σύνδρομο είναι ένα σύνολο επώδυνων συμπτωμάτων που νιώθει ο χρήστης, όταν στερείται την ουσία του. Μόνο εάν ακολουθήσει συγκεκριμένη κι αυστηρή θεραπεία απεξάρτησης μαζί με δική του έντονη προσπάθεια έχει κάποιες ελπίδες σωτηρίας.

3. Οι μόνοι διαρκώς ωφελημένοι και μόνιμα κερδισμένοι είναι οι παραγωγοί και οι έμποροι του λευκού θανάτου, αδίστακτα άτομα του υποκόσμου, που μετέρχονται απίθανες μεθόδους για να παρασύρουν αθώα παιδιά στα δίχτυα τους με σκοπό να θησαυρίζει το κύκλωμα των κακοποιών. Το πιο φοβερό είναι ότι εξαναγκάζουν αθώους χρήστες ναρκωτικών να γίνονται συνεργοί τους, τα λεγόμενα "βαποράκια", που ως αδαείς, άπειροι δηλαδή, συλλαμβάνονται από τις αρχές ασφαλείας.

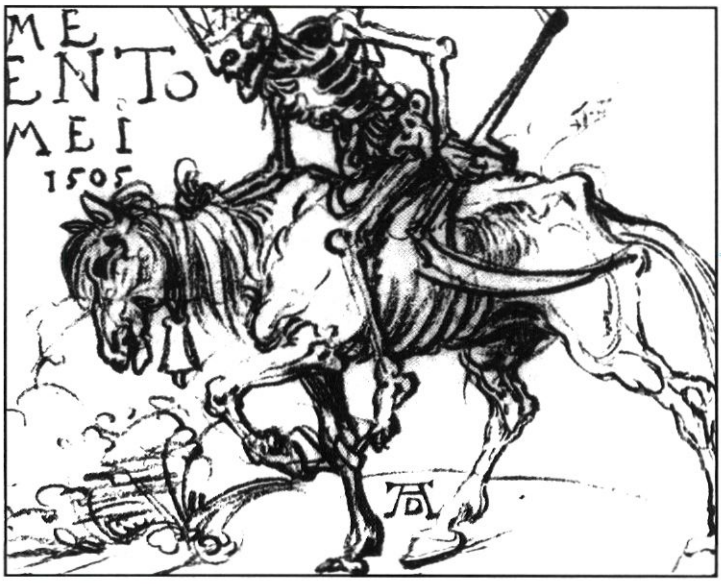

Ο θάνατος έφιππος.
(Έργο του A. Dürer, 1505)

μεγαλέμποροι μένουν τελικά ασύλληπτοι και δρουν ασύδοτα. Κερδισμένοι βγαίνουν οι έμποροι ναρκωτικών και ζημιωμένοι μένουν πάντα οι χρήστες.

4. Η υγεία όλων όσων δοκίμασαν ναρκωτικά έχει πληγεί βαριά και ανεπανόρθωτα. Ο οργανισμός εξασθενεί και γίνεται ευάλωτος σε διάφορες ασθένειες. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι μορφές εξαρτησιογόνων ουσιών, με καταστροφικά αποτελέσματα για τους εξαρτημένους, είναι και το κάπνισμα και το αλκοόλ. Ίσως το κάπνισμα και ο αλκοολισμός να μην οδηγούν τόσο γρήγορα σε θανατηφόρα αποτελέσματα, όπως οι τοξικές ουσίες, δεν παύουν όμως να αποτελούν τα πρώτα στάδια εξάρτησης του οργανισμού από "ουσίες". Είναι διαπιστωμένο ότι η εξάρτηση από τα ναρκωτικά είναι πολύ ισχυρή και γι' αυτό, ενώ το αλκοόλ και το κάπνισμα μπορεί κάποιος να τα "κόψει", από τα ναρκωτικά, ποτέ κανείς δεν καταφέρνει να σταματήσει την εξάρτηση, αν δεν υποβληθεί σε οδυνηρή και όχι πάντοτε επιτυχημένη θεραπεία αποτοξίνωσης.

5. Η ζωή των τοξικομανών μοιάζει με ναρκοπέδιο. Όποιος παίρνει ναρκωτικά, είναι σαν να σπέρνει με νάρκες τη ζωή του. Τα ναρκωτικά είναι νάρκες: τινάζουν στον αέρα εκείνον που τις εγγίζει. Ο χρήστης ναρκωτικών ουσιών απειλείται, δυστυχώς, από πρόωρο θάνατο, γιατί, όπως επιβεβαιώνει η καθημερινή πραγματικότητα, αυτό είναι το συνηθέστερο

αποτέλεσμα από τη χρήση ναρκωτικών. Το βασανιστικό ερώτημα για τους ίδιους τους ναρκομανείς είναι αν θα είναι τα επόμενα θύματα και "πότε" θα συμβεί το μοιραίο τέλος της ζωής τους, που μένει άγνωστο.

6. Δεν μπορεί να παραγνωριστεί και το γεγονός ότι η χρήση ναρκωτικών έχει συνέπειες τραγικές για την οικογένεια. Πολλές φορές η ανάγκη εξεύρεσης χρημάτων για την αγορά των ουσιών ωθεί το χρήστη σε πράξεις αξιόποινες. Οικογένειες διαλύονται και τα προβλήματα μοιάζουν αξεπέραστα.

Είναι στ' αλήθεια άξιο πολλής προσοχής, ότι ποτέ κανείς δεν υπεραστίστηκε τη διάδοση των ναρκωτικών, παρά μόνο όποιος εμπορεύτηκε τοξικές ουσίες και πλούτισε από αυτές σε βάρος των συνανθρώπων του. Οι πιο δεινοί, φοβεροί κατήγοροι των ναρκωτικών, είναι οι ίδιοι οι χρήστες: όσοι δοκίμασαν παραισθησιογόνα έγιναν οι πιο αμείλικτοι εχθροί τους. Γιατί άραγε; Μα είναι ολοφάνερο: ζητώντας τον παράδεισο του νοήματος της ζωής ανακάλυψαν την κόλαση των ναρκωτικών. Από κει κάτω υψώνουν κραυγή διαμαρτυρίας και φωνή απελπισίας. Χρέος μας είναι να τους ακούμε και να τους δείχνουμε τη συμπαράστασή μας, παραδειγματιζόμενοι από τις οδυνηρές μαρτυρίες και τα επώδυνα μαρτύριά τους.

Βρίσκοντας το νόημα της ζωής

Η Εκκλησία έχει να πει μερικά απλά κι αληθινά λόγια γύρω από το πρόβλημα των ναρκωτικών σήμερα:

1. Ο "παράδεισος" δεν αγοράζεται, ούτε πουλιέται. Η ευτυχία του ανθρώπου είναι αγαθό εκτός εμπορίου, μακριά από χρηματικές συναλλαγές. Οι νέοι δεν πρέπει να εμπιστεύονται τους εμπόρους λευκού θανάτου! Να είναι έξυπνοι, δηλαδή καχύποπτοι σ' όσους πουλάνε συνταγές ευτυχίας και μάλιστα σε τόσο ακριβή τιμή!

2. Ο "παράδεισος", η λύση στο πρόβλημα, δε βρίσκεται στους άλλους, αλλά σ' εμάς, μέσα στα ίδια τα χέρια μας. Δεν πρέπει να εμπιστεύονται οι νέοι όσους τους πλησιάζουν και υπόσχονται αυτόματες λύσεις στις δυσκολίες της ζωής! Πρέπει να αντισταθούν, να κινηθούν ενεργητικά και δραστήρια οι ίδιοι με την ορμή της νιότης και να εμπιστευτούν μόνο όσους τους αγαπούν και τον εαυτό τους!

3. Ο "παράδεισος" δε βρίσκεται στο "εγώ", αλλά είναι στο "εμείς"! Η ευτυχία δε βρίσκεται στο "εγώ" του ατόμου, αλλά ολόγυρα. Ο νέος θα

τη βρει στην αγάπη στο συνάνθρωπο, στον έρωτα με το άλλο φύλο, εκεί που προφέρεται άδολα κι αφειδώλευτα, δηλαδή αγνά, πλουσιοπάροχα, και χωρίς συμφέρον ή ιδιοτέλεια, από τη φύση, την κοινωνία, την οικογένεια, απ' όσους αγαπούν αληθινά.

Η Εκκλησία προτείνει θετικά, συγκεκριμένα και εγγυημένα από τη μακραίωνη πείρα ζωής που διαθέτει μέσα στην ιστορία δύο χιλιάδων ετών το νόημα της ζωής τις θεμελιώδεις αρχές της.

α. Ζω θα πει **αγαπώ**, σχετίζομαι, ερωτεύομαι, γίνομαι ένα με το "άλλο".

β. Αγαπώ σημαίνει **ελευθερώνομαι** από τη μοναξιά, διπλασιάζω το άτομό μου, πολλαπλασιάζομαι, αποκτώ απογόνους, περνώ από το πάμπτωχο "εγώ" μου στο πάμπλουτο "εμείς": με τον αγαπημένο σύντροφο της ζωής μου και με τα παιδιά μας.

γ. Ελευθερώνομαι σημαίνει **αληθεύω**, δηλαδή ζω την αλήθεια, υπάρχω αυθεντικά, κι όχι ψεύτικα, προγεύομαι τον πραγματικό παράδεισο από τώρα πάνω σε τούτη τη γη ως μια πραγματικότητα, που γεμίζει τη ζωή μου με νόημα και αληθινή χαρά. Έτσι αποφεύγω τους "τεχνητούς παραδείσους" ναρκωτικών ουσιών, που πλουτίζουν τους αδίστακτους εμπόρους λευκού θανάτου.

Ανάμεσα στον πραγματικό και στον "τεχνητό" παράδεισο ο νέος μπορεί να διαλέξει. Μόνο ένα πράγμα πρέπει να έχει υπόψη: διαλέγει ο ίδιος και δεν επιτρέπει σε κανέναν άλλο να κάνει τη δική του επιλογή.

Κείμενα

Παίρνει κανείς ναρκωτικά για να ξεχάσει μια αγωνία που έχει γίνει ανυπόφορη. Ασφαλώς, ένας έφηβος κατατρέχεται σχεδόν πάντα από την αγωνία: μπροστά στην κοινωνία, όπου πρέπει να βρει τη θέση του, μπροστά στο θάνατο και στη σεξουαλικότητα που τον μαγεύουν και συνάμα τον απωθούν. Αλλά η αγωνία του εφήβου γίνεται ανυπόφορη μόνο όταν συναντάται με την αγωνία ενός πολιτισμού και πολλαπλασιάζεται από αυτήν. Ούτε σημεία αναφοράς, ούτε αξίες, ούτε νόημα, με μόνο, στο τέλος πάντων, το μηδέν. Τότε

επέρχονται τα ναρκωτικά, λήθη του θανάτου, επιστροφή στους μητρικούς κόλπους, θαυμαστή εξερεύνηση των υπογείων της ψυχής και του κόσμου. Ανακαλύπτει κανείς άλλες καταστάσεις της συνείδησης - αλλά πρόκειται πάντα γι' αυτόν τον κόσμο που τον κλείνει ο θάνατος....

Η αποτοξίνωση είναι εύκολη, αλλά δεν είναι μηδαμινή. Πρέπει στη συνέχεια να προσφερθεί φιλοξενία, προστασία, καθοδήγηση. Να πλαισιωθούν ισχυρά και να βοηθηθούν να μεγαλώσουν κάποιες αποδιοργανωμένες υπάρξεις, λίγο πολύ εμβρυϊκές - που έχουν όμως επιδείξει μια προσμονή, μια απαίτηση, που έχουν σχεδιάσει ένα ξεπέρασμα. Η μόνη αληθινή απάντηση, μακροπρόθεσμα, είναι να ξαναβρούν τους δρόμους μιας αυθεντικής πνευματικότητας.

Olivier Clément, *«Ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς». Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο Α'*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1997, σ. 174-175.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιοι λόγοι οδηγούν τους νέους σήμερα στα ναρκωτικά; Ποιος κατά την άποψή σας φέρει την ευθύνη για την πληγή αυτή;
2. Ποιες είναι οι συνέπειες από τη χρήση ναρκωτικών σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο;
3. Ποια είναι τα περιθώρια επιλογής για τον εξαρτημένο από ναρκωτικές ουσίες;
4. Υπάρχει διέξοδος από τον κόσμο των ναρκωτικών για όσους έχουν εμπλακεί;
5. Ποιος θα μπορούσε να προσφέρει πραγματική βοήθεια στον εξαρτημένο από ουσίες άνθρωπο και πώς;
6. Πού μπορεί να αναζητήσει κανείς τον παράδεισο; Ποια είναι η θέση της Εκκλησίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

(Δ.Ε. 18-20)

Η χριστιανική ηθική και η σύγχρονη τεχνολογία

Χαλάμε δισεκατομμύρια δολάρια για να πάμε στο Διάστημα, την ώρα που πεθαίνουν εκατομμύρια άνθρωποι στην Αφρική. Είναι πιο εύκολο να φτάσεις πια στον Άρη απ' ό,τι στους συνανθρώπους μας.

Ζοζέ Σαραμάγκου, Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1998 ("Έψιλον Ελευθεροτυπίας", 22.11.1998, σ. 60).

18. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Η τεχνολογία ως ευλογία Θεού

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σύγχρονης ζωής είναι η ραγδαία ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας. Μπορούμε να φανταστούμε τι συμβαίνει, όταν "κόβεται" το ηλεκτρικό ρεύμα! Τα 90% των δραστηριοτήτων μας διακόπτονται σε κάθε διακοπή της ηλεκτροδότησης. Σήμερα πια είμαστε τόσο πολύ εξαρτημένοι από την τεχνολογία, ώστε παρομοιάζουμε τον ηλεκτρισμό με το αίμα του ανθρώπου. Όπως με την αιμορραγία επέρχεται ο θάνατος του ανθρώπου, έτσι με τη διακοπή παροχής ηλεκτρικού ρεύματος απειλείται η ανακοπή της καθημερινής μας ζωής, με τη μορφή που σήμερα έχει πάρει.

Η ανάπτυξη της επιστήμης και η τεχνολογία είναι ευλογία Θεού, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Χάρη στις τεχνολογικές εφαρμογές της επιστήμης μπορούμε να κάνουμε θαύματα στη ζωή μας: βελτιώθηκαν οι συνθήκες της καθημερινής ζωής, εργασίας και διαβίωσης, ανακαλύφθηκαν αποτελεσματικές μέθοδοι αντιμετώπισης ασθενειών, εξαλείφθηκαν επιδημίες που μάστιζαν για αιώνες την ανθρωπότητα και η επικοινωνία των ανθρώπων με τις νέες τεχνολογίες έχει προσλάβει θαυμαστές διαστάσεις.

Ο εκχριστιανισμένος ευρωπαϊκός πολιτισμός, στηριγμένος και στην αρχαία ελληνική σκέψη, ανέπτυξε τις επιστήμες και δημιούργησε τη σύγχρονη τεχνολογία. Πουθενά αλλού δεν παρατηρήθηκε ανάλογη ανάπτυξη και τεχνική εφαρμογή της επιστήμης σε τόση και τέτοια έκταση, όπως έγινε στη Δυτική Ευρώπη των Νέων Χρόνων μετά την Αναγέννηση, ιδίως από το 17ο αιώνα, που καθιερώθηκε η κλασική φυσική του Νεύτωνα, και μετά το 18ο αιώνα, οπότε πια συμβαίνει η λεγόμενη Βιομηχανική Επανάσταση. Ίσως και άλλοι πολιτισμοί, θαυμαστοί για τα φυσικομαθηματικά τους ευρήματα ή τις τεχνικές εφευρέσεις τους, όπως είναι ο αρχαιοελληνικός, ο αραβικός, ο ινδικός, ο ιαπωνικός ή ο κινεζικός, να έφτασαν σε αξιοσημείωτες επιδόσεις, υστερούν όμως απέναντι στην ευρωπαϊκή παράδοση ακριβώς σε αυτό το σημείο. Δε δημιούργησαν τεχνολογία που να επηρεάζει την καθημερινή ζωή του ανθρώπου τόσο άμεσα κι ευεργετικά, ώστε να φτάσουμε π.χ. στην κατάργηση της δουλείας, στην εξάλειψη διά

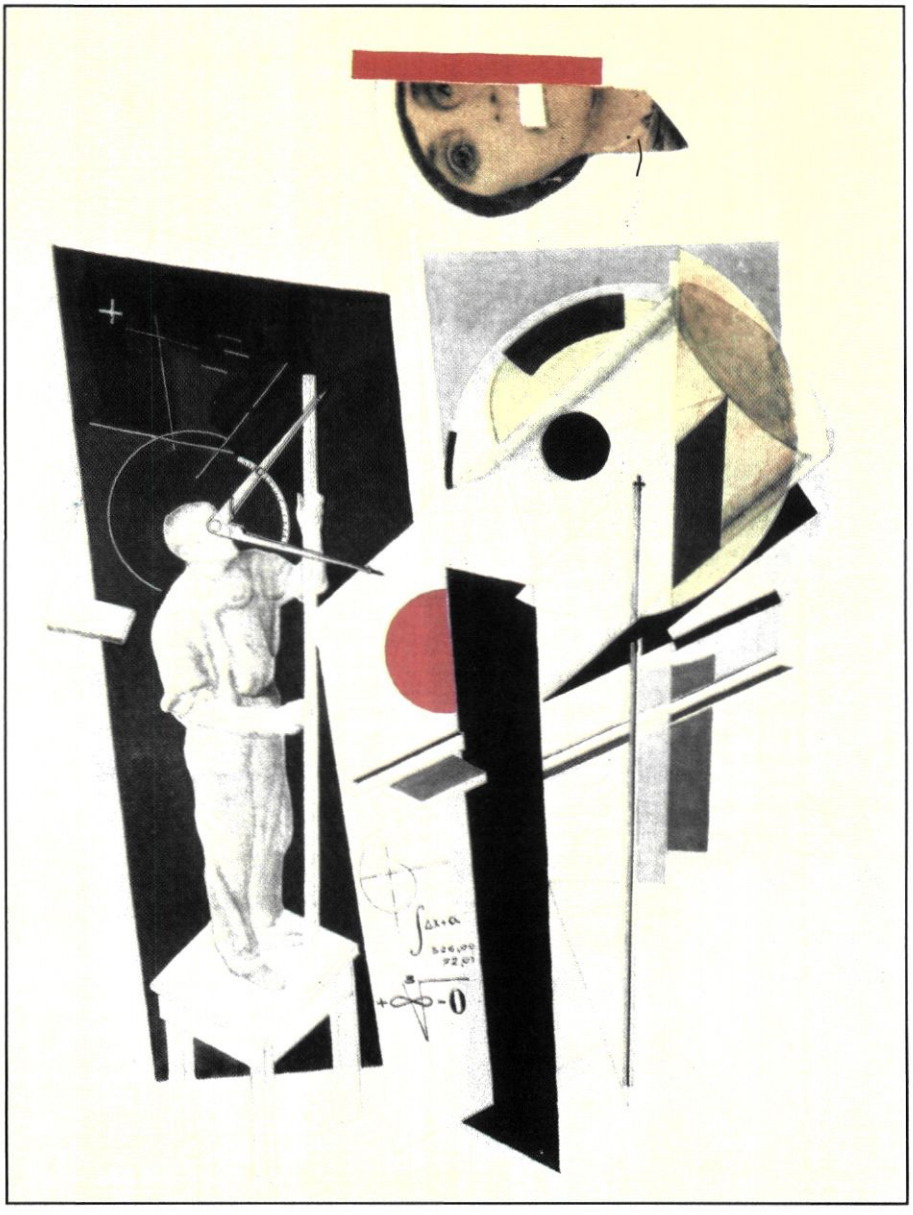

"Κατασκευαστής". Έργο του El Lissitzky, 1924.
(από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 1/1999, σ. 73)

νόμου του εξουθενωτικού ωραρίου εργασίας, στην αύξηση και διεύρυνση της ευημερίας των λαών κτλ.

Η ιστορία της ανθρωπότητας μας δείχνει ότι όπου σπείρεται ο χριστιανικός λόγος, εκεί ενθαρρύνεται και η τεχνική πρόοδος. Ο χριστιανός εμπνέεται από την Αγία Γραφή για να αξιοποιήσει την επιστημονική

γνώση στις τεχνολογικές εφαρμογές της, έτσι ώστε να κατορθώσει τη μετάβαση από τη δουλεία στην ελευθερία και από την απανθρωπιά στην ανθρωπιά της επίγειας εικόνας του Θεού στη γη, δηλαδή του ανθρώπου. Η βιοτική ευημερία μπορεί να είναι η ευλογία του Θεού διαμέσου της τεχνολογίας μέχρι σήμερα.

Τεχνολογία: φάρμακο ή φαρμάκι;

Αυτή όμως είναι μόνο η μια όψη της τεχνολογίας, η ορατή και φωτεινή. Δυστυχώς υπάρχει κι η άλλη πλευρά, η σκοτεινή και αθέατη όψη της. Η τεχνολογία στους καιρούς μας είναι φάρμακο που έγινε φαρμάκι, γιατρικό με δηλητήριο, έχει όχι μόνο θετικές ενέργειες, αλλά και παρενέργειες, παράγει επιθυμητά προϊόντα και ανεπιθύμητα υποπροϊόντα.

Η ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας από τη σύγχρονη φυσική στον 20ό αιώνα είχε ως αποτέλεσμα την τεχνολογική εφαρμογή της με δυο τρόπους: πολεμικά και ειρηνικά. Η ατομική βόμβα και η εξαφάνιση των ιαπωνικών μεγαλουπόλεων Χιροσίμα και Ναγκασάκι, τον Αύγουστο του 1945, ήταν η πρώτη *πολεμική εφαρμογή της πυρηνικής ενέργειας*. Έσπειρε το θάνατο σε χιλιάδες άμαχους αθώους και άνοιξε το δρόμο για τον πυρηνικό εξοπλισμό των δυο τότε μεγάλων υπερδυνάμεων της υφηλίου, της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Σήμερα διαθέτουν πυρηνικό οπλοστάσιο και πολλές μικρές χώρες με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε διαρκώς ενώπιον της θανατηφόρας απειλής ενός θερμοπυρηνικού πολέμου. Εξαιτίας της εξέλιξης της πολεμικής πυρηνικής τεχνολογίας υπολογίζεται ότι τα καταστροφικά αποτελέσματα από μια σημερινή θερμοπυρηνική σύρραξη θα 'ναι πολλαπλάσια θανατηφόρα και πολύ πιο εξοντωτικά από εκείνα στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.

Η *ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας* από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα γέννησε καινούριες ευκαιρίες κι αλλιώτικους κινδύνους. Για να εξευρεθεί άλλη πηγή ενέργειας, πέρα από το πετρέλαιο που ακρίβηνε αισθητά (1973, 1976) και τα παγκόσμια αποθέματα έχουν ημερομηνία λήξης, επινοήθηκε η λύση παραγωγής πυρηνικής ενέργειας σε εργοστάσια που εξασφάλιζαν ενέργεια φθηνή, άφθονη και χωρίς εξάρτηση από ξένες χώρες. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα τη μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος από τα ραδιενεργά απόβλητα και την έκλυση ραδιε-

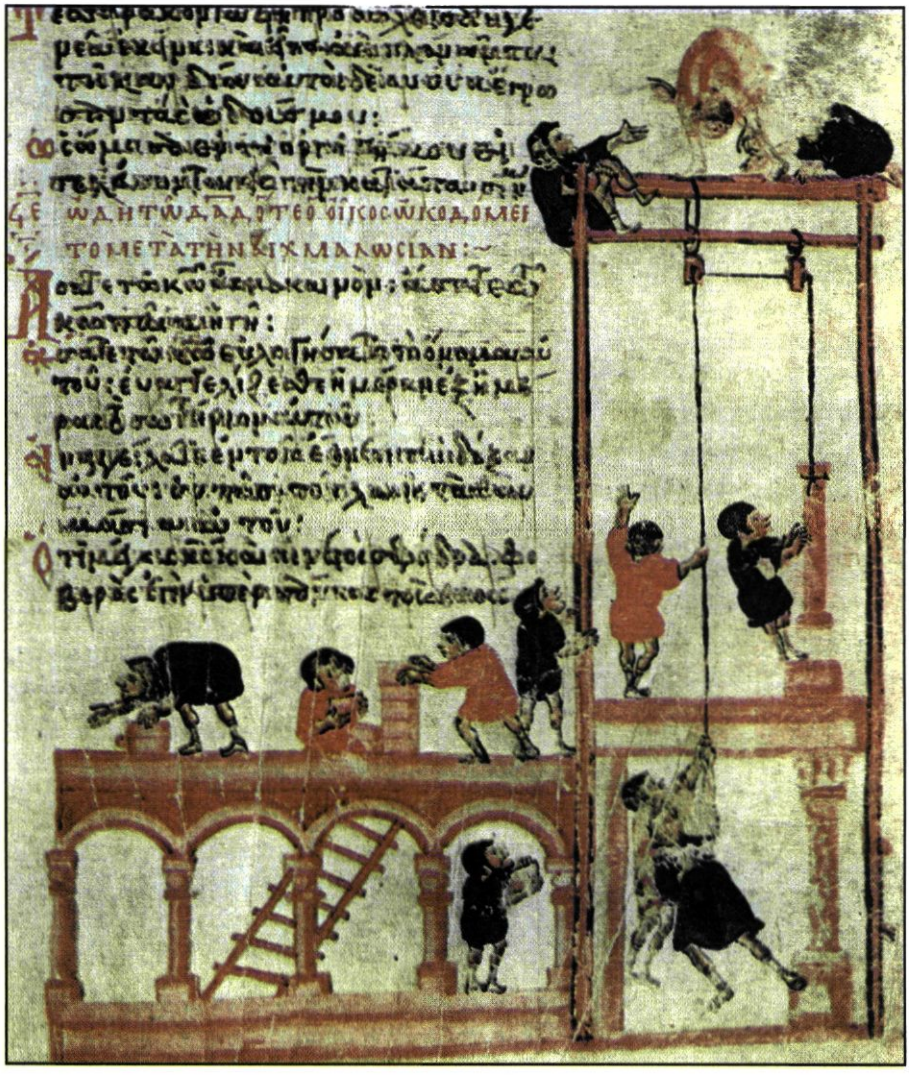

Οικοδομικές εργασίες. Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο (Ψαλτήρι Χλουντόφ, Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο). ("Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", Εκδοτική Αθηνών, τ.Η΄, σ. 185).

ένεργειας στις περιπτώσεις ατυχημάτων, όπως συνέβη επανειλημμένα στο αμερικανικό Χάρισμπουργκ (1979), στο ρωσικό Τσερνομπίλ (1986) και αλλού. Το οικολογικό πρόβλημα, δηλαδή η μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος, ήταν η σοβαρή παρενέργεια της ειρηνικής χρήσης της πυρηνικής ενέργειας από την τεχνολογία.

Η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας σε διάφορους τομείς των επιστημών αλλά και της καθημερινής ζωής μπορεί να αποβεί από πολλαπλά

ενεργετική μέχρι επιβλαβής ή επικίνδυνη. Έτσι π.χ. τα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας εξυπηρετούν τον άνθρωπο, την επικοινωνία του, αλλά μπορούν να προκαλέσουν θανατηφόρα ατυχήματα, τα οποία συχνά αποδίδονται "στο ανθρώπινο λάθος". Όμως και τα οπλικά συστήματα, ενώ κατασκευάζονται για αμυντικούς σκοπούς, χρησιμοποιούνται πολύ συχνά «για επιβολή του δικαίου του ισχυρού» σε αδύναμες στρατιωτικά χώρες, καταπατώντας κάθε έννοια ηθικής και δικαίου.

Έτσι, λοιπόν, φτάνουμε στη θλιβερή διαπίστωση ότι σήμερα πια η προηγμένη τεχνολογία, όταν δεν ελέγχεται η χρήση της, σκορπάει το θάνατο αντί να χαρίζει τη ζωή. Ο **πυρηνικός πόλεμος** μοιάζει με τον αιφνίδιο θάνατο του ανθρώπου που χάνει τη ζωή του ξαφνικά, ενώ η **οικολογική καταστροφή** παρομοιάζεται με τον αργό θάνατο της ανθρωπότητας, που σιγοσβήνει εξαιτίας της μόλυνσης της ατμόσφαιρας.

Τεχνολογία με ανθρώπινο πρόσωπο

Δυο αρνήσεις και μια θέση έχει να προτείνει η χριστιανική ηθική στο σύγχρονο άνθρωπο που προβληματίζεται με την προηγμένη τεχνική:

1. Άρνηση της ρομαντικής απαισιοδοξίας. Η τεχνολογία δεν ευθύνεται για τις παρενέργειές της. Υπεύθυνος είναι ο άνθρωπος με την ηθική συμπεριφορά του, τη χρήση ή την κατάχρηση της τεχνικής. Ο πεσιμισμός (απαισιοδοξία) που βλέπει στην τεχνολογία μόνο τις αρνητικές της πλευρές, που τη θεωρεί σαν δηλητήριο, είναι επικίνδυνος κι απαράδεκτος. Δεν είναι δυνατόν να παραθεωρούνται οι ευεργετικές συνέπειες από τη χρήση της στην καθημερινή μας ζωή. Η "επιστροφή στη φύση" (ρομαντισμός), που πολλοί ευαγγελίζονται, θα σήμαινε επιστροφή στις άθλιες συνθήκες ζωής και οπισθοδρόμηση στη βαρβαρότητα. Η φύση, σαν ένας ζωντανός οργανισμός, είναι φιλική όταν της συμπεριφερόμαστε φιλικά, αλλά γίνεται εχθρική, όταν οι ενέργειές μας είναι εχθρικές απέναντί της.

2. Άρνηση της τεχνοκρατικής υπεραισιοδοξίας. Ο χριστιανός βλέπει την τεχνική πρόοδο και την ανάπτυξη των επιστημών ως εργαλείο για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής και μέσα στα περιορισμένα πλαίσια της ζωής αυτής. Το σημαντικό γι' αυτόν είναι η ποιότητα της ζωής και η πορεία προς τον προορισμό του, που είναι η πνευματική εξύψωση και η επι-

τυχία της θέωσής του. Δε θεοποιεί την τεχνολογική πρόοδο ούτε την απορρίπτει. Με βάση αυτήν την τοποθέτηση αντιλαμβάνεται την τεχνική πρόοδο σε συνάρτηση με την ηθική βελτίωση. Αλλιώτικα κινδυνεύουμε να καταλήξουμε στον κυνισμό, καθώς η τεχνολογία μπορεί να λειτουργεί σε βάρος των συνανθρώπων μας. Η υπεραισιοδοξία των τεχνοκρατών, ότι τάχα η τεχνολογία έχει πάντοτε μια λύση για κάθε πρόβλημα, είναι αφελής κι επικίνδυνη, δηλαδή απάνθρωπη, ιδίως μετά τη Χιροσίμα και το Τσερνομπίλ.

3. Πρόταση ρεαλιστικής αισιοδοξίας. Πέρα από τα δυο άκρα, το ρομαντισμό της απαισιοδοξίας και τον κυνισμό της υπεραισιοδοξίας, υπάρχει ο ρεαλισμός της αισιοδοξίας που προτείνει η Ορθοδοξία. Ναι στη χρήση της τεχνολογίας - όχι στην κατάχρησή της. Το κλειδί βρίσκεται στα χέρια μας και λέγεται ευθύνη. Η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να αποβαίνει σωτήρια για τον άνθρωπο, όταν στηρίζεται στην ηθική ευθύνη του ανθρώπου. Όταν η χρήση της τεχνολογίας γίνεται με βάση την αγάπη, όταν αποβλέπει στο πραγματικό συμφέρον του ανθρώπου, τότε οι προοπτικές που διανοίγονται είναι αισιόδοξες. Ο Χριστιανός στέκεται κριτικά απέναντι στην τεχνολογία. Αντιλαμβάνεται ότι η τεχνολογία έχει μεγάλη δύναμη και επιδρά στη ζωή του διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό ακόμη και τη συμπεριφορά του. Δεν υπερεκτιμά τις δυνατότητές της, δεν τη θεοποιεί, αλλά ούτε και την απορρίπτει. Κρίνει ανάλογα με τη χρήση της και είτε αποδέχεται τα επιτεύγματά της είτε τα καταδικάζει. Η Εκκλησία δεν είναι αντίθετη προς την τεχνολογική ανάπτυξη, αλλά θέλει να δώσει στην τεχνολογία τη διάσταση που πρέπει να έχει. Η τεχνολογία οφείλει να λειτουργεί με ανθρώπινο πρόσωπο, για χάρη του ανθρώπου.

Κείμενα

1. *Ἡ εὐσέβεια πρός πάντα ὠφέλιμός ἐστίν, ἐπαγγελίας ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καί τῆς μελλούσης.* Εφεσ. 4, 8	1. Η ευσέβεια είναι ωφέλιμη για όλα, επειδή υπόσχεται τη ζωή, και την τωρινή και τη μέλλουσα.

2. ... *τήν προσευχήν μεταξύ τοῦ ἔργου πληροῦν· εὐχαριστοῦντες μέν τῷ δεδωκότι καί δύναμιν χειρῶν πρός ἔργα, καί σοφίαν διανοίας πρός ἀνάληψιν τῆς ἐπιστήμης, καί τήν ὕλην χαρισαμένῳ, τήν τε ἐν τοῖς ἐργαλείοις, καί τήν ὑποκειμένην ταῖς τέχναις, ἅσπερ ἄν τύχωμεν ἐργαζόμενοι· προσευχόμενοι δέ κατευθυνθῆναι τά ἔργα ἡμῶν πρός τόν σκοπόν τῆς πρός Θεόν εὐαρεστήσεως.*

Μ. Βασιλείου, P.G. 31, 1012.

3. *Ὁμοίως δέ καί ἐπί σκυτοτομικῆς τοῖς τά ἀναγκαῖα τῆς χρείας ἐπιζητοῦσι διά τῆς τέχνης ὑπηρετήσωμεν. Οἰκοδομική δέ, καί τεκτονική, καί χαλκευτική, καί γεωργία, αὐταί μέν καθ' ἑαυτάς ἀναγκαῖαι τῷ βίῳ, καί πολύ τό χρήσιμον παρεχόμεναι, καί τῷ οἰκείῳ λόγῳ οὐκ ἀπόβλητοι ἡμῖν.*

Μ. Βασιλείου, P.G. 31, 1017.

2. ...να συμπληρώνουμε την προσευχή μας κατά τη διάρκεια του έργου. Ευχαριστώντας αυτόν που μας έδωσε και τη δύναμη των χεριών για έργα και τη σοφία του μυαλού για ανάληψη της επιστήμης και αυτόν που χάρισε την ύλη και αυτήν που υπάρχει στα εργαλεία και αυτήν που βρίσκεται στις τέχνες, τις οποίες θα πετύχουμε με την εργασία. Προσευχόμενοι δε να κατευθυνθούν τα έργα μας προς το σκοπό να ευαρεστήσουμε στο Θεό.

3. Παρόμοια και στη σκυτοτομία (κατασκευή δερμάτινων ειδών) αυτούς που ζητούν τα αναγκαία για τη ζωή τους ας τους υπηρετήσουμε με την τέχνη αυτή. Η οικοδομική τέχνη και η ξυλουργική και η τέχνη του χαλκουργού και η γεωργία αυτές καθαυτές είναι πολύ αναγκαίες στη ζωή και προσφέρουν μεγάλη χρησιμότητα και για τον ίδιο λόγο δεν πρέπει να τις απορρίψουμε.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες είναι οι θετικές και ποιες οι αρνητικές πλευρές της τεχνολογίας;
2. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας ο σύγχρονος άνθρωπος χαρακτηρίζεται από πολλούς ως "μικρός θεός". Πόσο αληθεύει αυτή η άποψη και ποιους πιθανούς κινδύνους κρύβει;
3. Ποιες στάσεις υιοθετούνται σήμερα απέναντι στη σύγχρονη τεχνολογία;
4. "Η τεχνολογία πρέπει να λειτουργεί για χάρη του ανθρώπου". Τι σημαίνει αυτή η φράση και πώς συνδυάζεται με την τάση που υπάρχει για εκμετάλλευση της τεχνολογίας για χάρη του κέρδους;
5. Ο Μ. Βασίλειος δίνει, όπως φαίνεται από τα κείμενα που παρατίθενται, κάποιες άλλες διαστάσεις στις τέχνες και την επιστήμη. Πώς σχολιάζετε αυτές τις θέσεις;

19. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

«Αἰνεῖτε αὐτόν οἱ οὐρανοί τῶν οὐρανῶν· καί τό ὕδωρ τό ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν».

«Πῦρ, χάλαζα, χιών καί κρύσταλλος· πνεῦμα καταιγίδος, τά ποιοῦντα τόν λόγον αὐτοῦ» (Ψαλμός 148).

Διά τῶν ἀνωτέρω στίχων τοῦ Ψαλμωδοῦ καλούμεθα, οἱ λόγῳ θείῳ προικισθέντες, ἵνα μιμηθῶμεν οὐρανούς καί ὕδατα, χιόνα, κρύσταλλον καί καταιγίδα καί ὑμνήσωμεν τόν Κύριον, ποιοῦντες ὡς ἐκεῖνα τόν λόγον αὐτοῦ!

Καλούμεθα διηνεκῶς ὑπό τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κάλλους τῆς θείας Δημιουργίας. Καλούμεθα ὅμως εἰδικώτερον ἐνταῦθα σήμερον, ὅπου ἐπισκοπεῖ ὄχι μόνον τό φῶς, ἀλλά καί ἡ λαμπρότης καί ἡ δύναμις ἡ κραταία Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, «τοῦ στεγάζοντος ἐν ὕδασι τά ὑπερῷα αὐτοῦ» (Ψαλμ. 103).

Ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου τούτου ὑπενθυμίζει τήν τοῦ Ψαλμωδοῦ εὐχαριστίαν πρός τόν Θεόν: «Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν· ἐπί ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με» (Ψαλμ. 22). Παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ τόπος ἀναψυχήν ἰδίως κατά τήν ἡμέραν ταύτην, καθ' ἣν ἡ σκέψις στρέφεται πρός καταιγισμόν δεινῶν καί βασάνων ἐπί τῇ ἀναμνήσει τῆς μέγιστης πτώσεως καί δοκιμασίας τοῦ Γένους ἡμῶν!

Ἡ εὔλογος συγκίνησις πάντων ἐπί τῇ θέᾳ ποταμῶν, λιμνῶν καί ὑδάτων πολλῶν, μάλιστα δέ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νιαγάρα, δικαιολογεῖ προφανῶς τήν ἀναφοράν εἰς ὕδατα, τό ἐξαίσιον τοῦτο στοιχεῖον τῆς θείας Δημιουργίας, ἡ φύσις, ἡ κίνησις, τό κάλλος, ἡ δυναμική καί προπαντός ἡ μετοχή τοῦ ὁποίου εἰς πᾶσαν μορφήν ζωῆς ὑμνήθη ἀπ' ἀρχῆς καί ὑμνεῖται ὄχι μόνον ὑπό τῶν θεολόγων καί τῶν ὑμνογράφων, ἀλλά καί ὑπό φιλοσόφων καί ποιητῶν καί καλλιτεχνῶν καί τῶν τήν φύσιν ἐπιστημονικῶς ἐρευνώντων.

Ἐδοξάσθη ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε ὁ Θεός «ἐπί θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν καί ἐπί ποταμῶν ἡτοίμασεν» τήν οἰκουμένην (Ψαλμ. 23). Ἐδοξάσθη πολύ περισσότερον ὅτε ἤδη κατά τήν δευτέραν ἡμέραν τῆς Δημιουργίας διεχώρισεν ὁ Θεός ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὅ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καί ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (Γεν. 1, 7). Πολύ περισσότερον, ὅτε ἀνεδείχθη ἀπό τοῦ ὕδατος αὐτή ἡ ζωή κατ' ἐντολήν τοῦ ζωοποιοῦ Θεοῦ (Γεν. 1, 20 εξ.).

Ὑμνεῖται ἔκτοτε πολυτρόπως τό ὕδωρ. Καί καταλαμβάνει κεντρικήν θέσιν εἰς τά λατρευτικά προπάντων καί ἄλλα εκδηλώματα τῆς εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων. Ὅτε δέ ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου καί ἐπεφάνη ἡ λυτρωτική χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, θάλασσαι καί λίμναι καί ποταμοί ἔλαβον εὐλογίαν πολλήν διά τῆς πρός τά ὕδατα ἀγάπης αὐτοῦ, εὐλογίαν μένουσαν εἰς τήν μνήμην τῶν αἰώνων. Ἔλαβεν εὐλογίαν προπαντός ὁ Ἰορδάνης.

«Εἶδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός,... καί ἐφοβήθησαν. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τά ὀπίσω». Ἐάν συνέβαιναν ταῦτα ἐν Καναδᾷ, ὁ Νια-

γάρας ἤθελε στραφῆ εἰς τά ὀπίσω, ἀκόμη καί οἱ ὁρμητικοί Καταρράκται αὐτοῦ. Καί τό θάμβος τῶν ἀνθρώπων θά ἦτο ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον καί ἰσχυροτέρα ἡ ὀλιγοπιστία τῶν ἀδυνατούντων νά συλλάβουν τό τε ὑπερφυές τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καί τό βάθος τῆς ἀλληγορίας: «Ἰορδάνης κάτω ρέων ἐστράφη, πρός οὐρανόν ἀνυψῶν ἡμᾶς» (ἑορτή Θεοφανείων, Ὑπακοή γ' Ὠδής). Οὐχί βεβαίως αὐτός ὁ Ἰορδάνης, ἀλλ' ὁ Κύριος καί Δεσπότης τελεσιουργεῖ τήν ἀναστροφήν, πρός τό βάπτισμα ἐπειγόμενος, «ἵνα ἀναβιβάση πρός ὕψος τό ἀνθρώπινον» (β' Εὐχή Μεγάλου Ἁγιασμοῦ). Ἡμεῖς βιοῦμεν τό θαῦμα διά τοῦ μετά τήν γέννησιν ἡμῶν πρώτου καί μεγάλου μυστηρίου τῆς Βαπτίσεως, διά τῆς οποίας ἀναστρέφεται ἡ πρός φθοράν καί θάνατον κατάπτωσις καί ἄρχεται ἡ πρός οὐρανόν ἀνάβασις καί θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Τό δέ ὕδωρ, εὐλογούμενον καί ἁγιαζόμενον, συνοδεύει ἡμᾶς κατά τήν ἀνάβασιν ταύτην.

Ἀτυχῶς παραμένει καί ἡ κατάβασις. Διότι ἐλησμόνησαν κατά τό παρελθόν καί λησμονοῦν ἰδίως σήμερον πολλοί ἄνθρωποι, ὅτι «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς· ἡ οἰκουμένη καί πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλμ. 23).

Ὁ κατακλυσμός ὑπῆρξεν ἡ πλέον ἐπώδυνος θεομηνία, ἡ ἔκφρασις τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ διά τήν παρακοήν καί τήν ὅλην ἁμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου κατά τούς ἀρχαίους χρόνους. Ἀναγνωρίζομεν τάς συγχρόνους θεομηνίας, ὡς τά μηνύματα τοῦ Θεοῦ πρός πρόληψιν νέων δεινῶν;

Ὄχι, ὡς φαίνεται. Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διά τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τάς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τάς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τήν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς ἡ ἀναστρεψίμους.

Μνημονεύομεν δύο ἐξ αὐτῶν, εἰς τά ὕδατα ἀναφερομένας:

* Τήν ἀναμενομένην τῆξιν πάγων ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας συνεπείᾳ τοῦ λεγομένου φαινομένου τοῦ θερμοκηπίου καί

* Τήν προβλεπομένην αὔξησιν καί ἐπέκτασιν τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ὑδάτων, μέ ἀνάλογον ἐπέκτασιν τῆς ἐρήμου ἐπί τῆς γῆς καί τῆς

παρεπομένης ἐρημώσεως, ἥτις θά καταστήση ἀδύνατον πλέον τήν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς δεινῶς ἤδη ὑπό ἀνομβρίας πληττομένας περιοχάς, ἀλλά θά ἐπιφέρη κάι γενικωτέρας καταστροφάς.

Ἡ τοιαύτη προοπτική γίνεται περισσότερον ὀδυνηρά ἐπί τῇ θέᾳ τῆς μεγαλοσύνης τόσων ὑδάτων ἐνταῦθα! Καί κατανοεῖται ὡς ἱκεσία διψῶντος ὁ λόγος τοῦ Ψαλμωδοῦ (71,6) πρός τόν Θεόν, Ὅστις:

«καταβήσεται ὡς ὑετός ἐπί πόκον, καί ὡσεί σταγών ἡ στάζουσα ἐπί τήν γῆν».

Εὐελπιστοῦμεν ὅτι ὁ Θεός θά προνοήση καί πάλιν διά τόν ἄνθρωπον, θά φωτίση τήν διάνοιαν καί θά ἀναθερμάνη τήν καρδίαν αὐτοῦ καί τήν συμπάθειαν πρός τήν ἁρμονίαν καί τήν ὡραιότητα τοῦ κόσμου.

(Απόσπασμα από ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου σε εκδήλωση Ομογενών του Καναδά στους Καταρράκτες του Νιαγάρα, 29 Μαΐου 1998).

Οικολογικό: το πρώτο πρόβλημα της εποχής μας

Αν χρειαζόταν να απαριθμήσουμε τα προβλήματα του καιρού μας και να τα ιεραρχήσουμε, είναι βέβαιο ότι θα τοποθετούσαμε το οικολογικό πρόβλημα σε μια από τις πρώτες θέσεις. Πρόκειται για ένα ζήτημα που μας απασχολεί πάρα πολύ σοβαρά, επειδή είναι ζήτημα ζωής και θανάτου κυριολεκτικά.

Η αφετηρία του οικολογικού προβρήματος βρίσκεται στην τεχνολογία, αλλά η αιτία του εντοπίζεται στην ηθική. Η εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της γης, η ρύπανση θαλασσών, λιμνών και ποταμών από βιομηχανικά απόβλητα, η μόλυνση της ατμόσφαιρας από καυσαέρια οχημάτων ή ρύπους εργοστασίων, η καταστροφή βιοτόπων, η εξαφάνιση σπάνιων ειδών του ζωικού βασιλείου, η διατάραξη της ισορροπίας των οικοσυστημάτων, οι κλιματολογικές ανωμαλίες (φαινόμενο του θερμοκηπίου, οπή του όζοντος κ.λπ.), τα ατυχήματα εργοστασίων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας (Τσερνομπίλ 1986), ο αβίωτος βίος στις μεγαλουπόλεις κ.ά.ό., είναι μερικές όψεις του οικολογικού προβλήματος.

Η δοκιμασία των ανθρωπίνων σχέσεων, μέσα στις απάνθρωπες συνθήκες των σύγχρονων κοινωνιών. (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

Η τεχνολογική αφετηρία του οικολογικού προβλήματος

Πρώτη αιτία περιβαλλοντικής καταστροφής είναι η λεγομένη Βιομηχανική Επανάσταση του 19ου αιώνα στις προηγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής. Η εκβιομηχάνιση απαίτησε τεράστιες ποσότητες ενέργειας που αντλήθηκαν από το γαιάνθρακα (κάρβουνο) και το πετρέλαιο. Αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της υφηλίου που παρατηρείται από τα μέσα του 20ού αιώνα, ενώ η απόθεση των υπολειμμάτων τους, καθώς και άλλων χημικών προϊόντων, χωρίς προγραμματισμό και γνώση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, είχε καταστροφικές συνέπειες.

Παράλληλα και εξαιτίας της εντατικής εκβιομηχάνισης μολύνθηκε το φυσικό περιβάλλον ανεπανόρθωτα, για πρώτη φορά σε έκταση πρωτοφανή για ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπινου γένους. Η ατμόσφαιρα κα-

λύφθηκε από τις εκπομπές αερίων ρύπων των εργοστασίων, το υγρό στοιχείο μολύνθηκε από τα βιομηχανικά απόβλητα και η παραγωγή βασικών προϊόντων διατροφής έχει υποστεί τη μόλυνση, με απρόβλεπτες συνέπειες για την υγεία των ανθρώπων. Επίσης η ανεξέλεγκτη υλοτόμηση των δασών ή η οποιασδήποτε μορφής καταστροφή τους δημιούργησε και δημιουργεί τεράστια προβλήματα τοπικά, αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα. Ακόμη, η μείωση του πληθυσμού πολλών ζώων (κυνήγι, εκμετάλλευση δέρματος ή δοντιών) δημιουργεί μια ανισορροπία με συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον.

Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας από τη δεκαετία του 1970, όπως είδαμε στο προηγούμενο μάθημα, όξυνε το οικολογικό πρόβλημα. Τα εργοστάσια παραγωγής πυρηνικής ενέργειας μολύνουν το φυσικό περιβάλλον με ραδιενεργά απόβλητα. Ατυχήματα προκαλούν διαρροή ραδιενέργειας με οδυνηρότατα αποτελέσματα που δεν αποτελούν πιθανότητα, αλλά είναι υπερβέβαιη πραγματικότητα, όπως αποδείχθηκε με σωρεία τέτοιων περιστατικών που δεν μπόρεσαν να αποκρυβούν από τη δημοσιότητα. Τα πιο γνωστά ήταν το αμερικανικό Χάρισμπουργκ στα 1979 και το ρωσικό Τσερνομπίλ στα 1986. Δεκάδες νεκροί κι εκατοντάδες καρκινοπαθείς, δηλαδή ετοιμοθάνατοι και μελλοθάνατοι συνάνθρωποι μας, που είχαν την ατυχία να εργάζονται σε πυρηνικά εργοστάσια ή να κατοικούν σε όμορες προς τα εργοστάσια περιοχές, ήταν ο τραγικός τους απολογισμός.

Σχετικά νωρίς αντέδρασε η ευαισθησία δυτικοευρωπαίων που ύψωσαν δυνατή φωνή διαμαρτυρίας. Έτσι σχηματίστηκαν οι πρώτες οικολογικές οργανώσεις πολιτών (από τη "Λέσχη της Ρώμης" μέχρι την πασίγνωστη "Greenpeace" ή το WWF (World Wide Foundation, "Διεθνές Ταμείο για τη Φύση"), δραστηριοποιήθηκαν προσωπικότητες διεθνούς κύρους, συγκροτήθηκαν πολιτικά κόμματα (όπως οι "Πράσινοι" στη Γερμανία) και σημειώθηκαν δυναμικές παρεμβάσεις για την αποτροπή οικολογικών καταστροφών ή τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων προστασίας σε άμεσα επαπειλούμενες περιοχές του πλανήτη μας. Η Εκκλησία πρωτοστάτησε στην οικολογική ευαισθητοποίηση με πολλούς τρόπους τόσο σε πανχριστιανικό επίπεδο με το "Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών" όσο και σε διορθόδοξο με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο μάλιστα καθιέρωσε την 1η Σεπτεμβρίου (αρχή του εκκλησιαστικού έτους), ως Ημέρα Προσευχής για την προστασία του περιβάλλοντος.

Τα αποτελέσματα της οικολογικής συνειδητοποίησης είναι πάρα πολύ ενθαρρυντικά για το μέλλον. Η βιομηχανία πήρε μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (αντιρρυπαντικά φίλτρα, ανακύκλωση, οικολογική διαφήμιση). Η πολιτεία θέσπισε σειρά νομοθετημάτων οικολογικής νοοτροπίας. Τα κόμματα και τα δημόσια ιδρύματα τοποθετήθηκαν υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος, οι ιδιώτες συσσωματώθηκαν σε ενώσεις οικολογικής πρωτοβουλίας, η παιδεία και τα Μ.Μ.Ε. συμμετέχουν ενεργά.

Απομένουν να γίνουν πολλά ακόμα, αλλά παρόλα αυτά δεν μπορούμε να μην εντυπωσιαστούμε από το ότι σε λιγότερο από μια δεκαετία (1970-1980) η οικολογία πέρασε από το περιθώριο των εναλλακτικών κινημάτων διαμαρτυρίας στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής σε πλανητικό επίπεδο πια. Αυτό καταδεικνύει πόσα μπορεί να πετύχει ο άνθρωπος, όταν σκεφτεί ως ανθρωπότητα κι όχι ως μεμονωμένο άτομο τον εαυτό του και το εγώ του. Από την οικολογία μάθαμε πια ότι η επιβίωση είναι συμβίωση: δε ζούμε μόνοι, αλλά ζούμε μαζί όλοι.

Η θεολογική υπέρβαση του οικολογικού προβλήματος

Η Εκκλησία τοποθετείται ενώπιον του οικολογικού ζητήματος με θεολογική υπευθυνότητα. Πιο συγκεκριμένα οι απόψεις που εκφράζονται είναι οι εξής:

1. Το οικολογικό πρόβλημα είναι ηθικό ζήτημα και όχι τεχνικό θέμα. Οφείλεται στην εσφαλμένη στάση του ανθρώπου απέναντι στη φύση που επείγει να αναθεωρηθεί στο φως του ήθους της Εκκλησίας. Η καταστροφή του περιβάλλοντος και των πηγών του έχει ζωτική σημασία για όλους μας. Οι επιπτώσεις δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ηθικά αδιάφορες, καθώς η ζωή μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση του καθενός μας προς το περιβάλλον.

2. Η φύση δεν είναι κτήση του ανθρώπου, κατάκτησή του, κτήμα και ατομική ιδιοκτησία του. Δεν επιτρέπεται η κατάχρησή της, αλλά μόνο η χρήση της προς όφελος της κοινωνίας και για τη δόξα του Θεού. Ο χριστιανός λέει "Όχι στην καταστροφική εκμετάλλευση της φύσης" και σε αυτό το σημείο συνοδοιπορεί με τους οικολόγους αυθόρμητα κι ένθερμα. Πολύ σωστά έχει λεχθεί ότι "η γη και το περιβάλλον, δε μας ανήκουν αλλά τα έχουμε δανειστεί από τα παιδιά μας", καθώς οι επιπτώσεις μπορεί να αποβούν μοιραίες για τις επόμενες γενιές, αν δε ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα.

3. Η φύση είναι η κτίση του Θεού, που πιστεύουμε ως *"Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητήν οὐρανοῦ καί γῆς"*. Εμείς είμαστε διαχειριστές, οικονόμοι, εργαζόμενοι και φύλακες της φύσης, σύμφωνα με τη Βίβλο (*"ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν"* Γεν. 2, 15). Δεν επιτρέπεται να θεωρήσει ο άνθρωπος τον εαυτό του ιδιοκτήτη και κατακτητή, αφεντικό, κύριο και κυρίαρχο της φύσης. Ο χριστιανός εδώ διαφοροποιείται από μια ακραία θρησκευτική και μάλλον θρησκόληπτη τάση κάποιων ρομαντικών οικολόγων που θεοποιούν τη φύση καταλήγοντας στη φυσιολατρία, το νεοπαγανισμό (θεοποίηση νέων ειδώλων, στοιχείων της φύσης κ.λπ.).

4. Η λατρευτική πράξη της Εκκλησίας με το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας εμπνέει οικολογικό ήθος. Κορύφωση της θείας λειτουργίας αποτελεί η φράση που εκφωνείο ιερέας εκ μέρους μας: *"Τά Σά ἐκ τῶν Σῶν Σοί προσφέρομεν" (Σου προσφέρουμε τα δικά Σου από αυτά που Σου ανήκουν).* Ο άνθρωπος ευχαριστεί το Θεό για τα δώρα και τις δωρεές Του, τη χάρη και τα χαρίσματά Του, δίνοντας πάλι πίσω στον Κύριο ό,τι Εκείνος μας δώρισε. Έτσι μαθαίνουμε κι εμείς να Τον μιμούμεθα, δηλαδή να φερόμαστε με αγάπη και ελευθερία. Όπως ο Θεός δημιουργεί τη ρύση ως κτίση από αγάπη (όχι από ανάγκη) και με ελευθερία, έτσι ο άν-

Ο Αδάμ δίνει ονόματα στα ζώα
(Εικόνα του Θεοφάνη στον Άγιο Νικόλαο Αναπαυσά των Μετεώρων, 1530)

θρωπος σέβεται τη φύση ως κτίση Θεού, όπως ακριβώς σέβεται τον Κτίστη της. Επιπλέον η Εκκλησία σε όλες σχεδόν τις αγιαστικές πράξεις της και τα μυστήρια χρησιμοποιεί τα υλικά στοιχεία (οίνος, άρτος, νερό, λάδι κ.ά.) τα οποία αγιάζονται και μεταμορφώνονται μέσα στο χώρο της. Αυτή η πράξη είναι πράξη σεβασμού προς τα υλικά στοιχεία, που σημαίνει και ευθύνη για διαφύλαξή τους και αφορμή ευχαριστίας προς το Θεό.

5. Η ασκητική παράδοση του μοναστικού κοινοβίου για 2000 χρόνια και η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων ενσαρκώνουν άριστα το οικολογικό ήθος της θείας Ευχαριστίας στην Εκκλησία μέχρι σήμερα. Ασκητική δεν σημαίνει να φύγουμε από τον κόσμο, αλλά δείχνει πώς μπορούμε να ζούμε μέσα στον κόσμο χωρίς να τον καταστρέφουμε άλλο πια. Οι ασκητές συμπεριφέρονται με σεβασμό προς τη φύση, τη βλέπουν ως κάτι ζωντανό, ως δωρεά του Θεού στον άνθρωπο. Αυτό μπορεί να γίνει και στάση ζωής όλων μας. Πώς; Με τον ανάλογο σεβασμό προς την υλική δημιουργία, με την αυτάρκεια και την ολιγάρκεια, δηλαδή να αρκούμεθα στα λίγα, τα απαραίτητα, να μη διακατεχόμαστε από πλεονεξία. Έτσι εμείς θα έχουμε επάρκεια αγαθών, και η φύση θα

μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες των επερχόμενων γενεών, διαθέτοντας τα απαραίτητα αποθέματα (αειφόρος ανάπτυξη).

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες είναι οι αιτίες του οικολογικού προβλήματος;
2. Ποια είναι σήμερα η στάση των ανθρώπων απέναντι στο οικολογικό πρόβλημα;
3. Πώς μπορούν να αποτραπούν οι ορατοί κίνδυνοι από την καταστροφή του περιβάλλοντος;
4. Πώς βλέπει η Εκκλησία το θέμα της οικολογίας;
5. "*Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διά τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τάς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τάς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τήν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς μή ἀναστρεψίμους*". Πώς σχολιάζετε τη ρήση αυτή του Οικουμενικού Πατριάρχου;

20. Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ (Μ. Ε. Π.)

Από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου

Βρισκόμαστε σε μια καμπή της ιστορίας και θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα ότι με την έξοδο από τον 20ό αιώνα και την είσοδο στον 21ο το χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι στους περισσότερους τομείς της ζωής μας κυριαρχεί η πληροφορία. Ο 21ος αιώνας θα χαρακτηρίζεται από την επικράτηση των υπολογιστών και τη μεταφορά της πληροφορίας. Σε μεγάλο βαθμό η ύπαρξή μας θα εξαρτάται από τη συλλογή και επεξεργασία των πληροφοριών με τις δυνατότητες που προσφέρουν οι σύγχρονες τεχνολογίες.

Τα πλεονεκτήματα των Η/Υ είναι πάρα πολλά και μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε δυο μεγάλες κατηγορίες:

1. Ποσοτικά: πάμπολλα δεδομένα συγκεντρώνονται και αποθηκεύονται σε ελάχιστο χώρο, μέσα σε συντομότατο χρόνο, για να χρησιμοποιηθούν σε άπειρες περιστάσεις από πλήθος ενδιαφερομένων ατόμων για πάρα πολλές χρήσεις. Η επικοινωνία μεταξύ ατόμων ή ομάδων (διαδίκτυο) έχει καταστεί εφικτή και έχει πολλές και χρήσιμες επιπτώσεις στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Οι Η/Υ δίνουν εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση σε κάθε ενδιαφερόμενο.

2. Ποιοτικά: το κόστος απόκτησης, χρήσης, συντήρησης και βελτίωσης των Η/Υ είναι σχετικά χαμηλό. Καμιά μικρή χώρα δεν εξαρτάται από μεγάλες δυνάμεις, όπως π.χ. στην ενέργεια (πετρέλαιο). Η πληροφορική χρειάζεται "κεφάλια" και όχι "κεφάλαια", μόνο εγκεφάλους (ηλεκτρονικούς και ανθρώπινους) κι όχι μεγάλα χρηματικά ποσά. Τα προγράμματα και οι εφαρμογές των τεχνολογιών της Πληροφορικής αλλάζουν την ποιότητα ζωής και εργασίας ελαχιστοποιώντας τον κόπο και την κατανάλωση σε ανθρώπινο και οικονομικό δυναμικό. Η χρήση των τεχνολογιών αυτών έχει ήδη εισαχθεί στα σχολεία με πολλές ευεργετικές συνέπειες στη διδακτική διαδικασία.

Τα μειονεκτήματα των Η/Υ συνοψίζονται σε δυο κυρίως ομάδες:

1. Οικονομικά: Με τη διάδοση των Η/Υ προκύπτουν νέα θέματα ηθικής δεοντολογίας. Η νέα τεχνολογία μπορεί να κυριεύσει και να ελέγξει την προσωπική μας ζωή ή να βοηθήσει ισχυρότερες ομάδες να ελέγξουν τις ασθενέστερες. Διογκώνεται η ανεργία, διότι χάνονται θέσεις εργασίας, αφού η δουλειά ενός λογιστηρίου γίνεται από ένα μηχάνημα και η δεκάδα των λογιστών αντικαθίσταται από έναν ηλεκτρονικό. Το ίδιο συμβαίνει και στους χώρους παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων, όπου οι Η/Υ έχουν υποκαταστήσει σε πολλούς τομείς το ανθρώπινο δυναμικό. Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα λέγεται "επαναπροσανατολισμός των εργαζομένων": οι άνεργοι υποχρεώνονται να προσανατολιστούν σε άλλες ειδικότητες, για τις οποίες εκπαιδεύονται και χρηματοδοτούνται γι' αυτό το σκοπό από την Πολιτεία. Παράλληλα προβλέπεται μείωση των ωρών εργασίας, εθελούσια έξοδος από την εργασία με πρόωρη συνταξιοδότηση, καθώς και η μερική απασχόληση.

2. Πολιτικά: Η μηχανογράφηση των δημοσίων υπηρεσιών διευκολύνει αφάνταστα τον πολίτη σε κάθε επαφή του με το δημόσιο καταργώντας την απάνθρωπη "ουρά" μπροστά στην κρατική υπηρεσία και καταπολεμά αποτελεσματικά τη γραφειοκρατία με την ηλεκτρονική έκδοση πιστοποιητικών σε συντομότατο χρόνο. Ταυτόχρονα, όμως, μπορεί να ελέγχει τους πολίτες με τον ΕΚΑΜ (Ενιαίος Κωδικός Αριθμός Μητρώου), και ενώ καταργεί τα σύνορα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευκολύνοντας την πάταξη της διεθνούς εγκληματικότητας, έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τα φρονήματα των πολιτών και να αστυνομεύει την προσωπική ζωή όλων μας (Συνθήκη Σένγκεν), καταργώντας στην πράξη το ιδιωτικό απόρρητο (ιατρικό, τραπεζικό, νομικό, φορολογικό κτλ.). Βεβαίως έχει ληφθεί σοβαρή μέριμνα για όλα αυτά. Το ιδιωτικό απόρρητο διασφαλίζεται με ολόκληρη σειρά προστατευτικών νομοθετημάτων που πλαισιώνουν την ευρωπαϊκή Συνθήκη Σένγκεν. Επίσης κατοχυρώνεται η θρησκευτική ιδιαιτερότητα και γίνονται απολύτως σεβαστές οι εθνικές και θρησκευτικές ιδιομορφίες των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το κύριο και καίριο ηθικό πρόβλημα της πληροφορικής είναι ένα: **πώς θα περάσουμε από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου;** Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ενημερώνουν τον άνθρωπο. Άραγε τον εξημερώνουν κιόλας; Γίνεται ο άνθρωπος ανθρώπινος με την ενημέρωση μό-

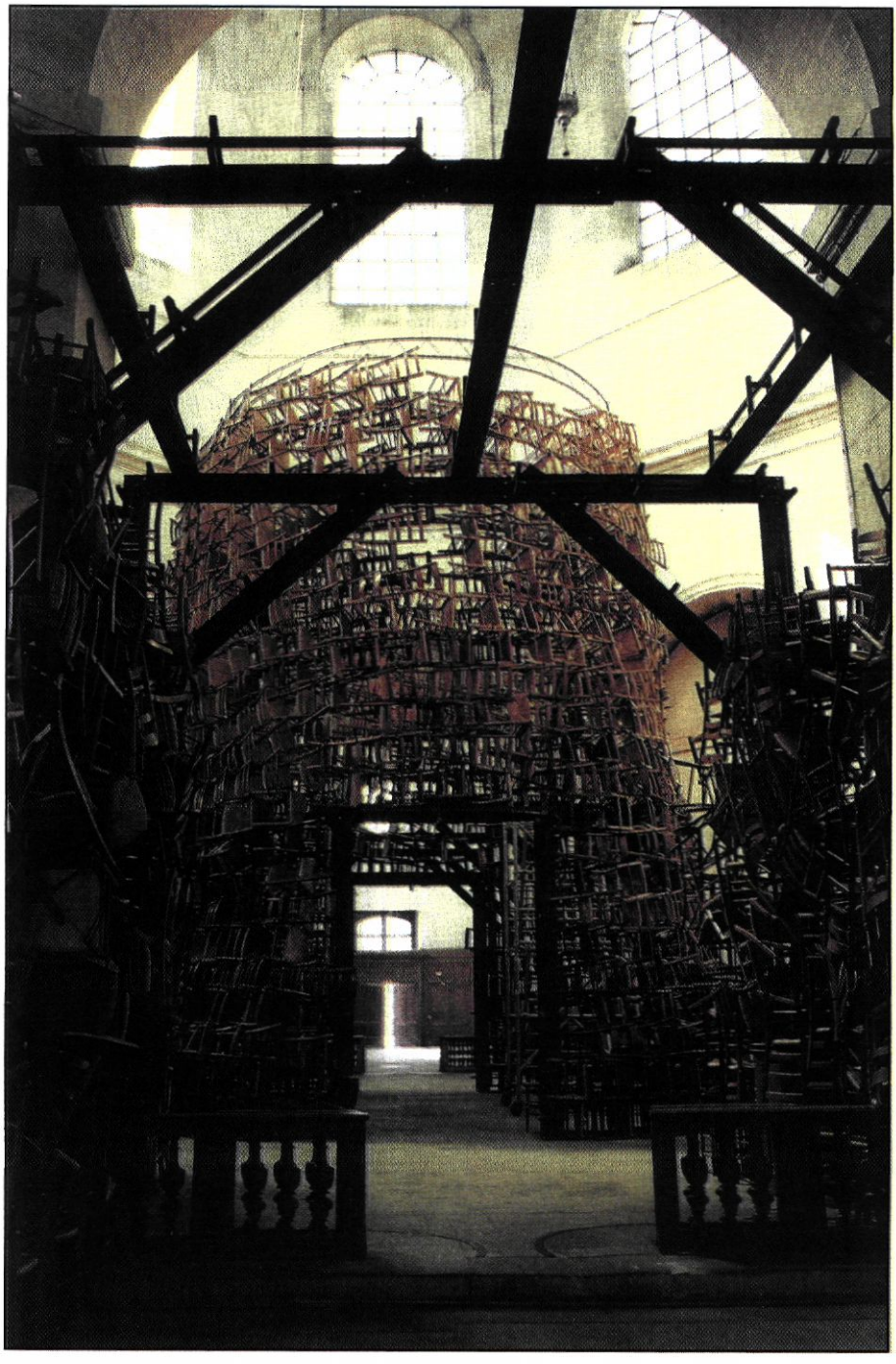

Μια μοντέρνα εκδοχή του Πύργου της Βαβέλ, με υλικό 3000 καθίσματα
(Έργο του Tadashi Kawamata.
Από το περιοδικό Connaissance des Artes 543/1997, σ. 6).

νο; Μήπως, παρά τον πληθωρισμό πληροφοριών που διαθέτει, παραμένει ο άνθρωπος πολύ ενημερωμένος μεν, αλλά κι ελάχιστα εξημερωμένος, δηλαδή φιλικός με το περιβάλλον του, ήπιος, προσηνής, τίμιος, ειλικρινής, αυθόρμητος και γενικά ανθρώπινος; Και επιπλέον: Με τη χρήση της πληροφορικής και ειδικά του διαδικτύου (Internet) διευκολύνεται η επικοινωνία. Όμως αυτή η επικοινωνία αφορά στην ανταλλαγή μηνυμάτων, όχι στην πραγματική συνάντηση προσώπων με σάρκα και οστά. Ο κίνδυνος εδώ είναι να επαναπαυτεί ο χρήστης σ' αυτού του είδους την "ασώματη" επικοινωνία και να βλέπει τον άλλον απλά ως ηλεκτρονικό μήνυμα κι όχι ως ψυχοσωματική ύπαρξη. Αυτή η επικοινωνία μοιάζει με την επικοινωνία δύο ερωτευμένων που αρκούνται στην τηλεφωνική συνομιλία και δεν επιθυμούν να συναντηθούν και προσωπικά (!).

Δημοσιότητα = Δημοκρατία!

Τα ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα Ενημέρωσης και Επικοινωνίας συνηθίζεται να χαρακτηρίζονται ως Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ή Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.). Ήδη έχει αναφανεί από πολλές πλευρές ένας προβληματισμός κατά πόσον ο όρος αυτός, όπως χρησιμοποιείται, ανταποκρίνεται σ' αυτό που ο σκοπός τους προϋποθέτει, δηλαδή την ενημέρωση ή την επικοινωνία του πολίτη με σεβασμό στο πρόσωπο και την αξιοπρέπειά του. Έχει προταθεί αντί του όρου Μ.Μ.Ε. να χρησιμοποιείται ο όρος Μ.Ε.Π. και αυτόν τον όρο χρησιμοποιούμε, γιατί πρέπει να γίνει συνείδηση ότι οι πολίτες δεν είναι μάζα αλλά πρόσωπα, το καθένα με τη δική του αξία και αξιοπρέπεια, που τα μέσα αυτά οφείλουν να σέβονται. Η διαπίστωση είναι ότι σήμερα τα Μ.Ε.Π. έχουν εισβάλει στη ζωή μας κυριολεκτικά, δηλαδή κάνουν πραγματική εισβολή στο σπίτι μας με τις εκπομπές τους, κι όχι μόνο τις ειδησεογραφικές, αλλά επιπλέον τις ψυχαγωγικές και τις διαφημιστικές.

Η **δημοσιογραφία** (έντυπη και ηλεκτρονική) μοιάζει να έχει χάσει την αίσθηση του μέτρου σε πάμπολλες περιπτώσεις:

α) Στα απάνθρωπα "ριάλιτι σόου", στα οποία ο ανθρώπινος πόνος γίνεται θέαμα, οι παρουσιαστές δεν έχουν συνήθως καμιά γνώση ψυχολογίας ή κοινωνιολογίας, ενώ οι θεατές στέκονται απαθείς ή έστω με κάποια συμπάθεια απέναντι στον πόνο, όμως αυτός ο πόνος βρίσκεται "αλλού", στον άλλο.

β) Στην εμπορευματοποίηση του ανθρώπινου πόνου στα δελτία ειδήσεων (η επιδρομή των ρεπόρτερς σε σπίτια για να "βγει είδηση" κυριολεκτικά δια της βίας κ.ά.ό.).

γ) Στο ότι η βία που αλωνίζει στην κοινωνία μας εισβάλλει καθημερινά στο σπίτι μας και επιβάλλεται στη συνείδησή μας, ιδίως των παιδιών και μάλιστα των μικρών, τα οποία αφιερώνουν κατά μέσο όρο τρεις ή τέσσερις ώρες της ημέρας τους μπροστά στην τηλεοπτική συσκευή και ανατρέφονται με εικόνες εγκληματικών πράξεων και άλλων βιαιοτήτων.

Η **διαφήμιση** προσπαθεί να δημιουργήσει το νέο τύπο του ανθρώπου, τον καταναλωτή, που θα σύρεται έντεχνα και εύκολα να ανταποκριθεί στις υποδείξεις των διαφημιστών. Προβάλλει προϊόντα που πολλές φορές είναι ανθυγιεινά, εμπορευματοποιεί ανθρώπινες αξίες με πορνογραφικά υπονοούμενα (το γυμνό ανθρώπινο σώμα, και ιδιαίτερα το γυναικείο, γίνεται εργαλείο στα χέρια του εμπόρου για την προώθηση της "πραμάτειας" του και την αύξηση του κέρδους του) και σε πολλές περιπτώσεις υποτιμά τη νοημοσύνη μας ή θίγει τις προσωπικές μας πεποιθήσεις και ευαισθησίες με τη διακωμώδηση ιερών προσώπων και αξιών.

Η **προπαγάνδα** των πολιτικών ομάδων βομβαρδίζει το κοινό με συνθήματα. Η αφισορρύπανση και η ηχορρύπανση σε προεκλογικές περιόδους επιτείνουν το κακό. Ο πολίτης καταντά οπαδός και απλός θεατής αντί να γίνει συμμέτοχος στο πολιτικό γίγνεσθαι, ενώ η πολιτική διαστρέφεται.

Το **κέρδος** των τηλεοπτικών σταθμών και η προπαγάνδα μπορούν να αλλοιώσουν την είδηση και να την προβάλλουν τελείως διαφορετικά με τέτοιους τρόπους, ώστε να αποπροσανατολίζουν τον πολίτη και να επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους (παράδειγμα ο πόλεμος του Περσικού Κόλπου το 1991, κατά τον οποίο οι ειδήσεις ήταν κατευθυνόμενες και, όπως αποδείχτηκε, έντεχνα "μονταρισμένες").

Βέβαια υπάρχουν ο Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο, που καταλογίζει ευθύνες και επιβάλλει πρόστιμα. Αλλά αυτό που πρέπει να γίνει πριν από όλα είναι η πρόληψη τέτοιων περιστατικών και η διαφύλαξη του κύρους της δημοσιογραφίας, διότι η δημοσιότητα συνυφαίνεται με τη δημοκρατία.

Ο άνθρωπος είναι πρόσωπο, δηλαδή μια ύπαρξη μοναδική και ανεπανάληπτη, αναντικατάστατη και σε διαρκή επικοινωνία με το περιβάλλον της. Δεν είναι άτομο ούτε ιδιώτης, αλλά διαθέτει κοινωνική υπόσταση και δημόσια ύπαρξη, που του προσδίδει την ταυτότητα του **πολίτη**. Ο πολίτης έχει δυο θεμελιώδεις ιδιότητες: την **ελευθερία** και την **ευθύνη**. Μόνο ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να 'ναι υπεύθυνος για τις πράξεις του. Και ο υπεύθυνος άνθρωπος μπορεί να διεκδικεί την ελευθερία, όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά κυρίως για το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της χρήσης των Η/Υ στη ζωή μας και ποια τα μειονεκτήματα;
2. Ποια ηθικά προβλήματα ανακύπτουν από τη διάδοση και χρήση της Πληροφορικής;
3. Ποιος είναι ο ρόλος των Μ.Ε.Π. και κατά πόσον αυτός λειτουργεί σωστά;
4. Πώς θα μπορούσε να αντιδράσει ο πολίτης στην κατευθυνόμενη ή αλλοιωμένη πληροφόρηση;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

(Δ.Ε. 21-24)

Κρίσιμες υπαρξιακές καταστάσεις

Ως διέξοδο... ο σημερινός άνθρωπος βρίσκει το αδιέξοδο. Κλείνεται στο διαμέρισμά του, στο γραφείο του, στον εαυτό του, θεωρώντας τη φυγή λύση. Το κλείσιμο όμως στην απομόνωση θα παραμένει πάντοτε ως η χείριστη αναχώρηση από το παρόν και τον πλησίον. Η πτώση, η φθορά, ο συμβιβασμός και η αλλοτρίωση της αμαρτίας καταλύονται με την αυτοκριτική, τη συνδιαλλαγή, τη μεταστροφή και τη μετάνοια. Η δυνατότητα της ολοκληρώσεως θα παραμένει ακέραια πάντοτε, παρά την όποια δική μας ακηδία, ολιγωρία, απαισιοδοξία και διαταραχή. Και αυτό είναι κάτι το απεριόριστα σημαντικό.

Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, *Η ευλογία του πόνου και ο πόνος της αγάπης*, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1991, σελ. 58.

21. ΑΓΧΟΣ, ΜΟΝΑΞΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Ένας ίσον κανένας!

Ζούμε στην "εποχή της ανθρώπινης απομόνωσης", σύμφωνα με την προφητική ρήση του κλασικού της παγκόσμιας λογοτεχνίας Ντοστογιέφσκι. Ας ακούσουμε την περιγραφή του που ταιριάζει σήμερα, εκατό χρόνια μετά την κυκλοφορία του μυθιστορήματος "Αδελφοί Καραμαζώφ": *"Όλοι στον αιώνα μας χώρισαν και γίνανε μονάδες, ο καθένας αποτραβιέται στη μοναξιά του, ο καθένας απομακρύνεται απ' τον άλλον, κρύβεται και κρύβει το έχει του και καταλήγει ν' απωθεί τους ομοίους του και ν' απωθείται απ' αυτούς"*[1] .

Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι μοναδικός και μοναχικός: ως αξία θεωρείται μοναδικός κι ανεπανάληπτος, αλλά ως ύπαρξη παραμένει μοναχικός. Έσπασε τα δεσμά που του στερούσαν την ελευθερία του, αλλά έχασε τους δεσμούς που τον συνέδεαν με το περιβάλλον του. Η γονική μέριμνα μοιάζει τυραννία στα μάτια κάθε νέου ανθρώπου, γι' αυτό αποδεσμεύεται από την οικογενειακή εστία σε πρώτη ευκαιρία. Σπάζει δεσμά, μα κόβει δεσμούς κιόλας, αφού μένει μόνος του. Η μοναξιά είναι το τίμημα της ελευθερίας. Μιας ελευθερίας που δε δέχεται δεσμούς, που κινείται όμως στα πλαίσια ενός ατομοκεντρισμού ξένου προς τη χριστιανική αντίληψη και παράδοση.

Το ίδιο συμβαίνει στις προσωπικές σχέσεις κάθε ζευγαριού. Η αγάπη φαίνεται να δεσμεύει τους συντρόφους με την υπερβολή της, γι' αυτό αναζητά την ατομική ελευθερία του ο ένας από τον άλλο. Το διαζύγιο, η διάσταση, ο χωρισμός χαρίζουν ελευθερία στερώντας την αγάπη, σπάζοντας δεσμά και κόβοντας δεσμούς. Μοναξιά κι ελευθερία παρομοιάζονται με την "καλή" και με την "ανάποδη" ενός ρούχου ή τις δυο όψεις κάθε νομίσματος.

Ένας ίσον κανένας! Κάθε άνθρωπος γεννιέται για να ζει μαζί με άλλους συνανθρώπους του. Επειδή κάτι τέτοιο ανήκει στην ανθρώπινη φύση, γι' αυτό η μοναξιά είναι αφόρητη. Παρόλο που χαρίζει ελευθερία, ωστόσο ποτέ κανείς δεν ένιωσε ευτυχισμένος σαν βρεθεί μοναχός του. Ένας άνθρωπος είναι κανένας άνθρωπος. Ίσως τελικά να μην υπάρχει

[1] Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμαζώφ*, Β, 6, ΙΙ, (μετ. Άρη Αλεξάνδρου), Εκδ. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

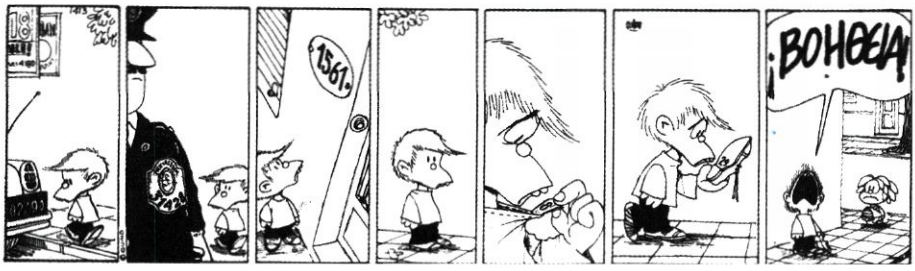

Quino, Μαφάλντα. (Ars Longa 1987, 10, σ. 7)

άνθρωπος, αλλά συνάνθρωπος, αφού κανείς ποτέ δε ζει μόνος του, αλλά πάντα υπάρχει μαζί με άλλους ανθρώπους, δηλαδή συνανθρώπους. Έτσι λοιπόν αυτό που γνωρίζουμε δεν είναι ο άνθρωπος, αλλά ο συνάνθρωπος.

Από τη μοναξιά προέρχεται το **άγχος**, η αγωνία δηλαδή για την ταυτότητα: ποιος είμαι, τι θέλω, πού πάω, από πού έρχομαι, πού και πώς θα καταλήξω; Αγωνιώδη υπαρξιακά ερωτήματα υψώνονται ολόγυρά μας, όχι σαν τα τείχη που μας προστατεύουν, μα σαν τους τοίχους που μας φυλακίζουν. Η μοναξιά γεννά ανασφάλεια, αβεβαιότητα, αστάθεια. Καρπός τους είναι το άγχος της ύπαρξης και η συναίσθηση του κενού στο νόημα της ζωής.

Μια συγκεκριμένη περίπτωση αρνητικού βιώματος σήμερα είναι η **περιθωριοποίηση**, δηλαδή το να ζεις στο περιθώριο της κοινωνίας, σαν απορριμμένος από τους άλλους. **Ο άνεργος, ο άστεγος και ο μετανάστης** είναι τρεις σημερινές τραγικές φυσιογνωμίες. Η **ανεργία** στερεί την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τον καταδικάζει να φυτοζωεί με το πενιχρό κρατικό επίδομα ή να πέφτει εύκολο θύμα εκβιασμών που τον οδηγούν άλλοτε στην εκμετάλλευση κι άλλοτε πάλι στην παρανομία του υποκόσμου.

Ο **άστεγος,** προέρχεται από την τάξη των ανέργων, κι όχι μόνο. Νεαρά άτομα από διαλυμένες οικογένειες, χωρίς προσωπικές σχέσεις ή σταθερή απασχόληση, απογοητεύονται κι επιδίδονται είτε στη βία των χούλιγκανς είτε στην παθητικότητα των ναρκωτικών, για να καταλήξουν να παρασιτούν σε σιδηροδρομικούς σταθμούς, δημόσιους κήπους ή ερειπωμένα σπίτια. Στους άστεγους ανήκουν επίσης ηλικιωμένοι, που έχουν εγκαταλειφθεί από τους οικείους τους και μη διαθέτοντας σταθερό εισόδημα (σύνταξη, μισθώματα) καταντούν να διαβιούν στο περιθώριο της κοινωνίας μας, σε άθλιες τρώγλες και ρυπαρά υπόγεια.

Οικογένεια ελλήνων μεταναστών που, στη δεκαετία του '60, στοιβάζονταν σε μικρά δωμάτια στη Γερμανία. Η φωτογραφία δημοσιεύτηκε σε γερμανικό περιοδικό με το σχόλιο "Χρήσιμοι αλλά ανεπιθύμητοι" (από την εφημ. "Το Βήμα" 5-4-1998, Α54).

Ο **μετανάστης,** συνήθως, προέρχεται από κάποια χώρα (βαλκανική, ανατολικοευρωπαϊκή, αφρικανική ή ασιατική), που έχει πληγεί κυρίως από τη φτώχεια, τον πόλεμο ή εσωτερικά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Καταφεύγει σε μια χώρα, που θεωρείται ότι ευημερεί, πολλές φορές για ένα κομμάτι ψωμί. Αποξενωμένος από τον τόπο του και τους ανθρώπους του, δουλεύει σκληρά κι απάνθρωπα, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, με εξευτελιστικά χαμηλό ημερομίσθιο, σε σκληρές εργασιακές συνθήκες, ανθυγιεινές και επικίνδυνες για τη ζωή του πολλές φορές. Κάθε στιγμή διατρέχει τον κίνδυνο της απόλυσης από τη δουλειά του, χωρίς αποζημίωση φυσικά, και απειλείται με απέλαση από τη χώρα μας και βίαιη επάνοδο στην πατρίδα του, όποτε ο δυστυχής αλλοδαπός τολμήσει να παραπονεθεί για τις αδικίες που υφίσταται.

Θεάνθρωπος: "ὁ ὑπέρ ἡμῶν παθών καί συμπαθῶν"

Η Εκκλησία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη απέναντι στη μοναξιά και την περιθωριοποίηση των ανθρώπων. Άλλωστε το δείχνει καθημερινά, σε όλη την υφήλιο, έμπρακτα με την κοινωνική της πρόνοια (ιδρύματα για ηλικιωμένα άτομα ή άτομα με ανίατες ασθένειες, βοηθήματα σε χρήμα ή σε είδη πρώτης ανάγκης). Πέρα από αυτό υπάρχουν σοβαροί θεολογικοί λόγοι για τους οποίους η Εκκλησία συντρέχει τον άνθρωπο με τρόπο πάρα πολύ διαφορετικό από την ιδιωτική ελεημοσύνη ή την κρατική φιλανθρωπία. Όμως και το πλήρωμα της Εκκλησίας, έχει χρέος να επιδείξει την αντίστοιχη φιλάνθρωπη στάση απέναντι σ' όλες αυτές τις ομάδες των ανθρώπων του περιθωρίου και της μοναξιάς. Ο πλησίον, για τον οποίο μίλησε ο Χριστός, είναι ο κάθε άνθρωπος που πάσχει και δυστυχεί.

Για την υπέρβαση από το πλέγμα της μοναξιάς υπάρχει διέξοδος που απαιτεί θυσία και ανθρωπιά. Η θυσία του εγωισμού και της ατομοκεντρικής αντίληψης είναι ο μόνος δρόμος που οδηγεί στην επανασύνδεση με το συνάνθρωπο και το Θεό. Ο Χριστός είναι ο μόνος πραγματικός "φίλος", που μπορεί να δώσει νόημα στη ζωή του μοναχικού ανθρώπου, γιατί και ο ίδιος, ως άνθρωπος, βίωσε το αίσθημα αυτό πάνω στο Σταυρό.

Ο Ιησούς Χριστός είναι, όπως ψάλλεται στην Εκκλησία κατά τη Μ. Εβδομάδα των Παθών Του, *"ὁ ὑπέρ ἡμῶν παθών καί συμπαθῶν"*, έχει πάθει για μας και μας συμπαθεί. Δεν είναι αδιάφορος και απαθής σαν τις θεότητες του αρχαιοελληνικού πανθέου που ζούσαν διασκεδάζοντας ή πολεμώντας μεταξύ τους, ούτε σαν τον Γιαχβέ του ιουδαϊσμού, που επικοινωνούσε με τη μεσολάβηση του νόμου του Μωυσή και του λόγου των προφητών. Ο Θεάνθρωπος γεννήθηκε σαν ξένος και πτωχός μέσα σε στάβλο, όταν η Θεοτόκος αναγκάστηκε να μετακινηθεί για την απογραφή της οικογένειάς τους. Γλίτωσε από τη σφαγή των νηπίων του Ηρώδη και φυγαδεύτηκε στη μακρινή Αίγυπτο ζώντας σαν πρόσφυγας.

Μεγάλωσε δουλεύοντας με τα χέρια του ως ξυλουργός στο φτωχικό εργαστήριο του μνήστορα Ιωσήφ και ανατράφηκε σε ταπεινό σπιτικό με στοιχειώδη μόρφωση. Οι Μαθητές του ήταν απλοί άνθρωποι του λαού, ψαράδες κυρίως, και στη ζωή τους παρέμειναν περιπλανώμενοι, διωκόμενοι από την εξουσία, την πολιτική των ρωμαίων κατακτητών της χώρας τους και τη θρησκευτική των φαρισαίων νομοδιδασκάλων της πατρίδας τους.

Ένας Μαθητής Τον πρόδωσε κι άλλος πάλι Μαθητής Τον αρνήθηκε, την ώρα που δικαζόταν. Σαν ξένος αντιμετωπίστηκε από τους ομοθρήσκους Του και από τους αλλόφυλους κατακτητές της γης Του. Δικάστηκε άνομα και καταδικάσθηκε άδικα βρίσκοντας φρικτό κι οδυνηρό θάνατο σαν κακούργος. Σαν να μην έφτανε το μαρτύριο της σταύρωσης, ακόμα κι ο τάφος Του φρουρούνταν.

Ο Χριστός ως Θεάνθρωπος έπαθε όλα όσα μπορούσε ποτέ να υποστεί ένας άνθρωπος πάνω στη γη. Βίωσε τα πάντα εκτός από την αμαρτία. Ως τέλειος άνθρωπος είχε όλα τα αδιάβλητα ανθρώπινα πάθη (πείνα, δίψα, κούραση, πόνος κτλ.), όπως περιγράφονται στα Ευαγγέλια, μένοντας όμως αναμάρτητος ως τέλειος Θεός. Ο Θεάνθρωπος είναι φιλάνθρωπος ως "παθών και συμπαθών" τον άνθρωπο.

Έζησε τη μοναξιά σ' όλη τη ζωή Του και πάνω στο σταυρό. Βίωσε το άγχος και την αγωνία στον κήπο της Γεθσημανή προσευχόμενος προ του επερχόμενου πάθους, μέσα στο Πραιτώριο χλευαζόμενος και πάνω στο Γολγοθά υποφέροντας ολομόναχος. Του έλαχε ο κλήρος του ξένου μετανάστη και του αλλοδαπού πρόσφυγα από τα γεννοφάσκια του. Ένιωσε τη μοίρα του άστεγου: *"ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τήν κεφαλήν κλίνῃ" (ο Υιός του Ανθρώπου δεν έχει πού να γείρει το κεφάλι)* (Ματθ. 8, 20). Γνώρισε τον ιδρώτα της χειρωνακτικής εργασίας και καταλάβαινε τον πόνο της ανεργίας από τη συντροφιά των φτωχών βιοπαλαιστών ψαράδων που μαθήτευαν κοντά Του κι αγωνιούσαν κάθε φορά που τα δίχτυα τους έμεναν άδεια, γι' αυτό Εκείνος τους συνέτρεχε.

Ο Θεάνθρωπος δεν είναι Θεός απαθής κι αδιάφορος, αλλά συμπαθής και φιλάνθρωπος. Σ' Αυτόν μπορεί να προσβλέπει με ελπίδα κι εμπιστοσύνη, δηλαδή με πίστη, κάθε άνθρωπος που βιώνει τη μοναξιά, το άγχος, την αγωνία, την ανεργία, την περιθωριοποίηση. Ο Θεάνθρωπος είναι πολύ πιο κοντά σε μας από ό,τι μπορεί να φαίνεται πως είναι κάθε συνάνθρωπός μας.

Κείμενα

1. *Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· εἴ θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἀράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθείτω μοι. ὅς γάρ ἄν θέλῃ τήν ψυχήν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἄν ἀπολέσῃ τήν ψυχήν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.*

Ματθ. 16, 24-25

2. *Ποῦ πορευθῶ ἀπό τοῦ πνεύματός σου καί ἀπό τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἐάν ἀναβῶ εἰς τόν οὐρανόν, σύ ἐκεῖ εἶ, ἐάν καταβῶ εἰς τόν ᾅδην, πάρει· ἐάν ἀναλάβοιμι τάς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καί κατασκηνώσω εἰς τά ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καί γάρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με, καί καθέξει με ἡ δεξιά σου. καί εἶπα· ἄρα σκότος καταπατήσει με, καί νύξ φωτισμός ἐν τῇ τρυφῇ μου· ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπό σοῦ, καί νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται· ὡς τό σκότος αὐτῆς, οὕτως καί τό φῶς αὐτῆς.*

Ψαλμ. 138, 7-12

1. Τότε ο Ιησούς είπε στους μαθητές του: "Όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτό του, ας σηκώσει το σταυρό του κι ας με ακολουθεί. Γιατί όποιος θέλει να σώσει τη ζωή του θα τη χάσει· όποιος όμως εξαιτίας μου χάσει τη ζωή του, θα τη βρει.

2. Πού να πάω μακριά από το Πνεύμα σου; και μακριά απ' την παρουσία σου πού να φύγω; Αν ανεβώ στους ουρανούς, εσύ είσ' εκεί· αν στρώσω το κρεβάτι μου στον άδη, εκεί είσαι πάλι. Αν τα φτερά μου απλώσω και πετάξω εκεί που ο ήλιος ξεμυτά ή εκεί που χάνεται στης θάλασσας την άκρη, κι εκεί το χέρι σου θα με καθοδηγεί κι η ευνοϊκή σου δύναμη θα με κρατάει. Κι αν πω: "Ας με σκεπάσει το σκοτάδι, και ας γίνει νύχτα γύρω μου το φως", και το σκοτάδι ακόμα για σένα δε θα 'ναι σκοτεινό κι η νύχτα σαν τη μέρα θα φωτίζει -σκοτάδι ή φως για σένα είναι παρόμοια.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι τα αίτια της ανθρώπινης μοναξιάς στην εποχή μας;
2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι ομάδες που ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας;
3. Ο Χριστός προβάλλει ως "συμπαθών" στην ανθρώπινη μοναξιά και περιθωριοποίηση. Πώς αντιλαμβάνεστε αυτή τη "συμπάθεια";
4. Ποια είναι η στάση της Εκκλησίας απέναντι στους ανθρώπους της μοναξιάς; Υπάρχουν στην περιοχή σας ιδρύματα για τον ανθρώπινο πόνο και ποια η προσφορά τους;

22. ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

Το Εγώ και το Άλλο

Συνηθίζεται να διαχωρίζεται η πραγματικότητα σε δυο μέρη: το Εγώ και το Άλλο. Στη μια πλευρά τοποθετώ το Εγώ μου, τον Εαυτό μου, την ύπαρξή μου. Στην απέναντι όχθη βάζω το Άλλο μου, δηλαδή καθετί που είναι διαφορετικό από εμένα κι αλλιώτικο. Ο συνάνθρωπος είναι ο Άλλος μου, επειδή διαφέρει από μένα παρόλο που είναι άνθρωπος σαν κι εμένα. Ποτέ δυο άτομα δεν ομοιάζουν, έστω κι αν είναι αδέλφια. Ούτε οι δίδυμοι έχουν απόλυτη ταυτότητα παρά την εκπληκτική ομοιότητα μεταξύ τους. Ακόμη και τα σιαμαία παιδιά διαφέρουν κάπου.

Το ίδιο συμβαίνει σ' όλους τους τομείς. Το άλλο φύλο (αρσενικό/θηλυκό), η άλλη γενιά (γονείς/παιδιά), η άλλη ηλικία (ενήλικοι/ανήλικοι) διαφέρουν από εμένα αλλά και σχετίζονται μ' εμένα. Επίσης η φύση, ο κόσμος, το σύμπαν που μας περιβάλλει, είναι το άψυχο ή άλογο (χωρίς λόγο/λογική, δίχως νόηση), το Άλλο από το Εγώ μου. Ο Θεός πάλι είναι το Άλλο του ανθρώπου, πρόκειται μάλιστα για το εντελώς Άλλο, το αλλιώτικα Άλλο, το *"ἄλλως ἄλλο"*, επειδή διαφέρει ριζικά κι ουσιαστικά από τον άνθρωπο και τον κόσμο. Σε κάθε περίπτωση λοιπόν το Εγώ έχει το Άλλο ενώπιόν του είτε είναι ανθρώπινο είτε φυσικό είτε υπερφυσικό.

Δυο ιδιότητες διακρίνουν τη σχέση του Εγώ με το Άλλο: η **διαφορά** και η **αναφορά**. Το Άλλο διαφέρει από το Εγώ πάντοτε. Όμως το Εγώ αναφέρεται οπωσδήποτε στο Άλλο του, σχετίζεται μ' αυτό σχεδόν αναγκαστικά. Η διαφορά και η αναφορά συνυπάρχουν πάντοτε, όπως το στημόνι και το υφάδι ή η κλωστή και ο καμβάς που πάνω του κεντάμε. Ας προσέξουμε επίσης ότι το Άλλο είναι όχι μόνο διαφορετικό από εμάς, αλλά επιπλέον και κυρίως είναι αλλιώτικο, αλλότριο, όπως λέγεται στα παλιότερα ελληνικά μας.

Όταν εμείς αισθανόμαστε ξένοι με τον ίδιο τον εαυτό μας και το Εγώ μας είναι σαν χαμένο, τότε μιλάμε για **αλλοτρίωση**. Έτσι λέγεται στην επιστημονική ορολογία η αποξένωση του Εαυτού μας από το Εγώ μας.

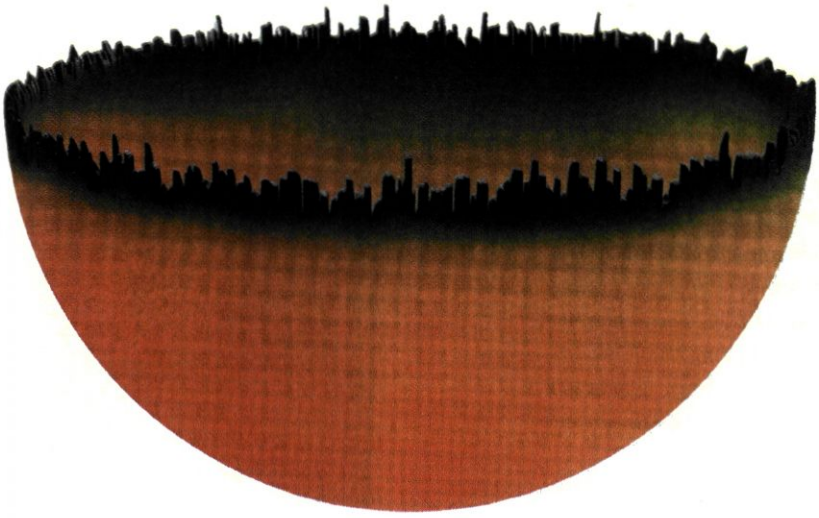

Πανόραμα της πόλης. Έργο του Jay Musler, 1981.
(Από το περιοδικό Antiques and Fine Art, Ιούν. 1992, σ. 66).

Αίτια και συνέπειες της αλλοτρίωσης

Τα αίτια της αλλοτρίωσης, κατά τις κοινωνικές επιστήμες, μπορούν να αναζητηθούν στη δομή της σύγχρονης κοινωνίας, στις κοινωνικές συνθήκες που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο εντάσσεται σ' αυτές. Έτσι οι συνθήκες εργασίας, η συνεχώς αυξανόμενη εξειδίκευση στην εργασία, οι κοινωνικές ανισότητες που βιώνει, η εκμετάλλευση, τα μέσα ενημέρωσης με τα προπαγανδιστικά ή διαφημιστικά προγράμματα και οι αυξανόμενες απαιτήσεις που η κοινωνία δημιουργεί, οδηγούν τον άνθρωπο στην αποξένωση από τους άλλους αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό. Επιπλέον η σύγχρονη αστικοποίηση μεγάλης μερίδας ανθρώπων, οι οποίοι δεν ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τη ζωή των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, ο βίαιος τρόπος ένταξής τους στις νέες συνθήκες οδηγούν στην αλλοτρίωση. Ο μόνος τρόπος επομένως, να ξεφύγει ο άνθρωπος από την αλλοτρίωση είναι να αλλάξουν οι δομές της κοινωνίας και ο τρόπος της ένταξής του σ' αυτήν.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία και την άποψη της Εκκλησίας η αλλοτρίωση είναι φαινόμενο του οποίου η πρωτογενής αιτία πρέπει να αναζητηθεί στη στάση ζωής που τηρεί ο άνθρωπος. Είναι φαινόμενο πνευμα-

τικό με κύρια αιτία την αμαρτία στις ποικίλες της διαστάσεις, τη διακοπή της σχέσης με το Θεό και τον συνάνθρωπο κι επομένως η άρση του απαιτεί τον πνευματικό αναπροσανατολισμό του στη σχέση του με το Άλλο (Θεό, άνθρωπο) και τον εαυτό του. Οι κοινωνικές συνθήκες και τα κοινωνικά αίτια ακολουθούν δευτερογενώς συντελώντας στην ολοκλήρωση της αλλοτρίωσης.

Οι συνέπειες της αλλοτρίωσης στην καθημερινή ζωή είναι σημαντικές. Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος χάνει την επαφή του με το συνάνθρωπο και τον εαυτό του, χάνει την πραγματική προσωπική του ταυτότητα και περιορίζει τις διαστάσεις της ζωής του στο παρόν, παραγνωρίζοντας τις πνευματικές ανάγκες της ψυχής του. Αυτό είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φαινόμενα της σύγχρονης ζωής και του μοντέρνου πολιτισμού. *"Οι άλλοι άνθρωποι είναι η κόλασή μου"*[1]: αυτή η φράση του σύγχρονου γάλλου υπαρξιστή φιλοσόφου Ζαν-Πωλ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre 1905-1980) περιγράφει την εποχή μας με τον πιο σύντομο και πιο ακριβή τρόπο.

Αλλοτρίωση ή αλλοίωση;

Η Εκκλησία έχει επίγνωση του προβλήματος της αλλοτρίωσης, γι' αυτό με την ίδια την ύπαρξή της αποσκοπεί στην αναίρεση της αλλοτρίωσης διαμέσου της καλής αλλοίωσης του ανθρώπου. Στη θεία ευχαριστία, το θεμελιώδες μυστήριο της Εκκλησίας, που εύστοχα επονομάζεται "θεία κοινωνία", επέρχεται η καλή αλλοίωση κι έτσι θεραπευόμαστε από το κακό της αλλοτρίωσης. Κοινωνούμε και επικοινωνούμε, συνερχόμαστε (συγκεντρωνόμαστε) "επί το αυτό" (για κοινό σκοπό), γινόμαστε ένα, το Εγώ επι-κοινωνεί με το Άλλο του, θείο και ανθρώπινο, προσωπικό και διαπροσωπικό, ατομικό και συλλογικό, πνευματικό και υλικό μαζί. Το ψωμί και το κρασί, ο άρτος και ο οίνος, μεταβάλλονται σε Σώμα και Αίμα Χριστού, δηλαδή "αλλοιώνονται" τα φυσικά στοιχεία, γίνονται "ἀλλοῖα", αλλιώτικα, διαφορετικά. Εμείς όλοι κοινωνούμε των αχράντων μυστηρίων κι έτσι μετέχουμε της ζωής του Θεού. Βγαίνουμε από το μοναχικό κι αλλοτριωμένο Εγώ μας, για να γίνουμε όχι αλλότριοι, ξένοι με τον εαυτό μας, αλλά "ἀλλοῖοι", δηλαδή αλλιώτικοι.

[1] Jean-Paul Sartre, *Huis clos*, Paris 1947.

Με τη θεία κοινωνία η ανθρώπινη κοινωνία γίνεται επι-κοινωνία και συμ-μετοχή. Αντί για την αλλοτρίωση επισυμβαίνει η αλλοίωση: το Εγώ γίνεται ένα με το Άλλο του, αλλοιώνεται αντί να αλλοτριώνεται. Έτσι ο άνθρωπος γίνεται "σώος", που θα πει ολόκληρος, ακέραιος, ατόφιος, χωρίς κομματιάσματα, θραύσματα, αποσπάσματα και τεμαχίσματα, διχόνοιες και διαζύγια, χωρισμούς και σχιζοφρένειες.

Η παράδοση των Πατέρων της Εκκλησίας κάνει λόγο για την αλλοτρίωση και την "καλή αλλοίωση" του ανθρώπου χρησιμοποιώντας βέβαια τη θεολογική ορολογία της εποχής της. Για παράδειγμα, ο Μέγας Αντώνιος γράφει: *"Ἐκ τοῦ πλησίον ἐστίν ἡ ζωή καί ὁ θάνατος· ἐάν γάρ κερδήσωμεν τόν ἀδελφόν, τόν Θεόν κερδαίνομεν"* [1]. Η κόλαση είναι ένας τρόπος ζωής, κι όχι βέβαια κάποιος τόπος φοβερής τιμωρίας, με καζάνια που "βράζουν" αμαρτωλούς. Στην Πατερική παράδοση της Εκκλησίας μας περιγράφεται η κόλαση ως το μαρτύριο του να μην μπορείς να αγαπάς. Κατά το Μακάριο τον Αιγύπτιο[2] κόλαση είναι να μην μπορείς να βλέπεις τον Άλλο πρόσωπο με πρόσωπο και οι κολασμένοι κάθονται έχοντας γυρισμένη την πλάτη τους ο ένας στον άλλον. Κόλαση δεν είναι τόπος τιμωρίας, αλλά τρόπος ακοινωνησίας, δηλαδή να ζεις χωρίς να επι-κοινωνείς, με δυο λόγια, κόλαση είναι μια κοινωνία χωρίς ανθρώπινη επικοινωνία.

Από το "Εγώ" στο "Εμείς"

Η ορθόδοξη θεολογία αντιμετωπίζει την αλλοτρίωση με την ανθρωπολογία του προσώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι άτομο, είναι πρόσωπο. Μεταξύ των δυο αυτών εννοιών (πρόσωπο-άτομο) υπάρχει μόνο ένα κοινό στοιχείο: αναφέρονται σε μια μονάδα, μια μόνο ύπαρξη, π.χ. καθένας μας γεννιέται ως άτομο.

Το πρόσωπο και το άτομο διαφέρουν σε όλα τα άλλα και μάλιστα στη σχέση τους με τις άλλες μοναδικές υπάρξεις. Το **άτομο** μένει άσχετο, δεν αισθάνεται την ανάγκη να σχετισθεί με άλλες υπάρξεις, το Εγώ μένει κλεισμένο στον Εαυτό του και δεν αναφέρεται στο Άλλο του. Το **πρόσωπο** (προς + ωψ= όψη, οφθαλμός) σχετίζεται οπωσδήποτε, το Εγώ επι-κοινωνεί με το Άλλο του, ο Εαυτός μας είναι η σχέση του Εγώ μας προς το

[1] *Γεροντικόν*, Μ. Αντώνιος, θ' (Αθήνα 1970, σ. 2).
[2] Μακάριος Αιγύπτιος, P.G., τ. 65, σ. 280B.

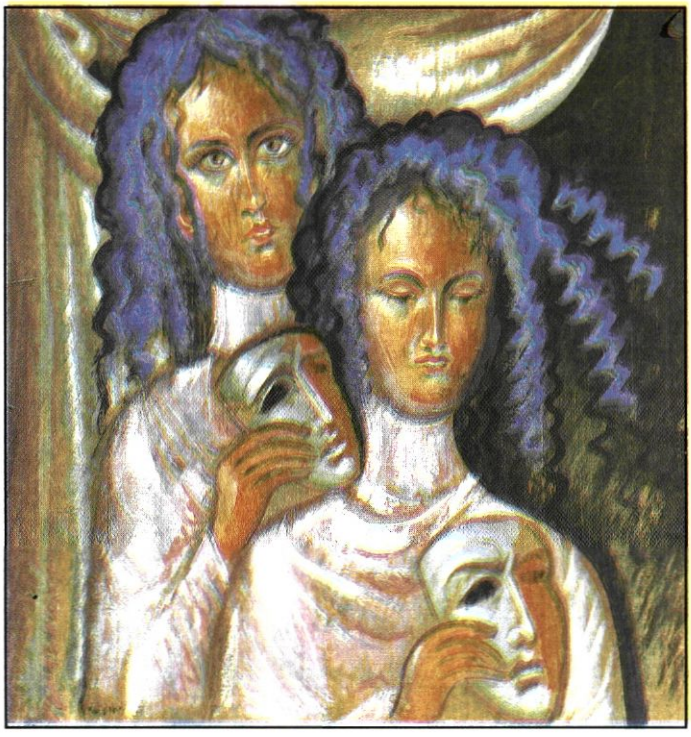

Το δίλημμα να ζεις ως πρόσωπο ή σαν προσωπείο (: μάσκα).
(Έργο π. Σταμ. Σκλήρη)

Άλλο μας. Ποτέ δε βρίσκουμε την ταυτότητά μας μόνοι, αλλά πάντοτε σε σχέση με το Άλλο μας.

Ο άνθρωπος γεννιέται άτομο και γίνεται πρόσωπο. Καθένας γεννιέται σαν άτομο και αναγεννιέται ως πρόσωπο μέσα στην Εκκλησία. Το άτομο αρκείται στη διαφορά του Εγώ από το Άλλο και ποτέ δεν ενδιαφέρεται για την αναφορά (τη σχέση) του ενός προς το άλλο. Αντιθέτως το πρόσωπο δίνει προβάδισμα στην αναφορά, στη σχέση, στην επι-κοινωνία και στη συμ-μετοχή, χωρίς βεβαίως να αγνοεί ή να υποτιμά τη διαφορά του Εγώ από το Άλλο του.

Η ανθρωπολογία του προσώπου έχει διαποτίσει συνειδητά και ασυνείδητα την ελληνική λογοτεχνική παράδοση, εξαιτίας της συνάφειας με το ορθόδοξο εκκλησιαστικό ήθος. Στον περασμένο αιώνα, ο Στρατηγός Μακρυγιάννης τέλειωνε τα "Απομνημονεύματά" του έτσι: "*Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς 'εγώ'; Όταν αγωνιστή μόνος του και φκειάση, ή χαλάση, να λέγει εγώ· όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκειάνουν, τότε να λένε*

'εμείς'. Είμαστε εις το 'εμείς' κι όχι εις το 'εγώ'" [1]. Στον καιρό μας ο νομπελίστας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης γράφει: "Το καίριο στη ζωή αυτή κείται πέραν του ατόμου. Με τη διαφορά ότι, αν δεν ολοκληρωθεί κανείς σαν άτομο -κι όλα συνωμοτούν στην εποχή μας γι' αυτό- αδυνατεί να το υπερβεί" [2].

Θέματα για συζήτηση

1. Σε ποιους παράγοντες οφείλεται το φαινόμενο της αλλοτρίωσης;
2. Συζητήστε για τις απόψεις της Εκκλησίας σχετικά με τα αίτια της αλλοτρίωσης.
3. Πώς μπορεί να αρθεί το φαινόμενο αυτό από το σύγχρονο άνθρωπο;
4. Η έννοια του προσώπου και η κατανόησή της πώς μπορεί να οδηγήσει στην έξοδο από την κατάσταση της αλλοτρίωσης;

[1] Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, επίλογος (Εκδ. Πάπυρος 1996, σ. 371-372).
[2] Ο. Ελύτης, *Τα δημόσια και τα ιδιωτικά*, Αθήνα, Εκδ. Ίκαρος 1990, σ. 11.

23. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΙΣ ΧΑΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΛΥΠΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

"Πάσχω άρα υπάρχω"

Η ανατολική ορθόδοξη παράδοση είναι εξοικειωμένη με την παρουσία του πόνου μέσα στη ζωή μας. Γνωρίζει ότι ο άνθρωπος είναι μια ύπαρξη που πονά και πεινά, υποφέρει και ταλαιπωρείται, μοιράζεται χαρές και λύπες, ηδονές και οδύνες. Ο άνθρωπος κυοφορείται με πόνους και γεννιέται με τις ωδίνες του τοκετού. Ο πρώτος ήχος ζωής του νεογνού είναι το κλάμα και συνεχίζει τον επίγειο βίο του με πόνο και πείνα, γέλια και κλάματα. Όλη η ζωή μας κυλάει έτσι για να τελειώσει με την αρρώστια, τα γηρατειά και το θάνατο. Η χαρά και η λύπη είναι σαν την ανάσα μας: εισπνέουμε το ένα και εκπνέουμε το άλλο.

Συνήθως οι νέοι άνθρωποι πιστεύουν ότι η ζωή θα είναι ρόδινη και σκέφτονται μόνο τη θετική πλευρά της ζωής. Αυτό είναι και θεμιτό και σωστό, γιατί στη ζωή του ο νέος πρέπει να βλέπει με αισιοδοξία το μέλλον. Όμως επειδή η ζωή επιφυλάσσει και τις δυσάρεστες όψεις της, πρέπει να είναι κανείς έτοιμος να αντιμετωπίσει σωστά και τις καταστάσεις μιας αποτυχίας, του πόνου και της αρρώστιας και γενικά ό,τι δηλητηριάζει τη ζωή.

Ο Ντοστογιέφσκι διατύπωνε αυτήν την αλήθεια με τη φράση "πάσχω άρα υπάρχω". Ο μεγαλύτερος σύγχρονος ρώσος ορθόδοξος φιλόσοφος, ο Νικόλαος Μπερντιάεφ (1874-1948), υπογράμμιζε αυτή τη διατύπωση: "doleo ergo sum" (πονώ, άρα υπάρχω), και σημείωνε την αντίθεση προς τη δυτική φιλοσοφία, που με το στόμα του φιλόσοφου Ρενέ Ντεκάρτ (Rene Descartes, 1596-1663) πίστευε: "cogito ergo sum" (σκέπτομαι άρα υπάρχω).

Ένας κορυφαίος Έλληνας Πατέρας της Εκκλησίας, ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662) τόνιζε ότι ο ανθρώπινος βίος αποτελείται από **ηδονές** και **οδύνες**: *"Οὐκ ἐνδέχεταί ποτέ χωρίς ὀδύνης εἶναι τήν ἡδονήν"*[1] (Δεν μπορεί ποτέ να υπάρχει ηδονή χωρίς οδύνη). Δεν έκανε κανένα λογοπαίγνιο της ελληνικής γλώσσας παίζοντας τάχα με τη συνήχηση του

[1] Μάξιμος Ομολογητής, *Φιλοκαλία*, τ. Β', σ. 99. Βλ. Αρχιμ. Ευσέβιος, *Ηδονή-Οδύνη*, 2 τόμοι, Αθήνα, Εκδ. Ακρίτας 1990/1992.

αναγραμματισμού μιας λέξης (ηδο/οδύ-νη), αλλά δίδασκε μιαν αλήθεια της σκληρής πραγματικότητας στη ζωή μας, ότι δηλαδή ο πόνος και η χαρά είναι πάντοτε μαζί. Αυτό λέγεται στην εκκλησιαστική γλώσσα **"χαρμολύπη"**, δηλαδή χαρά και λύπη μαζί. Μια άλλη προσφιλής έννοια που χρησιμοποιείται στην Εκκλησία μας είναι το **"σταυροαναστάσιμο"**: κάτι που είναι Σταυρός και Ανάσταση μαζί.

Στο σημείο αυτό αξίζει να δούμε πώς προτρέπει η Εκκλησία να αντιμετωπίζουμε τις καταστάσεις αυτές, όπως φαίνεται μέσα από κείμενα της Αγίας Γραφής:

Κείμενα

1. *Πᾶσαν χαράν ἡγήσασθε ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες ὅτι τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν· ἡ δέ ὑπομονή ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καί ὁλόκληροι, ἐν μηδενί λειπόμενοι.*

Ιακ. 1, 2-4.

2. ... *τούς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διά πίστεως εἰς σωτηρίαν ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστί, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου διά πυρός δέ δοκιμα-*

1. Αδελφοί μου, να χαίρεστε όταν δοκιμάζεστε από πολλούς και διάφορους πειρασμούς· γιατί πρέπει να ξέρετε ότι μέσα από τη δοκιμασία της πίστεώς σας γεννιέται η υπομονή. Η υπομονή σας όμως πρέπει να κρατήσει ως το τέλος, για να γίνετε τέλειοι και ολοκληρωμένοι και να μην υστερείτε σε τίποτε.

2. Με την πίστη θα σας περιφρουρεί η δύναμη του Θεού ωσότου έρθει η σωτηρία, που είναι κιόλας έτοιμη να φανερωθεί κατά τους έσχατους χρόνους. Με τη σκέψη αυτή να αισθάνεστε αγαλλίαση, έστω κι αν χρειαστεί προς το παρόν να λυπηθείτε για λίγο από τις δοκιμασίες. Έτσι, η

ζομένου εὑρεθῇ εἰς ἔπαινον καί τιμήν καί δόξαν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ. Α' Πέτρου 1, 5-7.	δοκιμασμένη πίστη σας, που είναι πολυτιμότερη από το χρυσάφι -το οποίο είναι φθαρτό, κι όμως δοκιμάζεται κι αυτό από τη φωτιά- θα βρεθεί ότι αξίζει έπαινο, τιμή και δόξα, όταν φανερωθεί ο Ιησούς Χριστός.

Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται η ελπίδα αντί για την απελπισία και προτείνεται μια στάση ζωής που ονομάζεται **"τραγικός ρεαλισμός"**. Η Εκκλησία έχει γνώση της πραγματικότητας (ρεαλισμός) και της παρουσίας του πόνου, σωματικού και ψυχικού, που παραμονεύει μέσα στην ανθρώπινη ζωή (τραγικότητα). Ο ρεαλισμός της Ορθοδοξίας δεν είναι αφελής, επιπόλαιος και ανόητα χαρούμενος, αλλά πρόκειται για ρεαλισμό σοβαρό, όχι σοβαροφανή και σκυθρωπό, ούτε μελαγχολικό και καταθλιπτικό. Ο χριστιανός βλέπει τον ουρανό, μα πατά γερά με τα πόδια του πάνω στη γη, στην οποία θα καταλήξει το σώμα του μια μέρα πεθαίνοντας.

Ούτε συμβιβασμός ούτε αποφυγή.

Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει συνήθως τις δοκιμασίες της ζωής με δυο ακραίους τρόπους. Ο ένας είναι **ο συμβιβασμός** και ο άλλος είναι **η αποφυγή της πραγματικότητας**.

Κάποιοι συμβιβάζονται με την καθημερινή ζωή και συνθηκολογούν κατά τρόπο μοιρολατρικό. Πιστεύουν ότι δεν υπάρχει δυνατότητα να αντιμετωπίσει κανείς τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη ζωή μας, ή ότι δεν μπορεί ν' αποφύγει κανείς τη μοίρα και "το γραμμένο" ή πεπρωμένο και ότι "έτσι ήταν, είναι και θα μείνουν όλα", τίποτε δεν αλλάζει. Από μια τέτοια στάση λείπει η ελπίδα και η εμπιστοσύνη (πίστη) στην αγάπη και την πρόνοια του Θεού. Γι' αυτό η μοιρολατρία και το πεπρωμένο απορρίπτονται από τη διδασκαλία της Εκκλησίας μας. Ο άνθρωπος δεν είναι έρμαιο δυνάμεων ανεξέλεγκτων, αλλά με την ελεύθερη βούλησή

(Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη).

του και τη Χάρη του Θεού πορεύεται στη ζωή του.

Η άλλη ακραία στάση είναι **η φυγή από την πραγματικότητα**, την οποία προτιμούν συνήθως αδύνατοι χαρακτήρες ή ευαίσθητοι άνθρωποι. Επειδή δεν μπορούν να δουν κατάματα τις δυσκολίες και τον πόνο που η ζωή φέρνει πολλές φορές, βρίσκουν καταφύγιο σε απασχολήσεις που δημιουργούν την ψευδαίσθηση της φυγής, όπως για παράδειγμα στα ανατο-

λικά μυστικιστικά θρησκεύματα (γιόγκα) ή σε καινοφανείς νεοθρησκευτικές λατρείες ("Νέα Εποχή") και άλλοι στον παράδεισο των ναρκωτικών.

Αυτή η στάση δε διαφέρει ουσιαστικά από την προηγούμενη, παρόλο που φαινομενικά διαφοροποιείται. Η αποφυγή της πραγματικότητας με την προσφυγή μας στο νεοθρησκευτικό μυστικισμό ή στο ρομαντισμό της φυσιολατρίας και στην ιδιώτευση της ζωής οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα. Δεν αντιμετωπίζονται έτσι ο πόνος, η αρρώστια και γενικά οι δοκιμασίες αποτελεσματικά. Απεναντίας αυτή η αντιμετώπιση θυμίζει την τακτική της στρουθοκαμήλου.

Η Εκκλησία προτείνει την αντίσταση στο κακό.

Η Εκκλησία δε δέχεται την ηττοπάθεια και τη μοιρολατρία αλλά κάνει μια θετική και συγκεκριμένη πρόταση στον άνθρωπο κάθε εποχής: **να αντισταθεί στο κακό, να αλλάξει τον εαυτό του και τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ανθρωπότητα**. Το μήνυμα της Εκκλησίας είναι αισιόδοξα αγωνιστικό. Η πίστη στην πρόνοια και την αγάπη του Θεού δίνει τη δύναμη να ξεπερνά ο πιστός τις δυσκολίες και τον πόνο, όπως γράφει ο Απ. Παύλος: *"πιστός ὁ Θεός, ὅς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπέρ ὅ δύνασθε, ἀλλά ποιήσει σύν τῷ πειρασμῷ καί τήν ἔκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν"* (και ο Θεός που κρατάει τις υποσχέσεις του, δε θα επιτρέψει σε κανένα πειρασμό να ξεπεράσει τις δυνάμεις σας· αλλά, όταν έρθει ο πειρασμός, θα δώσει μαζί και τη διέξοδο, ώστε να μπορέσετε να τον αντέξετε) (1 Κορ. 1, 13). Η Εκκλησία προβάλλει ως παράδειγμα τη ζωή του Χριστού, ο Οποίος γνώρισε και υπέστη τον ανθρώπινο πόνο και έφθασε μέχρι το θάνατο. Ο θεάνθρωπος Χριστός είναι φιλάνθρωπος, όχι υπεράνθρωπος ή ημίθεος. Συμπάσχει μαζί μας, πονάει μαζί μας και μας συμπαθεί.

Χάρη στον Χριστό έχουμε όχι μόνο ένα, μα πάρα πολλούς συντρόφους στα πάθη μας: **οι άγιοι της Εκκλησίας** είναι άνθρωποι όπως εμείς, με πίστη, δηλαδή εμπιστοσύνη, στον αρχηγό της ζωής, τον Ιησού Χριστό. Υπέφεραν και μαρτύρησαν για την πίστη τους στον Θεάνθρωπο, νίκησαν το θάνατο και γνώρισαν τη χαρά της Ανάστασης. Το παράδειγμα τους είναι οδηγός για ανάλογες περιστάσεις στη ζωή του πιστού. Η μνήμη των Αγίων, άλλωστε, αυτή την έννοια έχει. Τιμή για το αγωνιστικό ήθος και

τη ζωή τους και παράδειγμα προς μίμηση. "Τιμή γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος", γράφει ο Ι. Χρυσόστομος (βλ. κείμενο στο τέλος του μαθήματος).

Πότε άραγε θα δικαιωθεί ο καλός αγώνας του πιστού ενάντια στο κακό; Η Εκκλησία απαντά με την τελική κρίση κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Κρίνω θα πει διακρίνω, ξεχωρίζω το καλό από το κακό, χωρίζω το θύμα από το θύτη, τον αθώο από το δήμιό του. Ο χριστιανός γνωρίζει δυο πράγματα καλά. Το πρώτο είναι ότι μπορεί να υποφέρει στη ζωή του, αλλά δεν είναι μόνος στην πορεία αυτή, γιατί έχει φίλο και συμπαθούντα τον Χριστό. Το άλλο είναι ότι υπάρχει τελική δικαίωση. Η ελπίδα και η υπομονή είναι τα όπλα του πιστού στην αντιμετώπιση του πόνου και των δοκιμασιών και δεν θα τον διαψεύσουν, όπως βεβαιώνει η Αγ. Γραφή: *"καυχώμεθα ἐν ταίς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονήν κατεργάζεται, ἡ δέ ὑπομονή δοκιμήν, ἡ δέ δοκιμή ἐλπίδα, ἡ δέ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διά Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν"* (καυχιόμαστε ακόμη και στις δοκιμασίες, επειδή ξέρουμε καλά πως οι δοκιμασίες οδηγούν στην υπομονή, η υπομονή στο δοκιμασμένο χαρακτήρα, κι ο δοκιμασμένος χαρακτήρας στην ελπίδα. Κι η ελπίδα τελικά δεν απογοητεύει. Γι' αυτό μαρτυρεί η αγάπη του Θεού, με την οποία το Άγιο Πνεύμα που μας δόθηκε γέμισε και ξεχείλισε τις καρδιές μας) (Ρωμ. 5, 3-5).

Κείμενα

1. ... *Ἐμμήσω μάρτυρα, ἐζήλωσας αὐτοῦ τήν ἀρετήν, κατ' ἴχνος αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας ἔδραμες καί οὐκ οὔσης ἡμέρας μάρτυρος, ἑορτήν μάρτυρος ἐπετέλεσας. Τιμή γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος.*

Ιωάννης Χρυσόστομος, Εἰς μάρτυρας Ὁμιλία, P.G. 50, 661-63.

2. *Πλήν, εἴτε πρόσκαιρός ἐστιν ὁ πειρασμός, βαστάσατε αὐτόν ὡς καλοί τοῦ Χριστοῦ ἀγωνισταί· ...Εἰ γάρ πᾶσα ἡ κτίσις λυθήσεται, καί μεταποιηθήσεται τό σχῆμα τοῦ κόσμου τοῦτου, τί θαυμαστόν καί ἡμᾶς, μέρος ὄντας τῆς κτίσεως, παθεῖν τά κοινά πάθη, καί παραδοθῆναι θλίψεσιν, ἃς κατά τό μέτρον τῆς δυνάμεως ἡμῶν ὥρισεν ὁ δίκαιος κριτής, οὐκ ἐῶν ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπέρ ὅ δυνάμεθα, ἀλλά διδούς σύν τῷ πειρασμῷ καί τήν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν. Μή τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἀδελφοί· ἀναμένουσι γάρ ἡμᾶς οἱ τῶν μαρτύρων στέφανοι· ... Ὁ γάρ μή ὑποπεσών*

1. Μιμήθηκες κάποιον μάρτυρα, είδες με ζήλο την αρετή του, ακολούθησες τα ίχνη της φιλοσοφίας του και ενώ δεν ήταν η ημέρα (γιορτής) του μάρτυρα, (τότε) τέλεσες τη γιορτή του μάρτυρα. Διότι τιμή του μάρτυρα είναι η μίμηση του μάρτυρα.

2. Όμως είτε πρόσκαιρη είναι η δοκιμασία, να την υπομείνετε σαν καλοί αγωνιστές του Χριστού. ...Διότι αν όλη η δημιουργία διαλυθεί και θα αλλάξει το σχήμα αυτού του κόσμου, γιατί είναι άξιο απορίας και μεις, που είμαστε μέρος της δημιουργίας, να πάθουμε τα κοινά πάθη και να παραδοθούμε στις θλίψεις, τις οποίες όρισε ο δίκαιος κριτής σύμφωνα με τη δυνατότητά μας, μη επιτρέποντας να δοκιμαστούμε παραπάνω απ' ό,τι μπορούμε, αλλά δίνοντας μαζί με τη δοκιμασία και το τέλος της δοκιμασίας, για να μπορέσουμε να την υπομείνουμε; Ας μη σταματήσουμε από την κούραση, αδελφοί. Διότι μας περιμένουν τα στε-

ταῖς θλίψεσιν, ἀλλά διά τῆς πρός Θεόν ἐλπίδος, τῆς λύπης τό βάρος ὑπενεγκών, μεγάλην ἔχει παρά Θεῷ τῆς ὑπομονῆς τήν ἀντίδοσιν.

Μ. Βασιλείου, *Περί ἀρετῆς καί κακίας, Λόγος Α'*, P.G. 32, 1281.

φάνια των μαρτύρων. Γιατί αυτός που δεν έπεσε κάτω στις θλίψεις αλλά με την ελπίδα του προς το Θεό υποφέρει το βάρος της λύπης, έχει για την υπομονή του μεγάλη ανταπόδοση από το Θεό.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι συνήθως η αντιμετώπιση του πόνου και της αρρώστιας από τους ανθρώπους;
2. Ποια αντιμετώπιση προτείνει η Εκκλησία; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε και γιατί;
3. Η δικαίωση στην άλλη ζωή είναι μια απάντηση που ικανοποιεί ή η λύση πρέπει να δοθεί εδώ και τώρα;

24. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Θάνατος ή Ανάσταση;

Τι είναι ο θάνατος για τον άνθρωπο; Η τελευταία ή η προτελευταία πράξη της ζωής; Με την τελευτή μας επέρχεται το τέλος του βίου ή μήπως πρόκειται για ένα σταθμό, ένα κομβικό σημείο στην πορεία της ζωής; Δυο απαντήσεις δίνονται σ' αυτά τα ερωτήματα. Αλλιώς αποκρίνεται ένας άνθρωπος χωρίς χριστιανική πίστη κι εντελώς αλλιώτικα ο εκκλησιαστικός άνθρωπος που πιστεύει στην Ανάσταση του Χριστού. Το ερώτημα δεν είναι "ζωή ή θάνατος;", αλλά "θάνατος ή Ανάσταση;"

Η διαφορά ανάμεσα στον "κοσμικό" και στον εκκλησιαστικό άνθρωπο είναι η πίστη στην Ανάσταση, όπως βιώνεται στην ευχαριστιακή σύναξη (θεία κοινωνία). Με απλά λόγια λοιπόν: Εκκλησία είναι η καθημερινότητα μαζί με την Ανάσταση. Αν αφαιρέσουμε από τη ζωή μας την πίστη στην Ανάσταση, αυτό που απομένει μπορεί να 'ναι μια θρησκεία ή η αθεΐα, η θρησκευτική αδιαφορία ή η θρησκοληψία.

Η διαφορά αυτή δεν γίνεται αμέσως αντιληπτή· παραμένει όμως ζωτικά αισθητή. Σαν το αλάτι μέσα στο νερό: καταλαβαίνεις ότι υπάρχει μόνο όταν το γευθείς. Ο εκκλησιαστικός άνθρωπος είναι ένας συνήθης καθημερινός συνάνθρωπος, και δεν επιδιώκει να φαίνεται, να ξεχωρίζει, να προβάλλεται και να διακρίνεται. Αλλιώτικα καταντά φιλάρεσκος και υποκριτής σαν φαρισαίος.

Ο "κοσμικός" άνθρωπος θεωρεί το θάνατο ως την τελευταία πράξη της ζωής. Τα συναισθήματα που έχει για την ώρα του θανάτου είναι συνήθως ή φόβος για το άγνωστο και απόγνωση, γιατί πιστεύει ότι η τελευτή του είναι το τέρμα του, ή λύπη και βαθιά απελπισία, που εγκαταλείπει τούτη τη ζωή. Παρηγορείται μοιρολατρικά με τη σκέψη ότι όλοι μας πεθαίνουμε μια μέρα γι' αυτό σε μερικές περιπτώσεις συμπεριφέρεται ματαιόδοξα επιζητώντας να αφήσει πίσω του έργα με το όνομά του. Αντίθετα, ο εκκλησιαστικός άνθρωπος πιστεύει ότι η τελευταία πράξη της ζωής είναι η Ανάσταση. Ο θάνατος για την Εκκλησία είναι η προτελευταία πράξη της ζωής, ένας σταθμός κι όχι το τέρμα της ύπαρξης. Είναι κοίμηση κι όχι το τέλος της ύπαρξης. Γι' αυτό και ο όρος που χρησιμοποιείται στην εκκλησιαστική γλώσσα για τα νεκροταφεία είναι "κοιμητήρια".

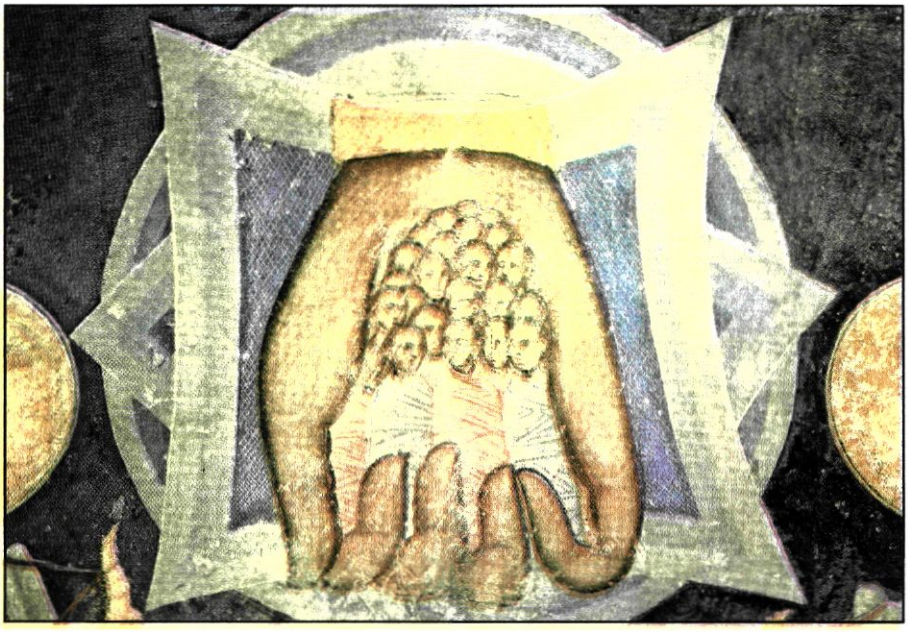

Οι ανθρώπινες ψυχές στα χέρια του Θεού.
(Εικόνα από τη Μονή Μανάσια στη Σερβία, 15ος αι.).

Για το συνειδητό χριστιανό η Ανάσταση είναι το τέλος αυτής της ζωής και έχει διπλή σημασία. "Τέλος" σημαίνει το τέρμα, αλλά και το σκοπό, το στόχο. Δε ζούμε για να πεθάνουμε, πιστεύει ο χριστιανός, αλλά ζούμε για να αναστηθούμε εκ νεκρών και σωματικά. Ο θάνατος είναι η προτελευταία πράξη του δράματος της ζωής μας ως εκκλησιαστικών ανθρώπων. Η αυλαία της ζωής πέφτει με την ανάσταση των νεκρών που εγκαινιάστηκε με την Ανάσταση του Χριστού.

"Χριστός ἀνέστη ἐκ νεκρῶν θανάτῳ θάνατον πατήσας καί τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωήν χαρισάμενος!" Αυτή είναι η χριστιανική πίστη σε μια μόνο φράση. Τίποτε άλλο, τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο. Όλα τα άλλα προέρχονται από την αναστάσιμη πίστη, σχετίζονται μ' αυτήν και φωτίζονται από αυτήν. Πιστεύουμε στον Χριστό όχι γενικά και αφηρημένα σαν μια ιδεώδη ηθικοθρησκευτική προσωπικότητα, σαν το Σωκράτη ή το Βούδα, ημίθεο ή υπεράνθρωπο. Αλλά πάρα πολύ συγκεκριμένα πιστεύουμε στον Χριστό ως Θεάνθρωπο, τέλειο Θεό και τέλειο άνθρωπο,

Υιό και Λόγο του Θεού Πατρός, που ενανθρώπησε για να θεωθεί ο άνθρωπος, να φτάσει σε μια κατάσταση πνευματικής τελειότητας, να γίνει άγιος, Θεός, όχι κατά φύση αλλά κατά χάρη, δηλαδή όχι κατά την ουσία αλλά μετέχοντας στις ενέργειες του Θεού.

Κυρίως πιστεύουμε στην Ανάσταση του Χριστού που δια του θανάτου κατάργησε το θάνατο και χάρισε ζωή σ' όσους βρίσκονται μέσα στα μνήματα, σύμφωνα με το αναστάσιμο τροπάριο. Ζωή χαρίζεται στον άνθρωπο μόνο από την ίδια τη ζωή, την πηγή της όντως ζωής που λέγεται και είναι ο Χριστός, ο αρχηγός της ζωής (Πράξ. 3, 15), η ίδια η ζωή μας (Κολ. 3, 4). Όπως παίρνουμε τη ζωή από κάποιον άλλον φορέα της ζωής, δηλαδή γεννιόμαστε από γονείς και δεν είμαστε αυτοφυείς, παρόμοια και στην εκκλησιαστική μας ύπαρξη παίρνουμε ζωή από το Χριστό, που ζει μέσα στην Εκκλησία και κοινωνείται σε κάθε λειτουργία στη θεία ευχαριστία, τη "θεία κοινωνία" δια της οποίας γινόμαστε "μέτοχοι ζωής αιωνίου".

"Προσδοκώ ανάστασιν νεκρών"

Το Σύμβολο της Πίστεως ("Πιστεύω") τελειώνει προβάλλοντας την αρχή της χριστιανικής πίστης: "Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωήν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος". Είναι ο κορμός της πίστης μας η ανάσταση των νεκρών. Ο Απ. Παύλος γράφει σχετικά: "εἰ δέ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἐστιν, οὐδέ Χριστός ἐγήγερται· εἰ δέ Χριστός οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα τό κήρυγμα ἡμῶν, κενή δέ καί ἡ πίστις ὑμῶν" *(Αν δεν υπάρχει ανάσταση νεκρών, τότε ούτε ο Χριστός έχει αναστηθεί. Και αν ο Χριστός δεν έχει αναστηθεί, τότε το κήρυγμά μας είναι χωρίς νόημα, το ίδιο και η πίστη σας)* (1 Κορ. 15, 13-14). Ο χριστιανός δεν περιμένει την αθανασία της άυλης, αιώνιας ψυχής, σαν τον προχριστιανικό ελληνισμό, αλλά ζει τη ζωή του με την προσδοκία και την ελπίδα της ανάστασης του σώματος και της ψυχής του μαζί. Προσδοκά τη μεταμόρφωση όλης της ζωής του μελλοντικά. Δε χαίρεται που πεθαίνει, αλλά χαίρεται που θα αναστηθεί εκ νεκρών.

Αυτό το σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι είναι παρεξηγημένο. Ο άνθρωπος είναι ψυχοσωματική ενότητα: δεν είναι μόνο ψυχή ούτε μόνο σώμα, αλλά ενότητα σώματος και ψυχής. Γι' αυτό η Εκκλησία δε χρησιμοποίησε στο "Σύμβολο της Πίστεως" την έκφραση "ἀνάστασις σαρκός"

Η Ανάσταση του Χριστού, απαρχή της Ανάστασης του ανθρωπίνου γένους (Τοιχογραφία αρχών 14ου αι. στη Μονή της Χώρας, Κωνσταντινούπολη).

ή "ἀνάστασις ψυχῆς" αλλά "ἀνάστασις νεκρών", που περιλαμβάνει τον όλο άνθρωπο.

Η ανάσταση είναι η επιβεβαίωση της τελικής, οριστικής και ακατάλυτης νίκης της ζωής επί του θανάτου. **Ζωή** είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα, η οποία συγκροτεί την ψυχοσωματική ενότητα του ανθρώπου. Όταν διακόπτεται η σχέση της ψυχής με το σώμα, τότε καταλύεται η ψυχοσωματική ενότητα και διαλύεται ο άνθρωπος, δηλαδή πεθαίνει. **Θάνατος** είναι η διακοπή της σχέσης και μάλιστα κάθε σχέσης: του σώματος με την ψυχή, του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του κ.λπ. Έτσι ο θάνατος είναι το αρνητικό της ζωής, που είναι σχέση.

Ανάσταση είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα με αλλιώτικο τρόπο, η σχέση του ανθρώπου με το Χριστό στη Δευτέρα Παρουσία Του. Με την Ανάσταση αποκαθίσταται πάλι καθετί που χωρίστηκε και διασπάστηκε με το θάνατο και πραγματοποιείται η τελική κατάργηση της φθοράς και του θανάτου.

Ο Χριστός θα εμφανιστεί στη Δευτέρα Παρουσία Του ως **φως** και **φωτιά**. Όσοι δεν τον αποδέχονται κολάζονται, αυτοτιμωρούνται, τυ-

φλώνονται μπροστά στο φως από τη λάμψη του Ήλιου της Δικαιοσύνης. "Κανέναν δεν κολάζει ο Θεός, αλλά καθένας διαλέγει για τον εαυτό του αν θέλει να επικοινωνήσει με το Θεό", γράφει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός[1]. Όσοι όμως άνθρωποι ζουν με την προσδοκία της Ανάστασης και ποθούν να δουν το Θεό "πρόσωπον πρός πρόσωπον" θα ζουν και θα χαίρονται το φως Του στη λαμπρότητα της Βασιλείας του Θεού στην αιωνιότητα.

Κείμενα

1. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δέ σώματι ἔρχονται; ἄφρον, σύ ὅ σπείρεις οὐ τό σῶμα τό γενησόμενον σπείρεις, ἀλλά γυμνόν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου ἤ τινος τῶν λοιπῶν· ὁ δέ Θεός αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθώς ἠθέλησε, καί ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τό ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σάρξ ἡ αὐτή σάρξ, ἀλλά ἄλλη μέν ἀνθρώπων, ἄλλη δέ σάρξ κτηνῶν, ἄλλη δέ ἰχθύων, ἄλλη δέ πετεινῶν. καί σώματα ἐπουράνια, καί σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μέν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δέ ἡ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καί ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστήρ γάρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτω καί ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρ-

1. Αλλά ίσως κάποιος να ρωτήσει: Πώς ξαναζωντανεύουν οι νεκροί; και με τι σώμα έρχονται ξανά στη ζωή; Ανόητε! Ο σπόρος που ρίχνεις εσύ στο χωράφι, δεν παίρνει ζωή αν πρώτα δεν πεθάνει. Και με τη σπορά σου δεν σπέρνεις το σώμα του φυτού που θα φυτρώσει, αλλά γυμνό κόκκο είτε σιταριού είτε κάποιου άλλου είδους. Και ο Θεός δίνει σε κάθε σπόρο το σώμα του φυτού που έχει ορίσει. Κάθε είδος σπόρου έχει το δικό του είδος σώματος. Κάθε ζωντανό πράγμα δεν έχει την ίδια σύσταση· άλλη σύσταση του σώματος έχουν οι άνθρωποι, άλλη τα κτήνη, άλλη τα πτηνά και άλλη τα ψάρια. Εξάλλου, υπάρχουν σώματα πάνω στον ουρανό και σώματα πάνω στη

[1] Ιωάννης Δαμασκηνός, Ελληνική Πατρολογία, τ. 94, σ. 1545.

σίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. οὕτω καί γέγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχήν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

1 Κορ. 15, 35-45

γη· άλλη όμως είναι η λαμπρότητα των ουράνιων και άλλη των επίγειων σωμάτων. Άλλη η λάμψη του ήλιου, άλλη της σελήνης και άλλη των άστρων· αλλά και μεταξύ των άστρων, άλλη η λάμψη του ενός και άλλη του άλλου. Το ίδιο θα συμβεί και με την ανάσταση των νεκρών: Όταν το σώμα σαν το σπόρο μπαίνει στη γη, είναι φθαρτό, θα αναστηθεί όμως άφθαρτο. Θάβεται άδοξο, θα αναστηθεί ένδοξο· ενταφιάζεται ανίσχυρο, θα αναστηθεί όμως δυνατό. Ενταφιάζεται σώμα που ήταν εμψυχωμένο από ζωική φυσική δύναμη, θ' αναστηθεί όμως ζωοποιημένο από το Πνεύμα του Θεού. Όπως υπάρχει φυσικό σώμα, υπάρχει και πνευματικό. Πραγματικά, έτσι διδάσκει και η Γραφή: Σαν τον Αδάμ, τον πρώτο άνθρωπο, δόθηκε η φυσική ζωή. Αντίθετα, στον έσχατο Αδάμ, το Χριστό, δόθηκε το Πνεύμα, και έγινε πηγή ζωής.

2. Τότε ἀναστήσειν αὐτά ἐπηγγείλατο, καί ἐν μείζονι δόξῃ καταστήσειν. Δεῖ γάρ, φησίν ὁ μακάριος Παῦλος, τό

2. Υποσχέθηκε (ο Χριστός) ότι τότε θα τα αναστήσει (τα σώματα), και θα τους δώσει μεγαλύτερη δόξα. Διότι πρέ-

φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καί τό θνητόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καί μετά τήν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν τῆς βασιλείας ἡμῖν τήν ἀπόλαυσιν δωρεῖσθαι ὑπέσχετο, καί τήν μετά τῶν ἁγίων διαγωγήν, καί τήν ἐν διηνεκεῖ αἰῶνι ἀπόλαυσιν, καί τά ἀπόρρητα ἐκεῖνα ἀγαθά, ἅ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε, καί οὗς οὐκ ἤκουσε, καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Εἶδες πόση τῶν ὑποσχέσεων ἡ ὑπερβολή, εἶδες δωρεῶν μέγεθος;

Ι. Χρυσόστομος, P.G. 53, 340

3. Χριστιανοί γάρ οὔτε γῇ οὔτε φωνῇ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γάρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν οὔτε διαλέκτῳ τινί παρηλλαγμένῃ χρῶνται... θαυμαστήν καί ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυται τήν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καί πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς ἐστιν αὐτῶν, καί

πει, λέει ο μακάριος Παύλος, αυτό το φθαρτό να ντυθεί την αφθαρσία και αυτό το θνητό να ντυθεί την αθανασία. Και μετά την ανάσταση των σωμάτων υποσχέθηκε ότι θα μας δωρίσει την απόλαυση της βασιλείας και τη συντροφιά με τους αγίους και την απόλαυση στους ατελεύτητους αιώνες και εκείνα τα άγνωστα (μη λεγόμενα) αγαθά, τα οποία μάτι δεν είδε και αυτί δεν άκουσε και δεν φαντάστηκε νους του ανθρώπου. Είδες πόση είναι η υπερβολή των υποσχέσεων, είδες μέγεθος δωρεών;

3. Διότι οι χριστιανοί ούτε ως προς τον τόπο ούτε ως προς την ομιλία ούτε ως προς τα υπόλοιπα ήθη διακρίνονται από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Διότι δεν κατοικούν ούτε σε ιδιαίτερες πόλεις ούτε κάποια διαφορετική γλώσσα χρησιμοποιούν... παρουσιάζουν θαυμαστή και πραγματικά παράξενη την κατάσταση του τρόπου ζωής τους. Κατοικούν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους, αλλά σαν πάροικοι. Συμμετέχουν στα πάντα ως πολίτες και όλα τα υπομένουν

πᾶσα πατρίς ξένη... Επί γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὡρισμένοις νόμοις, καί τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τούς νόμους.

Ἀγαπῶσι πάντας, καί ὑπό πάντων διώκονται. Ἀγνοοῦνται, καί κατακρίνονται· θανατοῦνται, καί ζωοποιοῦνται· βλασφημοῦντα, καί δικαιοῦνται. Λοιδοροῦνται καί εὐλογοῦσι· ὑβρίζονται, καί τιμῶσιν. Ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοί κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι... Απλῶς δ' εἰπεῖν, ὅπέρ ἐστιν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' εἰσίν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί... Χριστιανοί ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσί δέ ἐκ τοῦ κόσμου.

Προς Διόγνητον Επιστολή, 5, 1-6, 8

ως ξένοι. Κάθε ξένη πατρίδα είναι πατρίδα τους και κάθε πατρίδα είναι ξένη... Ζουν στη γη αλλά πολιτεύονται στον ουρανό. Υπακούουν στους καθορισμένους νόμους και με τη ζωή τους υπερβαίνουνν τους νόμους.

Τους αγαπούν όλους και διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται. Θανατώνονται και παίρνουν ζωή. Βλασφημούνται και δικαιώνονται. Δέχονται λοιδορίες και ευλογούν (λέγουν καλά λόγια). Υβρίζονται και τιμούν. Όταν κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί. όταν τιμωρούνται χαίρονται σαν να παίρνουν ζωή... Με λίγα λόγια ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, αυτό είναι στον κόσμο οι χριστιανοί... Οι χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο, αλλά δεν προέρχονται απ' τον κόσμο (δεν έχουν το πνεύμα του κόσμου).

Θέματα για συζήτηση

1. Τι σημαίνει ο θάνατος για τον απλό άνθρωπο και γιατί δημιουργεί φόβο;
2. Ποια είναι η στάση του πιστού χριστιανού απέναντι στον "έσχατο εχθρό";
3. Τι σημαίνει η Ανάσταση για σένα;
4. Μελετήστε το 1ο κείμενο, 1 Κορινθ. 15, 35-45, και σχολιάστε τις βασικές έννοιες.
5. Το κείμενο της Προς Διόγνητον Επιστολής αναφέρεται στους χριστιανούς των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Πιστεύετε ότι αυτά που ίσχυαν για τους χριστιανούς τότε ισχύουν και σήμερα;